

T.C.
ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİNDE İŞÂRET İSİMLERİ VE
KULLANIMLARI

Yüksek Lisans Tezi

Mustafa POLAT

Danışman
Prof. Dr. Süleyman TÛLÛCE

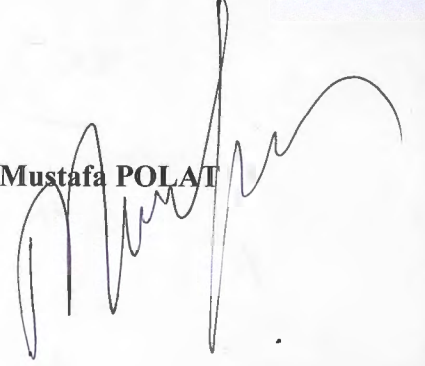
Erzincan 2018

TEZ BİLDİRİMİ

“Arap Dilinde İşâret İsimleri ve Kullanımları” isimli “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Mustafa POLAT

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalının Temel İslâm Bilimleri Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri :

Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCE

Jüri :

Prof. Dr. Yusuf SANCAK

Jüri :

Yrd. Doç. Dr. Ahmet SEN

ARAP DİLİNDE İŞARET İSİMLERİ VE KULLANIMLARI

Mustafa POLAT

Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimler Anabilim Dalı
Tez,
Danışman: Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCE

ÖZET

Arapça gramer kurallarının iyi bilinmesinden maksat, kişinin okuduğunu anlayıp bu dili konuşan ve yazan insanlarla iletişim kurabilmesidir. Özellikle de dinî anlamda Kur'ân'ın ve hadislerin asıl mana ve maksatlarını anlayarak ortaya koyabilmesidir. Zira Arapça, dünya üzerinde en çok mensubu bulunan dillerden biri ve aynı zamanda İslâm dininin dilidir. Bu nedenle bu dile ilgi duyan kişi, cümle yapısını, cümleyi oluşturankelimelerin konumunu ve kelimelerin cümleye kattığı anlamları iyi bilmelidir. Arap dilinde işaret isimleri müfred (tekil), müsennâ (ikil) ve cemi(çoğul) kullanım şekilleri, hitapkâfi ve tenbih hâsıyla kullanılışı, aynı zamanda cümle içinde ifâde ettiği anlamlar ve zamirlerden ayrılma noktaları okuyucular için karmaşık olabilir. Tezimizde bu konuyu derinliğine araştırıp ele almak ve bir nebze olsun okuyucuya kolaylık sağlamak için işaret isimleri sarf(morfoloji/çekim) ve nahiv (sentaks/gramer) yönünden değerlendirilip örneklendirilerek cümleye kattığı anlamlar kısa olarak izah edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, İşaret İsmi, Müzekker, Müennes.

DEMONSTRATIVE PRONOUNS AND THEIR USAGE IN ARABIC LANGUAGE

MustafaPOLAT

Erzincan University, Institute of Social Sciences
Basic Islamic Sciences Department
Thesis, June 2017
Advisor: Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCE

ABSTRACT

The purpose of well-knowing Arabic Grammar is certainly to understand what is read, to contact with the native speakers&writers, to comprehend Arabic in its all aspects, and particularly, to put forth the true meaning of the Holy Qur'an and Hadiths in terms of religion, because, Arabic is the language of Islamic Religion, having the most members in the world. For these reasons, one who is interested in this language should know the sentence structures, words comprising the sentences and the meaning of words; and use accordingly.

In Arabic language the subjects of Demonstrative Pronouns, their usage of singular binary and plural forms, appeal with the usage of the letter ‘k’, monition with the usage of ‘h’, at the sometime the departure points of their meanings and pronouns in the sentence are very complicated in order to provide convenience to the reader, the Demonstrative Pronouns, will be evaluated andexample in the aspects of morphology and syntax and their meanings in the sentences will also be explained in our thesis.

Key Words: Arabic Language, Demonstrative Pronouns, Male, Female.

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ	I
TEZ KABUL TUTANAĞI	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	IX
TABLolar LİSTESİ	X
ÖNSÖZ.....	XI
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
1.1. Araştırmanın Yöntemi:	2

BİRİNCİ BÖLÜM

İŞÂRET İSİMLERİNİN ARAP DİLİNDEKİ YERİ

1.1. Sarf İlmi:	3
1.1.1. Sarf İlminin Gayesi ve Seviyesi:	3
1.1.2. Sarf İlminin Kategorileri:	3
1.1.3. Sarf İlminin Kaynağı:	4
1.1.4. Sarf İlminin Hükmü:	4
1.1.5. Sarf İlminde Vezin:	4
1.2. Nahiv İlmi:	5
1.2.1. Nahiv İlminin Tanımı ve Konuları:	6
1.2.2. Nahiv İlminin Ortaya Çıkışı:	6
1.2.3. Nahiv İlminin Gelişmesi:	8
1.2.4. Arapça Gramerindeki Yeri:	8
1.2.5. Mu‘rab ve Mebnî:	9
1.2.5.1. Mu‘rab:	9
1.2.5.2. Mebnî:	10
1.2.5.3. Mebnî Kelimeler:	10
1.2.5.3.1. Lâzım Olan Mebnî:	10
1.2.5.3.1.1. Lâzım Olan Mebnî İsimler:	10
1.2.5.3.1.2 Lâzım Mebnî Fiiller:	11

1.2.5.3.1.3. Lâzım Mebnî Harfler:.....	11
1.2.5.3.2. Ârızî Mebnî:	11
1.2.5.3.2.1. Ârız Mebnî İsimler:	11
1.2.5.3.2.2. Ârız Mebnî Fiiller:.....	12
1.2.5.3.3. Lâzım Mebnî Zamirler:	12
1.2.5.3.3.1. Munfasıl Zamir:.....	12
1.2.5.3.3.1.1. Munfasıl Merfu Zamirler:	12
1.2.5.3.3.1.2. Munfasıl Mansûb Zamir:.....	12
1.2.5.3.3.2.Muttasıl Zamir:.....	13
1.2.5.3.3.2.1.Muttasıl Merfû Zamir:.....	13
1.2.5.3.3.2.2. Muttasıl Mansûb Zamir:.....	13
1.2.5.3.3.2.3. Muttasıl Mecrûr Zamir:.....	13
1.2.6. İşâret İsimleri:.....	13
1.2.7. İsm-i Mevsûl:	14
1.2.7.1. Hâs İsm-i Mevsûl:	15
1.2.7.2. Müşterek İsm-i Mevsûl:	15
1.2.7.3. Diğer İsm-i Mevsûller:	16
1.2.8. Şart İsimleri:	16
1.2.9. Soru İsimleri:.....	16
1.2.10. Kinâyeler:	17
1.2.11. Bazı Zarflar:	17
1.2.12. Fiil İsimleri:.....	18
1.2.13. Savtlar.....	18
1.2.14. Mâzî ve Emir:.....	19
1.2.15. Ârız mebnîler:.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

İŞÂRET İSİMLERİNİN TANIMI, KISIMLARIVE GENEL ÖZELLİKLERİ

2.1. İşâretîsminin Sarf ve Lugat Anlamı:.....	20
2.2. İşâret İsimleri:.....	21
2.3. İşâret İsimlerinin Tanımı:	22
2.3.2. Arapçada İşâret İsimlerinin Tanımı:.....	24

2.3.2.1. Hissî Olan Delâlet:	24
2.3.2.2. Ma'nevî Olan Delâlet:	25
2.4. İşâret İsimlerinin Mertebeleri:	25
2.5. İşâret İsmi'nin Tenbih Hâsıyla Kullanılışı:	27
2.6. İşâret İsmi'nin Tenbih Kâfiyle Kullanılışı:	29
2.7. İşâret İsmi'nin Uzaklık Lâmı ve Hitap Kâfiyle Kullanılışı:	30
2.8. İşâret İsimlerinde Asıl Olanlar:	31
2.9. Mekân İşâret İsimleri:	33
2.9.1. Mekân İşâret İsmiyle İlgili Kaide:	34
2.10. Müşârun İleyh ile İlgili Kaideler:	34
2.11. İşâret İsimlerinin Kullanılışı:	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞÂRET İSMİNİN KULLANIMI, İ'RAB VE BİNA BAKIMINDAN YERLERİYLE İLGİLİ ÖRNEKLER

3.1. Müfred Müzekker Olan Müşârun İleyh:	37
3.2. Müfred Müennes Olan Müşârun İleyh:	39
3.3. Müsenna Müzekker Olan Müşârun İleyh:	40
3.4. Müşârun İleyh Müsenna Müennes Olursa:	43
3.5. Müşârun İleyh Cemi Olursa:	43
3.6. Müşârun İleyh Cemi Olursa İşâret İsmi'nin Tenbih Hâsıyla Kullanımı:	44
3.7. Müşârun İleyh Cemi Olursa İşâret İsmi'nin Hitap Kâfiyle Kullanımı:	45
3.8. Müşârun İleyh Cemi Olursa İşâret İsmi'nin Mücerred Kullanımı:	46
3.9. İşâret İsmi'nin Mekân İçin Gelişi:	46
3.9.1. Mekân İşâret İsmi'nin Hâ ile Kullanılışı:	47
3.9.2. Mekân İşâret İsmi'nin Kâf ile Kullanılışı:	48
3.10. Müfred Müzekker Olan İşâret İsmi'nin Tenbih Hâsı, Hitap Kâfi ve Uzaklık Lâmıyla Kullanılışı:	48
3.11. Müfred Müennes Olan İşâret İsmi'nin Tenbih Hâsı Hitap Kâfi ve Uzaklık Lâmı ile Kullanılışı:	49
3.12. İşâret İsmi'nin Müsenna Müzekker Hâli:	53
3.13. İşâret İsmi'nin Müsenna Müennes Hâli:	53

3.14. İşâret İsmının Tenbih Hâsı, Hitab Kâfi ve Uzaklık Lâmı ile Mekân İçin Kullanılışı	54
3.15. İşâret İsmının Hitab Kâfi ve Uzaklık Lâmiyle Kullanılışı:	57
3.16. İşâret İsmının Müsenna Müzekker Olarak Kullanımı:.....	59
3.17. İşâret İsmının Delâleti ve Müşârun İleyhin Kısımları:.....	66
3.17.1. Müşârun İleyhi Gayri Mânevi Olan:	67
3.17.1.1. Akıllılar İçin Olan Müşârun İleyh	67
3.17.1.2. Gayri Âkıllar İçin Olan Müşârun İleyh:	69
3.17.2. Câmîd (Cansızlar) İçin Olan Müşârun İleyh:	71
3.18. Mânevi Olan Müşârun İleyh:	79
3.19. İşâret İsmının İ'rab ve Bina Yönünden Cümledeki Yeri:	81
SONUÇ	91
KAYNAKÇA	94

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle celâlüh
h.	: Hicrî yıl
H.z.	: Hazreti
m.	:Mîlâdî yıl
s.	: Sahife
thk.	: Eseri tahkik eden, neşreden
tsz.	: Tarihsiz
Ünv.	: Üniversitesi
V.	: Vefat yılı
Yay.	: Yayınlayan
Yay.	: Yayınları

TABLolar LİSTESİ

Tablo1. İŖâret İsmının Yakın İçin Kullanımı.....	14
Tablo 2. İŖâret İsmının Orta Uzaklık İçin Kullanımı.....	15
Tablo 3. İŖâret İsmının Uzaklık İçin Kullanımı.....	15
Tablo 4. İsm-i Mevsüller.....	16

ÖNSÖZ

Arapça Sâmi diller grubundandır ve çok eski tarihlerden beri konuşulan ve günümüzde de konuşılmaya devam eden yaygın bir dil olmuştur. Öyleki günümüzde dünyada meşhur olan diller arasında tarihi en eski yıllara dayanan bir dildir. İslâmiyet gelmeden önce Arapça, Güney Arapçası ve Kuzey Arapçası diye ikiye ayrılmış, İslâmiyet geldikten sonra ise Kuzey Arapçası geçerli olmuştur.

İlk dönemlerde Arapça, her kabilenin kendi lehçesini oluşturmasıyla gelişmiş, yazının Araplar arasında yayılmasıyla edebî bir dil hâline gelmiş, Câhiliye şiirlerinden sonra Kur'ân'ın Arapça inmesi nedeniyle iyice kalıplaşmıştır. İslâmiyetin fetihler yoluyla Arap Yarımadası'nın dışında yayılmasıyla beraber birçok devletin anadili olmasının yanında, ırklarına bakılmaksızın Müslümanların tamamının dinî anlamda dili haline gelmiş ve bu dilin kuralları, İslâmiyet'in ilk asırlarında, nahiv ilmi, sarf ilmi ve lugat ilmi gibi ana kısımlara ayrılarak belirlenmiştir.

Arap dilinde işâret isimleri nahiv ve sarf âlimlerinin eserlerinde ahkâmını beyân ettikleri konulardandır. İşâret isimlerinin yakın, orta uzaklık ve uzaklık için değişik şekillerde kullanılmasıyla birlikte cümle içerisindeki i'rab alış şekillerinin şimdiye kadar yirmi çeşit olduğu tespit edilmiştir. Tezimizde okuyucuya sarf ve nahiv ilminin kullanılışı ve cümle içinde aldıkları i'rab çeşitlerini, izah ve tahlil edip her ikisi içinbaşta Kur'an-ı Kerim'de yer alan âyetler ve Arapça cümleler ile örneklendirip bu örneklerden açıklanmaya muhtaç yerlerin açıklanması, gerek yalın cümle olarak gerekse tablolar hâlinde sunularak bir nebze olsun okuyucuya kolaylık sağlamayı hedefliyoruz.

Bu konuları okuyucuya sunarken hedeflerimiz şunlardır:

- İşâret isminin yakın için kullanılış şekli.
- İşâret isminin orta uzaklık için kullanılış şekli.
- İşâretisminin uzaklık için kullanılış şekli.
- İşâretisminin tenbih hası, hitap kâfi ve uzaklık lâmıyla birlikte kullanılış şekilleri.
- İşâretisminin cümle içindeki irab alış şekilleri.

- İşâret ismiyle müşârun ileyh müzekker, müennes, müfred, müsennâ ve cemi oluşlarının birbirleriyle olan uyumu, verilen örneklerle, başta Kur'an-ı Kerim'de yer alan âyetlerin Arapça metinleri ve Türkçe anlamlarını okuyucuya takdim etmek ve sunulan örneklerin daha çok akılda kalması için Kur'ân-ı Kerim'den, kolay metinlerden seçilmesi okuyucunun zihninde kalmasını kolaylaştıracaktır.

Çalışmamda benden desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Süleyman TÛLÛCE'ye teşekkürlerimi sunarım.

Mustafa POLAT

Erzincan, 2018

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Tarihin en eski dillerinden biri olan Arapça Sâmi dil grubundandır. Doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılan Sâmi dil grubunun önemli kolları şunlardır: Arapça, Süryanice, İbranice, Finike dili, Babil dili ve Habeşcedir.¹Arapçanın sâmi dillerinden olduğu bilinse de ne zaman ayrı bir dil hâline geldiği kesin olarak bilinmemektedir².

Arapçanın insanlık tarihi boyunca farklı toplumların kültürlerindeki rolü ve özellikle Arapça olarak nazilolan Kur'ân-ı Kerim, aynı zamanda Arap olan Hz. Peygamber'in sünneti ve bunlarla alâkalı ilimlerin öğretme ve öğrenimindeki lüzûmu ortadadır. Bunun yanında Arapçanın uluslararası ilişkilerdeki konumu ve önemi de herkesçe bilinen birgerçektir.

Bu dil, ilk dönemlerde sadece Arap Yarımadası'nda yaygın bir dilken, Arapların aşırı dil sevgileri, panayırlar ve saray destekleri ile beslenmiş ve Kur'ân-ı Kerim'in inmesiyle de edebiyat ve belâgatta zirve noktasına ulaşmıştır. Zira Kur'ân-ı Kerim'in inmesi, bir yönden dünyada sosyal ve kültürel olarak büyük bir değişim meydana getirmişken bir yandan da Arap Dili ve Belâgatının gelişmesinde büyük bir etkisi olmuştur. Kur'ân tüm dünyanın ilgisini çekmeye devam etmektedir.

Bu çalışmamızın konusu olan Arap dilinde işaret isimleri üç ana bölüm hâlinde sunulacaktır. Birinci bölümde işâret isimlerinin Arap dilindeki yeri, ikinci bölümde işâret isimlerinin tanımı, kısımları ve genel özellikleri, üçüncü bölümde işâret isminin kullanımı, i'rab ve bîna yönünden konumuile ilgili bilgiler klasik ve modern kaynaklardan istifâde edilerek îzah edilecektir.

¹Corcî Zeydan, *Târihu Âdâbi'l-Lügati'l-'Arabiyye*, Beyrut, 1973, I, 37; Abdurrahman Fehmî, *Medresetü'l-'Arab*, Kostantîniyye, 1887, s. 18.

²Abdurrahman Fehmî, s. 18.

1.1. Araştırmanın Yöntemi:

Arapça dilbilgisi (gramer-kavâid) sarf ve nahiv olmak üzere iki kısma ayrılır:

Sarf (الصَّرْفُ) şekil bilgisi, morfoloji): İstenilen mânâyı elde etmek için kelimenin aldığı şekillerden bahseden ilim dalıdır. Sarf ilmi, kelimenin isim ve fiil çeşitlerini ele alır. Bir kelimenin bir şekilden diğer bir şekle değişmesine “ et-tasrîf” (çekim :التَّصْرِيفُ) denir. Fiillerin tasrîfi mâziden muzâriye, muzâriden emre nakletmek suretiyle olur. İsimlerin tasrîfi ise müfred (tekil), tesniye (ikil), cemi (çoğul), ism-i tasgîr (küçültme ismi) ve ism-i mensuba nakil ile olur.

Nahiv (النَّحْو) sözdizimi ve sentaks): Kelimenin cümle içindeki durumunu ve bu duruma göre i‘rabını inceleyen ilim dalıdır. Buna göre cümle içinde bulunan söz parçaları mebni (sonu değişmeyen) ve mu‘rab (sonu değişen) olmak üzere iki kısma ayrılır. Nahiv âlimlerinin ortaya koyduğu kurallar bize mu‘rab olan kelimelerin son harflerinin durumunu ve mebnî kelimelerin cümledeki konumunu (mahallî i‘rablarını) öğretir.³

İsm-i işâreti sarf ve nahiv yönünden ele alacağımız için önce sarf ve nahiv ilimini incelemek, ism-i işâretlerin de bu iki ilme göre konumunu belirtmek yerinde olacaktır.

³Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, İstanbul, 2016, s. 41-42.

BİRİNCİ BÖLÜM

İŞÂRET İSİMLERİNİN ARAP DİLİNDEKİ YERİ

1.1. Sarf İlimi:

Sarf ilmi (biçim bilgisi, morfoloji), kelimenin istenilen mânâya göre biçim değiştirmesini inceler.⁴Arapça gramerinin kelime yapısıyla ilgili dalı olan sarf, sözlükte “çevirmek, döndürmek” anlamlarını ifade eder. Terim olarak da biri amelî, diğeri nazarî olmak üzere iki şekilde kullanılır. Amelî sarf, asıl kabul edilen kelimeyi (matar veya mâzi) lafız veya anlamla ilgili bir maksat için değişik fiil ve isim vezinlerine dönüştürmektir(tasrîf). Nazarîsarf ise, “i‘rab ve binâ dışında kelime durumlarının kurallarını inceleyen ilim” diye tanımlanır. Müteahhir dil bilimciler sarf ilmiyle, tasrîf ilmini eş anlamlı kabul ederken Sîbeveyh gibi kadîm dilciler tasrîfi, nahiv ilminin bir bölümü olarak görürler. İlk dönemlerde “nahiv ilmi” ile iç içe olan ve ondan bir cüz olan sarf ilmini mustakilleştiren Mu‘âz b. Müslim el-Herrâ⁵dır.

Talu, sarf ilmi ve tasrîfi şöyle açıklamıştır:

“Sarf: kelimelerin şekil ve türemelerinden bahseden şekil bilgisidir ki istenilen manâyı elde etmek için, kelimeyi icap eden şekle koyma kaidelerinden bahseden bir ilimdir. Sarf İlimi sadece isim ve fiille meşgul olur. Bir kelimeyi istenilen manâya delâlet etmek üzere icap eden şekle koymaya da ‘tasrif’ denir. Tasrîf edilen kelimelerin almış olduğu şekillerin her birine de ‘siga (kip)’ denir”.⁶

1.1.1. Sarf İlminin Gayesi ve Seviyesi:

Kelimelerin yapısında ve yazılışında hatadan kurtulmaktır.⁷

1.1.2. Sarf İlminin Kategorileri:

Sarf ilminde mebnî isimler, câmid fiiller ve harfler dışında çekimli bir fiil kökünden türeyen fiillerle isimler çerçevesinde mücerred (aslî) ve mezîd kalıplar, bunlara “âruz olan harf ve hareke değişiklikleri” demek olan ibdâl, i‘lâl, kalb, hazif, idgam ve imâle durumları ele alınır. Fiiller kök fiiller ve türemişler (mücerred-mezîd)

⁴Mehmet Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, İstanbul, 2001, s. 39.

⁵Mehmet Talu, *Sarf ve Nahiv İlimi*, Özak Ofset, Kayseri, 1986, II, 22.

⁶Talu, s. 14.

⁷Talu, s. 8.

şeklinde iki kategoriye ayrılır. Üçlü kök fiil ve türemişleriyle, dördlü kök fiil ve türemişleri, kök harfleri içinde illet harfi bulunup bulunmamasına göre yedi kategoride incelenir ve her birine ait mâzi, muzârî, emir ve nehiy kiplerinin mâlûm ve meçhule göre çekim şekilleri söz konusudur. İletli fiillerin çeşitli kalıp ve kiplerinde görülen harf ve hareke değişiklikleri açıklanır. Gerek kök gerekse türemiş fiil kalıplarına ait isimler olarak mastar çeşitleri: “İsm-i fâil, ism-i mef’ûl, sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa sigaları, zaman, mekân ve âlet isimleri, ism-i tafdîl, mensub ve musaggar isimler, isimlerde müzekker(eril), müennes(dişil), müfred-tesniye-cemi” durumları ele alınır. İşâret isimleri, isimler kısmından olduğundan dolayı bunların müfred, müsenna, cemi, müzekker ve müennes oluşları incelenecektir.

1.1.3. Sarf İlminin Kaynağı:

Kur’an-ı Kerim, Sahih Hadis-i Şerifler, Câhiliye Devri şiirleri ve Arap Kelâmı.

1.1.4. Sarf İlminin Hükümü:

Sarf ilmını öğrenmek farz-ı kifayedir. Çünkü dinimizin temel kaynak kitapları Arapçadır. Arapça kelimelerin sigalarını ve ona arız olan halleri bilmek sarf ilmine bağlıdır. Binâenaleyh sarf, Arabî ilimlerin aslı ve en önemlisidir. Buna binâen binanın temeli mesabesinde olan sarf ilmine Dini “**ilimlerin anası**” denilmiştir. Çocuk annesinden müstağni olmadığı gibi Dil bilimleri de sarftan müstağni olamazlar.⁸

1.1.5. Sarf İlminde Vezin:

Gerek fiil gerekse isim kalıplarında asıl ve ziyâde harflerle bunların hareke ve sükûnları bir ölçüte göre belirlenir. Kadîm dil bilimcilerden beri kullanılan ve “mîzân-ı sarfî” adı verilen bu ölçüt “fe‘ale”dir (فعل). Kökün ilk harfine fâ (fâ’u’l-fiil), ikinci harfine ayın (aynu’l-fiil), üçüncü harfinelâm (lâmu’l-fiil) denir. Kelime dört kök harfli ise mîzanın sonuna bir lâm (فعلل), kelimedede zâit harf veya harfler varsa mîzanda karşılıklı yerlerine konarak ölçüt belirlemesi yapılır (تفعلل gibi). Mîzana “vezin” (binâ, kalıp, sîga), ona uygun düşen kelime kalıbına da “mevzûn” denilir. Kelimelerin köklerini belirlemede önem arzeden vezin bulma olgusu üzerinde ilk dil bilimcilerden beri önemle durulmuş, “mesâilü’t-temrîn, el-mesâilü’l-avîsa, temsîl” adı verilen

⁸Talu, s. 8.

başlıklar altında birçoğu yapay olan bazı güç kelimelerin veznini çıkarma alıştırmaları yapılmıştır.⁹

1.2. Nahiv İlimi:

Arapça gramerinin söz dizimi kuralları ile i‘rab bölümünü kapsayan bir ilim olan nahv kelimesi, sözlükte “yönelmek, izini takip etmek” anlamlarında olup terim olarak “yön, taraf, yol” mânalarına gelir. İsimlendirmeye dâir rivayetlerin çoğuna göre gramerin sentaks kısmına bu adın verilmesinin sebebi, Hz. Ali’nin kelime çeşitleriyle tanımlarını kapsayan bir sayfayı Ebu’l-Esved ed-Düeli’ye verdikten sonra, “Bu yola girerek ilerle.” (Ünhu hâze’n-nahve) demesi veya Ebu’l-Esved’in, gramerle ilgili bazı düşüncelerini belirtip öğrencilerine Hz. Ali’ninkine benzer bir tâlimat vermesidir. Ayrıca Kur’an okutanlarla muallimlerin bir ifade konusundaki düzgün (fasih) örneği belirtmek üzere, “Bu hususta Araplar’ın nahvî şöyledir” gibi klişeleşmiş söylemleri tekrar etmelerinin de bu terimleşmede rol oynadığı kabul edilir. Yuhannâ el-İskenderânî’nin Yahyâ en-Nahvî olarak tanınmasından “nahv” ve “nahvî” terimlerinin Hz. Peygamber zamanında bilinmekte olduğu anlaşılıyorsa da o süreçte bu kelimeler “lugat, lugat âlimi” mânasında kullanılıyordu.

Hz. Ömer ve İbn Mes‘ûd gibi sahâbîlerin, hatta Resûl-i Ekrem’in “Eski Arap şiirinin kendisiyle yazıldığı edebî Arapça” ve “Kur’an’ın kendisiyle indiği bâdiye Arapçası” anlamında kullandığı “‘Arabiyye” tabiri Kur’an kıraatının etkisiyle kısa zamanda terimleşerek imâle, idgâm, ibdâl, i‘lâl, hemz gibi daha çok kıraat, sarf ve fonetiğe dâir konularla i‘rab olgusunu kapsayan ilmin adı olmuş, sonuçta ‘Arabiyye nahiv, sarf, fonetik, garîb kelimeler ve lehçe farklarını kapsayan disiplini ifade etmiştir.

Nahiv konusunda üzerinde durulması gereken en önemli kavramlardan biri i‘rabdır. Zira i‘rab bu ilmin özünü teşkil eder. Hz. Peygamber, “Kur’an’ı i‘rab edin, anlaşılması zor kelimelerini (garâib) araştırın” ve “‘Arabiyye’nin inceliklerini öğrenin. Kur’an’ı i‘rab edin. Çünkü o Arapçadır (veya onun dili ‘Arabiyye’dir).” gibi hadislerinde i‘rab tâbirinin önemi vurgulanmıştır.

⁹Hulûsi Kılıç, “Sarf”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 136; Talu, I, 15.

Kadîm dilciler nahvi geniş mânasıyla gramer karşılığı olarak anlamışlardır. Günümüze ulaşan en eski nahiv çalışması olan Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ı bunun örneğini teşkil eder. Bu eserde nahiv ve sarftan başka imâle, i'lâl, idgâm, hemz gibi fonetik meseleler; kıraat ve lehçe farkları, hatta bazı edebî ve belâgî anlatımlar iç içedir. Sonraki yüzyıllarda nahvi "ilmü'l-'Arabîyye" ile eş anlamlı kabul ederek alanını daha da genişletmiş; nahiv, sarf, lugat, arûz, kâfiye, iştikâk, şiir yazma usûlü, inşâ, me'ânî, beyân, hat gibi dilin bütün yönlerini kapsayan bir ilim şeklinde algılamışlardır.

1.2.1. Nahiv İlminin Tanımı ve Konuları:

Nahiv kitaplarında nahvin tanımına genellikle yer verilmemiş, yer verenler de bilimsel bir tanım yapmaktan çok felsefî yaklaşımlarını yansıtmışlardır. Günümüzdeki yaygın kabule göre de geçerli olan ve gramerin söz dizimi (terkip) kuralları ile i'rab olgusuna has kısmını kapsayan nahvin dar çerçevedeki anlamına Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, 'Abdullah b. Ahmed el-Fâkihî ve Sabbân gibi dil bilimcilerle modern zamanda İbrâhim Mustafa ve 'Abdül'alîm İbrâhim gibi bazı yazarlarda rastlanır. Bugün nahiv sözdizimi, cümle bilimi, sentaks terimleriyle karşılaşılır ve dilbilgisinin sözdizimi kurallarıyla i'rab olgusuna ilişkin kısmını içerir. Bu bakımdan nahvin konusu terkip ve cümlelerin kuruluşu, öğeleri, çeşitleri, i'rab olgusu, âmiller, mâmuller, i'rab alâmetleri, mu'reb ve mebnîler gibi meseleleri kapsar. Maksudoğlu, nahvin konusunun "kelimelerin cümle içindeki durumu, cümlenin düzgün olarak kuruluşu ve kelime sonlarının cümle içindeki durumunun incelenmesi" olduğunu belirtmiştir.¹⁰ Talu'da, nahvin ıstılahı manasının, kelimelerin cümle içindeki vazifelerini ve bu vazifelere göre kelime sonlarının hareke durumundan bahseden bir ilim¹¹ olduğunu söylemiştir.

1.2.2. Nahiv İlminin Ortaya Çıkışı:

Kadîm râvi ve müellifler Nahiv ilminin ortaya konulmasını gerektiren bazı sebepler zikretmişlerdir. Bir kısım âyetlerin ¹²(أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ): Allah ve Resûlü, Allah'a ortak koşanlardan uzaktır.¹³ ayeti ve ¹⁴(لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ) onu

¹⁰ Maksudoğlu, s. 235.

¹¹Talu, s. 8.

¹² Tevbe, 3.

¹³Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s.186.

günahkârlardan başkası yemez.¹⁵ kıraatinde görülen okuma hataları yahut ana dili Arapça olmayanlardan birinin veya Ebu'l-Esved'in kızının yaptığı bir konuşma hatası üzerine Basra Valisi Ziyâd b. Ebîh'in yahut oğlu 'Ubeydullah'ın ya da Hz. Ömer'in emriyle, diğer bir rivayete göre ise Hz. Ali'nin bazı temel esasları zikredip yol göstermesiyle Ebu'l-Esved ed-Düelî tarafından Nahiv ilminin kurulmuş olduğu kabul edilir. Nahiv ilminin bir Kur'an okuyucusunun hatalı okuyuşunu işiten Hz. Ali tarafından kurulduğu da kaydedilmektedir.

Hz. Osman'ın, mevâlî ile Araplar'ın karışması ve bilhassa câriyelerden doğan çocuklar yoluyla Araplar'ın dil melekesinin bozulduğuna, konuşma dilinde ve kıraatte hataların zuhûr ettiğine, zamanla Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasında güçlükler çekileceğine dikkat çeken hutbesinin, sözlük ve gramer çalışmalarını başlatan temel unsurlar olduğunu söylemek gerekir. Fetihler neticesinde kitleler halinde İslâm'a giren ve ana dili Arapça olmayan unsurlarla Araplar'ın karışması sonunda hatalı okumalar daha da yaygınlaşmıştır. Bu sebeple âlimler lugat ve şiir malzemesini derlemiş, kadîm şiirler tespit edilmiş, Ebu'l-Esved ed-Düelî de en çok kıraat hatasının yapıldığı Kur'ân-ı Kerîm'in kelime sonlarının i'rabını nokta şeklindeki hareketlerle tespit etmiştir. Onun bu faaliyetinin ardından nahiv ilminin esaslarını belirleme işine girişmiş olması mâkul görülmektedir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'in harflerinin özel telaffuzu, med, hemze, idgâm, izhâr, iklâb ve gunne gibi kendilerine has okunma kâideleri de özellikle şehir halkı için birçok dil meselesi ortaya çıkarıyordu. Yabancılarla karışmanın ve dolayısıyla dilin bozulmasının en yoğun yaşandığı yer Irak-Basra olduğu için dil ve gramer çalışmaları orada başlamıştır.¹⁶

Ahmed Emîn'de Hz. Ali ile Ebu'l-Esved'e yapılan nispetlerin mezhep gayretkeşliği endişesi taşıdığını belirtmiş, i'rab hareketlerini koyan Ebü'l-Esved'in nahiv kaideleri üzerinde fikir yormasının tekâmül kanunu ile çelişmemekle birlikte nahvin bir ilim niteliğinde kuruluşunun daha sonra gerçekleştiğini, adının da Halîl b. Ahmed tarafından konulduğunu; kadîm müelliflerin nahvin vaz'ı ile i'rab hareketleri ve zamme

¹⁴ Hâkka, 37.

¹⁵ *Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 567.

¹⁶ Bkz. İsmail Durmuş "Nahiv", *DİA*, İstanbul, 1, 2006. XXXII, 302.

(ötre), fetha (üstün), kesre (esre), sükûn gibi hususları kapsayan ‘Arabiyye’nin vaz‘ını kastettiklerini, ilim olarak gerçek nahvin ise hemze hakkındaki görüşleri bir kitap oluşturacak kadar ayrıntılı olan İbn Ebû İshak ve onun dönemindeki alimler tarafından ortaya konulduğunu kaydetmiştir. Ahmed Emîn’in öğrencisi Şevkî Dayf da hocasını desteklemektedir.

1.2.3. Nahiv İlminin Gelişmesi:

Nahiv ilminin doğuşu Kays ve Temîm gibi fasih Arap kabilelerine mekân teşkil etmesi, çöle yakınlığı münasebetiyle fasih bedevîlerden sağlıklı dil malzemesini derleme imkânına sahip olması, hitâbet ve şiir yarışmaları gibi kültürel etkinliklerin yapıldığı Mirbed Panayırı’na zemin oluşturması sebebiyle Basra’da ve Basra Ekolü’ne mensup dil bilimciler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Gelişme devresi Basra ve Kûfe mekteplerine mensup dil bilimciler tarafından gerçekleştirilmiş olup Basralı Halîl b. Ahmed ile Kûfeli Ruâsî devrinde başlar. Kûfeli İbnü’s-Sikkît ile Basralı Ebû Osman el-Mâzinî zamanına kadar devam eder. Bu dönemde Fars asıllı Sîbeveyh, başta üstadı Halîl’den aldığı nakillerle onun dehâsı ve kendi dil yeteneğini ayrıca İbn Ebû İshak el-Hadramî, Ahfeş el-Ekber, Yûnus b. Habîb, Ebû Zeyd el-Ensârî gibi âlimlerden yaptığı nakilleri birleştirerek Selef’ten intikal eden nahiv mirasını *el-Kitâb* adıyla bilimsel açıdan mükemmel ve şaşkınlık yaratan bir eser olarak ortaya koymuştur. Bundan daha mükemmelinin yazılamayacağı kanaatine varan âlimler üç asır boyunca şerh, ihtisar, eleştiri, savunma, ikmâl vb. çalışmalarını onun üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Meydana getirilen telif eserlerde de onun esasına ve konularına ilâveler yapılmamış, sadece biçim, sunum ve üslup yönünden yenilikler getirilmiştir.¹⁷

1.2.4. Arapça Gramerindeki Yeri:

Nahiv (النَّحْوُ) sözdizimi, sentaks) lafzın cümle içindeki durumunu ve bu durumuna göre i‘râb (الإعراب) alışı ve lafızların (الألفاظ) yapısını (mebni murab) olarak inceleyen bilim dalıdır.

Cümle içinde bulunan lafızlar ikiye ayrılır:

¹⁷İsmail Durmuş, ‘‘Nahiv’’, *DİA*, XXXII, 300-306.

Bir mebnî (sonu değişmeyen), iki mu‘rab (sonu değişen). Mu‘rab da kendi içinde ikiye ayrılır. Munsarif olan, kelimenin sonuna ötre, üstün, esre ve tenvinin gelmesi; gayrimünsarif olan, kelimenin sonunda (esre ve tenvinin) gelmemesi. Mebni kelime sonundaki sükûn ve harekenin bulunması herhangi bir âmil vasıtasıyla değil kelimenin kendi yapısı üzere olması, buna göre asıl olan mebniler, mazi fiili, emir kipi, harf ve cümledir. Nahivcilerin ortaya koyduğu kâideler bize mu‘rab olan kelimelerin sonlarının durumunu ve mebnî kelimelerin cümledeki yerlerini (mahallî i‘râbını) öğretir.¹⁸ Örnekler:

I- Mu‘rab:

Ahmet beni gördü.	رَأَيْتُ أَحْمَدَ.
+ Ahmet’i gördüm.	رَأَيْتُ أَحْمَدَ.
Ahmet’e selâm verdim.	سَلَّمْتُ عَلَى أَحْمَدَ.

II- Mebnî:

Çalışkanöğrenci geldi.	جاء الطالبُ الذي يجتهدُ.
Çalışkanı herkes sever.	يحبُّ كلُّ الناس الذي يجتهدُ.
Çalışanı överim.	أنتي على الذي يجتهدُ.

1.2.5. Mu‘rab ve Mebnî:

Arapçada kelimeler i‘rab alâmetleri bakımından mu‘rab ve mebnî olarak ikiye ayrılır.¹⁹

1.2.5.1. Mu‘rab:

Âmilin değişmesiyle cümledeki yerine göre i‘rabının alâmeti değişen kelimedir.

Şüphesiz Allah’ın her şeye gücü yeter.

إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

Allah kullarını mağfîret eder.

يَغْفِرُ اللَّهُ عِبَادَهُ.

Allah’a iman ettim.

آمَنْتُ بِاللَّهِ.

¹⁸Talu, s. 13.

¹⁹Çörtü, s. 14.

Yukarıdaki örnekler (الله) ism-i celâli birinci örnekte (إن) nin ismi olarak mansûb nasb alâmeti fetha (üstün), ikinci örnekte fâil olarak merfû, ref alâmeti (ötre), üçüncü örnekte ise Allah lafz-ı celâli harf-i cerle mecrur, cer alâmeti kesre(esre)dir. Allah ism-i celâli gibi cümledeki yerine göre i'râb alâmeti değişen kelimeler mu'rabdır.²⁰

1.2.5.2. Mebnî:

Cümlede bulunduğu yere göre i'râb âlametideğişmeyen kelimelerdir.

Kardeşimi gören kimse, O kardeşindir, dedi.

قَالَ مَنْ رَأَى أَخِي، هُوَ أَخُوكَ.

Bana ilim öğretenei severim.

أَحَبُّ مَنْ يُعَلِّمَنِي الْعِلْمَ.

Ödülü başarıya verdim.

أَعْطَيْتُ الْجَائِزَةَ إِلَيَّ مَنْ نَجَحَ.

Yukarıda geçen cümlelerdeki (من) kelimesi mebnî olduğundan birinci örnekte fâil olarak merfûdur. İkinci örnekteyse mef'ûlun bih olduğundan dolayı mansûbdur. Üçüncü örnekteyse cârla (harf-i cer) mecrûrolmasına rağmen tüm örneklerde (من) kelimesinin harekesi değişmemiştir. Bu kelimedede olduğu gibi cümledeki yerine göre i'râb alâmetideğişmeyen kelimeler mebnîdir. İ'râbları mahallîdir. Mebnî kelimelere gayr-ı mütemekkin (غَيْرَ الْمُتَمَكِّنِ) de denir.²¹

1.2.5.3. Mebnî Kelimeler:

Mebnî, daha önce yaptığımız tarifte olduğu gibi cümlede yerine göre i'râb alâmeti (kelimenin sonunun harekesi) değişmeyenlere denir.

Mebnî olan kelimeler ikiye ayrılır:

1.2.5.3.1. Lâzım Olan Mebnî:

Lâzım olan mebnîler (المبني اللزوم): Hiç bir şekilde sonu değişmeyen kelimelerdir.

Lâzım olan mebnîler kendi içinde üçe ayrılmaktadır:

1.2.5.3.1.1. Lâzım Olan Mebnî İsimler:

- İsm-i işâretler,
- Zamirler,
- Şart isimleri,
- İsm-i mevsûller,

²⁰Çörtü, s. 15.

²¹Çörtü, s. 15.

- İstifhâm edatları,
- Bazı kinâyeler,
- Bazı zarflar,
- Savtlar (taklit edilen sesler).²²

1.2.5.3.1.2 Lâzım Mebnî Fiiller:

1- Mâzî Fiiller

2- Emir Kipleri

1.2.5.3.1.3. Lâzım Mebnî Harfler:

Bu kısım bütün harfleri kapsamaktadır.

1.2.5.3.2. Ârız Mebnî:

Ârız olan mebnîler (المُنْبِي العارض): Normalde mu‘rabken bazı şartlardan dolayı mebnî olan kelimelerdir.²³

1-Mu‘rab	مَرَّتْ بِزَيْدٍ.	رَأَيْتُ زَيْدًا.	جَاءَ زَيْدًا.
2-Mebnî	يَا زَيْدًا.		لَا زَيْدًا فِي الدَّارِ.

Birinci kısımda verdiğimiz mu‘rable ilgili üç örnekteki (زيد) kelimesi mu‘rabken üç hâlet üzere i‘rab almıştır. Ref hâlinde (ötre), nasb hâlinde (üstün), cer hâlinde (esre) hareketlerini almıştır. İkinci kısımda isegenel olumsuzluk bildiren (لا) harfinin ismi olunca feth üzere mebnî olmuş, nida harfinin münadası olunca da zam üzere mebnî kılınmıştır.

Ârız olan mebnîler ikiye ayrılmaktadır.

1.2.5.3.2.1. Ârız Mebnî İsimler:

- A) Bazı münâdalar,
- B) Genel olumsuzluk bildiren (لا) harfinin ismi,
- C) On ile ondokuz arasında olan sayıların isimleri, bileşik isim ve zarflar,
- E) Cümleye izafe olan zarflar,
- F) Cihat-i sitte (altı yön) bildiren isimler.

²²Çörtü, s. 16.

²³Çörtü, s. 17.

1.2.5.3.2.2. Ârız Mebnî Fiiller:

Bazı durumlarda muzâriyeler:

A) Nûnû'n-nisvenin birleştiği muzari fiiller (يكتَبَنَّ sükûn üzere).

B) Te'kîd nûnunun birleştiği muzari fiiller (يَكْتَبَنَّ feth üzere).²⁴

1.2.5.3.3. Lâzım Mebnî Zamirler:

Zamirler (الضمائر): İsm-in yerini tutan ma'rife isimlerdir.²⁵Zamirler genel görüşe göre ikiye ayrılır. Bazı nahiv kitaplarında mustatir zamirin de zamirler kısmından sayıldığı söylenmiştir. Bu görüşe göre ise zamirler üç kısıma ayrılmaktadır.

1.2.5.3.3.1. Munfasıl Zamir:

Cümle içinde kullanılışı herhangi bir kelimeyle birleşmeden ayrı olarak kullanılan zamirlerdir.

1.2.5.3.3.1.1. Munfasıl Merfu Zamirler:

Genellikle kendisiyle cumleye başlanan veya istisna (إِلَّا)'sından sonra gelebilen zamirlerdir.

(هُوَ ، هُما ، هُم ، أَنْتَ ، أَنْتَما ، أَنْتُمْ ، أَنْتِ ، أَنْتَما ، أَنْتُنَّ ، أَنَا ، نَحْنُ) gibi zamirlermunfasıl merfû zamirlerdir.

O âlimdir. مَا جَاءَ إِلَّا أَنْتَ. Sadece sen geldin. هُوَ عَالِمٌ.

Birinci örnekte söze kendisiyle başlanılmış olan munfasıl bir zamirdir. İkinci örnekteyse,(إِلا) dan sonra munfasıl bir zamir gelmiştir.

1.2.5.3.3.1.2. Munfasıl Mansûb Zamir:

Genellikle mef'ûlun bih olan zamirlerdir.(إِيَّاهُ ، إِيَّاهُمَا ، إِيَّاهُمْ ، إِيَّاهُ ، إِيَّاكِ ، إِيَّاكُمْ ، إِيَّاكُمَا ، إِيَّاكُمْ ، إِيَّاكُمْ ، إِيَّاكُمْ) Bu zamirlerin başlarında bulunan (إِيَّاهُ)'nın mânâsı ve i'râbı yoktur. Fiilden ayrılan zamire desteklik yaparak ayrı yazılmasını sağlamıştır.

Onu, ona giydirdim

كَسَوْتُهُ إِيَّاهُ.

Öğretmen, onu ona öğretiyor

يُعَلِّمُهُ المَعْلَمُ إِيَّاهُ.

²⁴Çörtü, s. 17.

²⁵Çörtü, s. 18.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi munfasıl mansub olan zamir mef'ûlun bih olarak cümlede vâki olmuştur.

1.2.5.3.3.2. Muttasıl Zamir:

Muttasıl zamir kelimenin sonuna bitişen, kelimenin bir parçasıymış gibi görünen zamirlerdir. Muttasıl zamirler üçe ayrılmaktadır.

1.2.5.3.3.2.1. Muttasıl Merfû Zamir:

Malûm olan bir fiile bitiştiklerinde o fiilin fâili, bitiştiği fiil mechûl olan fiile nâib-i fâil, (كاد ve كان) nin benzerlerinden ise bunların ismi olan zamirlerdir.

1.2.5.3.3.2.2. Muttasıl Mansûb Zamir:

Muttasıl Mansûb Zamirler fiile bitiştiklerinde mef'ûlun bih olarak mansûb olmaktadır. Mütakellim yâsı fiile bitiştiğinde kendinden evvel bir (nun) gelir. Bu nûna nûnu'l-vikâye (نُونُ الْوَقَايَةِ) denir. (وَقَايَةِ اللَّهِ) örneğinde görüldüğü gibi mütakellim yasından önce vikâye nûnu gelmiştir.²⁶

1.2.5.3.3.2.3. Muttasıl Mecerûr Zamir:

Mansub olan zamirler fiile bitiştiğinde mef'ûlun bih olur ama isme bitiştiğinde ismin muzâfun ileyhi olarak mecrûr, harf-i cere bitiştiğinde (harf-i cerle) mecrûr olurlar.

1.2.6. İşâret İsimleri:

Arapça gramerinde ma'rifelerin üçüncü kısmından olup Müşârun ileyhe delâlet eder.²⁷ Türkçede yakın bir şeyi göstermek için bu, biraz ötedekini göstermek için şu, daha uzaktaki bir şeyi göstermek içinse o şekilde kullanılan ma'rife isimlerdir. İsm-i işâretler üç kısma ayrılırlar:²⁸

Tablo 1: İşâret İsminin Yakın İçin Kullanımı:

الجمع	التثنية	المفرد	
هؤلاء Bunlar	هذان هذين Bu ikisi	هذا Bu	المذكر

²⁶Çörtü, s. 21.

²⁷İbn Tûlûn, Muhammed b. 'Ali, *Şerh 'alâ Elfîyye İbn Mâlik*, thk. 'Abdulhamîd Câsim, Dâru'l- Kütübi'l- 'İlmiyye, Beyrut, 1423/2002, I, 131.

²⁸Çörtü, s.33.

هؤلاء	Bunlar	هتان هاتين	Bu ikisi	هذه	Bu	المؤنث

Yukarıdaki tabloda yakın ism-i işâretlerin müzekker için müfred, tesniye ve cemi aynı şekilde dişillerin müfred, tesniye ve cemi verilmiştir.

Tablo 2: İşâret İsminin Orta Uzaklık İçin Kullanım:

الجمع	التثنية	المفرد	
أولئك Şunlar	ذانك ذينك Şu ikisi	ذاك Şu	المذكر
أولئك Şunlar	تانك تينك Şu ikisi	تاك تيك Şu	المؤنث

Üstteki tabloda orta uzaklığa işâret eden ism-i işâretlerin müzekker, müennes, müfred, tesniye ve cemilerinin kullanılış şekilleri gösterilmiştir.²⁹

Tablo 3: İşâret İsminin Uzak İçin Kullanımı:

الجمع	التثنية	المفرد	
أولئك اولالك Onlar	ذانك ذينك O ikisi	ذالك o	المذكر
أولئك اولالك Onlar	تانك تينك O ikisi	تلك o	المؤنث

Yukarıdaki tabloda ise ism-i işâretin uzak için kullanılış şekilleri verilmiştir.

Mekân için işâret isimleri; yakın, orta uzaklık ve uzak için değişik şekillerde kullanılır.

1.2.7. İsm-i Mevsûl:

İsm-i Mevsul: Mânâsı kendisinden sonra gelen cümle (veya şibh-i cümle) ile açıklanan bu cümleye veya (şibh-i cümleyi) başka bir cümleye bağlayan ma'rife isimdir.³⁰ Birbirine bağladığı iki cümleyle birlikte mânâsı kendinden sonra gelen cümle ile ancak tamamlanabilir. Sonra gelen bu cümleye sıla cümlesi denir.

İsm-i Mevsuller ikiye ayrılır:

²⁹Çörtü, s. 33.

³⁰Çörtü, s. 42.

1.2.7.1. Hâs İsm-i Mevsûl:

Bu grup için Mehmed Zihni “*el-Muktedab*” adlı eserinde, ‘Abbas Hasan *en-Nahvu’l- Vâfi*’de “Muhtas” ifadesini kullanır. *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye* ve *ŞerhuKatri’n- Nedâ*’da “hâs” ifadesi, *Evdahu’l-Mesâlikve el-Hâşiyetü’l’Asriyye ‘alâ Şerhi Şuzûri’z-Zeheb’te* “nas” ifadesi kullanılmıştır.³¹

Hâs ism-imevsullerin müfred ve cemileri mebnî, tesniyeleri ise mu‘rabdır. Tesniyesinin i‘rabı tesniye ismin i‘râbı gibi ref alâmeti elif, nasb ve cer alâmeti yâ iledir. Hâs ism-i mevsuller sıfat olur.

Tablo 4: İsm-i Mevsuller.

الجمع	التثنية	المفرد	
الذين Ki onlar	اللدان، اللذين Ki o ikisi	الذي Ki o	المذكر
اللواتي، اللاتي، اللاتي Ki onlar	اللتنان، اللتين Ki o ikisi	التي Ki o	المؤنث

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi müfred, tesniye ve cemi hem müzekkerlerde hemde müenneslerde ayrı ayrı sigalarla gelmiştir.

1.2.7.2. Müşterek İsm-i Mevsûl:

Bunlar müzekker, müennes, müfred, tesniye ve cemi şekilleri bulunmayan ism-i mevsullerdir. Bunların hangi şahıs için kullanıldığı zamirlerden anlaşılır. Müşterek olan (ما ve مَنْ) ism-i mevsulu mebnî, (أَيُّ) ise mu‘rabdır. Doğrudan doğruya isim olurlar,

³¹İbn Hişâm en-Nahvî, Ebû Muhammed Cemaleddin ‘Abdullah b. Yusuf, *Evdahu’l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti ibn Mâlik*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, Beyrut, 1980, I, 98; *Şerhu Katri’n-Nedâ ve Belli’s-Sadâ*, thk. Muhammed Muhyiddin ‘Abdulhamid, Dâru’l-Fikr, s. 140; Mehmed Zihnî, s. 19; Mustafa el-Galâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 2003, s. 98; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, Dâru’l-Ma‘ârif, Kahire, 1973, I, 342.

sıfat olmazlar. Bunlardan (مَنْ) akıllılar (zevi'l-akıl), insan için, (ما) akılsızlar (gayrı âkıl) hayvan ve eşya için kullanılır.³² Mu'rab olan (أَيُّ) ise (ما) ve (مَنْ) in yerine kullanılır.

1.2.7.3. Diğer İsm-i Mevsûller:

Harf-i ta'rîf: İsm-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdil gibi müştâk isimlerini yani sıfat olanlarının önünde (ال)' takısı ile gelmesi.

İşaret ismi olmaksızın (ما ve مَنْ)' dan sonra (ذا) ile gelmesi.

(ذُو): İsm-i mevsûl olarak yalnızca Tay Kabilesi kullanmıştır.³³

1.2.8. Şart İsimleri:

Bunlar, lâzım mebnilerden olup on bir tanedir ve iki fiili muzâriyi cezmederler.

Bunlar: (مَنْ , ما , مَهْمَا , إِذِمَّا , مَتَى , أَيَّانَ , أَيَّنَ , أُنَى , حَيْثُمَا , كَيْفَمَا , أَيُّ)

Bunlardan sadece (أَيُّ) mu'rab olup diğerleri mebnidir.

Şart ifâde edip cezmetmeyen ise harf ve zarflardan oluşmaktadır.

Harf olanlar: (لَوْ , لَوْلَا , لَوْمَا , أَمَّا)

Zarf olanlar: (لَمَّا , إِذَا , إِذِ , غَيْدَمًا , كَلِمًا , بَيْنَمًا , حَيْثَمًا)

Bunların tümüne şart edatları denmektedir.

1.2.9. Soru İsimleri:

Soru isimlerinin toplamı on ikitanedir. (مَنْ , ما , مَنَذَا , ماذا , مَتَى , أَيَّانَ , أَيَّنَ , كَيْفَ , أُنَى) (كَمَا). Bunların her birinin kullanımları farklı olmaktadır.

مَنْ: Genellikle akıllılar için kullanılır. Kim, kime, kimi ve hangisi gibi anlamlar gelir.

ما: Genellikle gayr-i âkıl için kullanılır. Ne, neyi, neye anlamlarını verir.

مَنْ ذَا: Men'in kullanıldığı şekilde kullanılır. ما ذَا , mâ' nın kullanılışı gibidir.

مَتَى: Zaman için kullanılır. Ne zaman anlamını verir.

³²Talu, s. 179.

³³Çörtü, s. 46.

أَيَّانَ: Gelecek zaman için kullanılır. Ne zaman anlamını verir.

أَيْنَ,: Mekân için kullanılır. Nerede, nereye anlamını ifade eder.

كَيْفَ: Hal (durum) için kullanılır. Nasıl manasına gelir.

انِي: Nasıl, ne zaman, nerede mânâlarına gelir.

كَمْ: Sayı sormak için kullanılır. Kaç, ne kadar anlamına gelir.

أَي: Genellikle hangi ve hangisi anlamında kullanılır.³⁴

1.2.10. Kinâyeler:

Açık, belli olan bir şeyin, açık olmayan (kapalı) belirsiz bir şekilde anlatılmasına kinâye (değınmece) denir.

Kinâyeler ikiye ayrılmaktadır: Mebnî ve mebnî olmayanlar. Bunların toplamı on beştanedir. Bunlardan beş tanesi mebnîdir.

Mebnî olanlar: (كَمْ , كَأَيِّنَ , كَأَي , كَذَا , كَيْفَ , دَيْتَ)

كَمْ: Umûmiyetle müfred, mansub ve nekre olarak gelir.

كَأَيِّنَ: Temyizi müfredve harf-i cer olan (من) ile mecrur olarak kullanılır.

كَذَا: Azlık veya çokluk bildiren adetten kinâyede kullanılır.³⁵

كَيْفَ ve دَيْتَ söylenen sözden kinâye olur.

Mu‘rab olanlar: (فُلَانٌ , فُلَانَةٌ , بُضِعَ , بُضِعَتْ , نَيْفَ)

1.2.11. Bazı Zarflar:

Zarf, zaman ve mekân bildiren isimlerdir. Mebnî ve mu‘rab olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.³⁶ Mebnî olanların sayısı on yedi olup bunlardan altı tanesi mekân için on tanesi zaman için bir tanesi hem mekân hemde zaman için kullanılmaktadır.

Mekân için olan mebnî zarflar:

(حَيْثُ , لَدُن , لَدَى , أَيْنَ , هُنَا , تَمَّ)

³⁴Çörtü, s.59.

³⁵Çörtü, s. 230.

³⁶Çörtü, s.63.

Zaman için olan mebnî zarflar:

(إِذْ , إِذَا , أَمْسَ , مَدُّ , مَنَدُّ , قَطَّ , لِمَا , أَيَّانَ , مَتَى , الْأَنَ)

أَنَّى: Hem zaman hem de mekân için kullanılır.

حَيْثُ: Zamm üzere mebnidir.

أَدَى , لَدُنْ: İkisi de sükûn üzere mebnîdir.

أَيْنَ : Soru isimlerindedir, feth üzere mebnîdir.

هَنَا: Burada, burayamasında kullanılır, sukûn üzere mebnidir.

هُنَا: Orada, oraya anlamında kullanılır, feth üzere mebnîdir.

Zaman için olan zarflar on tane olup değişik anlamlarda ve değişik hareke üzere mebnî olarak kullanılmaktadır.³⁷

1.2.12. Fiil İsimleri:

Bazı isimler vardır ki bunlar bazı fiillerin mâzî, muzâri ve emirleri anlamında kullanılır. Fakat fiil gibi tasrîf edilmez (çekimleri yapılmaz). Bundan dolayı bunlara fiilisimleridir. Bunlar lâzım mebnîdir.³⁸

Fiilisimleri semâ'î ve kıyâsî olarak ikiye ayrılmaktadır:

Semâ'î olanlar: İçerdikleri anlamlara göre üçe ayrılırlar: Mazi, muzari ve emir.

a) **Mâzî mânâlı olan fiil isimleri:** Ne kadar uzak: (هَيْهَاتَ) ne kadar çabuk (سُرْعَانَ) Mâzî anlamında olan fiilisimleri anlam bakımından taaccüb fiilleri gibi hayret mânâsı ifâde ederler.

b) **Muzâri mânâlı:** Şaşarım, hayret ediyorum, (أَعْجَبْتُ) bıktım. (أَفْتُ , أَسْأَمُ)

Ana ve babana “öf!” bile deme ve onları azarlama. (فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَفٌ وَلَا تَنْهَرُهُمَا)

c) **Emir mânâlı:** Haydi! (حَيُّ) Haydi, haydi gel, getir! (هَلُمَّ)

Kıyâsî olan fiil isimleri üç harflilerden (فَعَالٍ) vezninde gelir.

1.2.13. Savtlar:

³⁷Çörtü, s. 66.

³⁸Çörtü, s. 67.

Savt, bazı sesleri taklit ederek hayvanları kovmak veya çağırmak için kullanılan mebnî isimlerdir.

Taklit için atındörtül sesi (طُق طُق), karganın sesi (غَاق), iki şeyibirbirine vurmak (طُق)

Hayvanı kovmak, atı kovmak için (هَلَّا), kediye (غَنَّ), koyun sürüsüne (هَى), köpeği kovmak için (هَجْ) kelimeleri kullanılmaktadır. Deveyi çökertmek için (أَخْ), merkebi suya çağırmak için (سَأْ) öf, aman (أَفْ), hey, ne hoş (وَى), sus (صَهْ) kullanılmaktadır. Bazı nahivciler tarafından mebnî olmayan savtların da varolduğu ileri sürülmektedir.³⁹

1.2.14. Mâzî ve Emir:

Mazi fiili, asıl olan mebnîlerdendir.

Son harfinin harekesi değişmeyen müzekkerlerin cem-i gaibinde zamm üzere mebnî olur. Gâib ve gâibenin müfred ve tesniyeleri feth üzere mebnîdir. Geri kalan diğer sigalarise sükûn üzere mebnî olur.⁴⁰

1.2.15. Ârız mebnîler:

Alemlerin müfred (izafe ve şibh-i muzaf) olmayan ve nekre-i maksude (adını bildiğimiz veya bilmediğimize yapılan nida) olan münâdalar zamüzere mebnîdir.

Bazı şartların oluşmasıyla (لَا)'nın ismi feth üzere mebnîdir.

Bazı sayı isimleri 11' den 19' a kadar (11 ve 19 dahil) olanların sonları feth üzere mebnîdir.

Bazı zarflar ve isimler, bileşik zarflar, durum bildiren bileşik isimler, altı yön (el-cihâtü's- sitte) ve bunlara benzeyenler, cümleye muzâf olan zarflar bunların herbiri değişik hareketlerle mebnîdirler.

Muzari fiilde bazı şartların gerçekleşmesiyle mu'rab olması gerekirken sonuna cemi müennes nûn'u birleşince, sükûn üzere mebnî olur.

(يُدْهِنُونَ) gidiyorlar,

(يُعَلِّمُونَ) öğretiyorlar,

Muzâri fiilin sonuna te'kid nûnu birleşince, feth üzere mebnî olur.

³⁹Çörtü. s. 69.

⁴⁰Çörtü, s. 72.

(لِيُنَجِّحَنَّ) muhakkak başaracak,

(لَيُنْسَأَنَّ) muhakkaksoracaktır

İKİNCİ BÖLÜM

İŞÂRET İSİMLERİNİN TANIMI, KISIMLARIVE GENEL ÖZELLİKLERİ

2.1. İşâretisminin Sarf ve Lugat Anlamı:

شَارَ: Sülâsî mücerredin birinci babından fiil-i mazidir. Aksâm-ı seb'adan ecvef, aksâm-ı semaniyeden sülâsî mücerred gayri sâlimdir.

شَارَ: Aslında شور idi (و) harfi illetli ve müteharrik olup makabli meftuh, birinci i'lâl kaidesinde (و) 1 elife kalb ettik شار oldu.

أَشَارَ: İf'âl babından masdar olup aksâm-ı seb'adan ecvef, aksâm-ı semaniyeden sülâsî mezidün fih gayri sâlimdir.

أَشَارَ: Aslında اشور idi (و) harfi illet müteharrik makabli meftuh birinci i'lâl kaidesinde (و) elife kalb olup اشار oldu.

يُشِيرُ: Aslında يُشِيرُ idi (ى) harfi illet müteharrik ma kabliharfi sahih sâkin olan (ش) nin altıncı i'lâl kaidesinde yeni harekesini harfi sahih sakin olan (ش) verilip, (ى) harfi sakin makabli kesreli يُشِيرُ ikinci i'lâl kaidesinde (ى) sakin ma kabli kesreli (ى) hali üzere terk edilerek يشير oldu.

أَشَارَ: Aslında إشارَة idi. (ى) Harfi illet müteharrik makablinde harfi sahih sakin olan (ش) nin altıncı i'lâl kaidesinde, (ى) nin harekesini (ش) harfine verip, (ى) harfi illet müteharrik fil asıl makabli meftuh olan (ى) yi elife kalb ettik, filhal إشارَة oldu. Burada iki elif içtima eder. İki elifin ictimai caiz olmadığından elif hazf olundu.

الإشارة: Bir şeyi el, göz ile belirlemek (tayin) etmek.

شاورَ: Müşavere etmek.

İsm-i işâret terkindeki birinci kelimenin (isim) tahlili:

الْوَسْمُ : den gelen bir masdardır. Bu Basralıların görüşüdür. Kûfeliler سَمًا , سَمًا , سَمًا 'den geldiğini söylerler ama bu genel görüşün dışındadır.

İsmin tanımı şöyledir:

Bir cevhere veya araza onu belirlemek ve ayırt etmek için konulan (vaz'edilen) lafızdır.

(أَسْمٌ⁴¹) şeklinde geldiği de kaynaklarda yer alır. (سَمٌّ, سُمٌّ, سِمٌّ, سَمَى, أَسْمُ'الإسم) şeklinde zamme ile Araplardan Kudâa Kabilesi'nde çok kullanılır.⁴²

إِسْمٌ: un cemisi, (أَسْمَاءُ, أَسْمَاءِي, أَسْمَاوَاتُ) dir.

إِسْمٌ: un tasgirî (سُمِّيَ), nisbeti (سَمَوِيٌّ, اسْمِيٌّ) dur.

إِسْمٌ: un elifi vasl elifidir.

إِسْمٌ: un aslının takdirinde ihtilaf edildi. Bazıları (فِعْلٌ) bazıları (فِعْلٌ) dediler.⁴³

Asıl kullanım (إِسْمٌ) dir.

Arapçada kelimeler isim, fiil ve harf olmak üzere üçe ayrılır. İsimler terkiبولarak gelebilir. Meselâ: اِسْمُ الْجَمْعِ (cemi ismi), اِسْمُ التَّصْغِيرِ (küçültme ismi), اِسْمُ الْفَاعِلِ (ism-i fail), اِسْمُ التَّفْضِيلِ (üstünlük ismi), اِسْمُ الْاِشَارَةِ (İsm-i mevsul) gibi اِسْمُ الْاِشَارَةِ (işaret ismi) debunlardandır.

İşâret ismi belirli bir şeye delâlet etmek için kullanılan mebnî ve ma'rife isimlerdir. İşâret İsimlerinde sadece tesniye olanlar mu'rebdir. Bu isimlerin kullanılışları yerine ve müşârun ileyhe göre değişir. Müfretlik, tesniyelik ve cemi oluşları müzekker ve müenneslikleri bu bağlamda gerçekleşir.

2.2. İşâret İsimleri:

İşâret isimleri bazı gremer kitaplarında mebnîlerin ikinci kısmından olduğu belirtilerek, müşârun ileyhe işaret etmek için kullanılır. Harfe benzediğinden dolayı mebnîlerden sayılmıştır. Harf, anlam ifade etmede isme veya fiile ihtiyacı olduğu

⁴¹İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XIV, 401; Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Fârâbî, *es-Sihâh: Tâcü'l-Luga ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Şihâbüddin Ebû 'Amr, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1998, II, 1733.

⁴²İbn Manzûr, XIV, 402.

⁴³Cevherî, II, 1733.

gibi işâret isminin de anlam ifade etmede müşârun ileyhinvarlığına ihtiyacı vardır.⁴⁴ İşâret isimleri mübhemlerden olup belirli bir müşârün ileyhe işâret etmesi, onu diğere varlıklardan ayırt ettiğinden dolayı ma‘rife sayılmıştır⁴⁵.

İbn Mâlik’in *Elfiyye* kitabında işâret isimleri, mebnîlerden değil, mu‘reblerden sayılmıştır. Mu‘rebler, ma‘rifeliklerine göre altı kısma ayrılır:

Birinci kısımda zamirler, ikinci kısımda alemler (özel isimler), üçüncü kısımda işâret isimleri zikredilmiştir.⁴⁶ Aynı şekilde İbn Tûlûn işâret isimlerinin Arapça gramerinde ma‘rifelerin üçüncü kısmından olup müsemmaya delâlet ettiklerini söylemiştir.⁴⁷ Kûfe ekolu işâret ismi olan (هذا) ve benzerlerinin mevsul ismi olan (الذى) anlamında olduğunu savunmuşlardır. (هذا قالَ ذاكَ زُيدٌ) Cümlesinin anlamı (الذى قالَ ذاكَ زيدٌ) anlamındadır. Basra ekolu bu görüşü reddetmiştir.⁴⁸

2.3. İşâret İsimlerinin Tarifi:

İşâret isimleri için Osmanlıca dilbilgisi kitaplarında ve Arapça olarak birkısım tarifler yapılmıştır. Osmanlıca Lügat’daki tarifi: Kendisiyle muayyen (belirli) bir şeye işâret olunan kelimeye denir.⁴⁹ Bu, şu, o gibi.

2.3.1. Dilbilgisi Kitaplarındaki Tarif:

Dilbilgisi kitaplarından elde ettiğimiz bilgilere göre, işâret isimlerinin tanımı ve özellikleri, açıkça ortaya konmuştur. Türkçede yakın bir şeyi göstermek için bu, az ötedekini göstermek için şu, daha uzaktakini göstermek için kullanılan o kelimeleri işâret sıfatlarıdır.

⁴⁴ Ebu’l-Fidâ İsmâil, *Kitâbü’l-Kunnâş*, thk. Riyâd b. Hasan, Mektebetu’l-‘Asriyye, Saydâ-Beyrut, 1435/2004, I, 261.

⁴⁵ Sibeveyh, *el-Kitab*, 137.

⁴⁶ İbn Mâlik, Muhammed b. Abdullah, *şerhu’t-Teshîl*, thk. Muhammed ‘Abdulkâdir ‘Atâ-Târik Fethî es-Seyyid, Dâru’l Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1422/2001, I, 271.

⁴⁷ İbn Tûlûn. I. 131; Mustafa Muhammed el Ezherî, *Teysiru Kavâ’idi’n-Nahvi li’l-Mübtedeîn*. Mektebu’l-İlim ve’l-Hikme Mısır, 2004/1425, s. 147.

⁴⁸ el-Enbârî Kemâleddîn Ebu’l-Berekât, *el-İnsâf fi Mesâili’-Hilâf beyne’n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve’l-Kûfiyyîn*, thk. M. Muhyiddîn ‘Abdulhamîd, Dâru’l-Fikr, I, 569; İbn Hişâm, ‘Abdullah b. Yusuf, *şerhu Katri’n-Nedâ ve Belli’s-Sadâ*, thk. M. Muhyiddin ‘Abdulhamîd, Dâru’l-Hayr, Dimaŝk-Beyrut 1410/1990, s. 100.

⁴⁹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, yay. Prof. Dr. Mustafa Çiçekler, Aydın Kitabevi, İstanbul, 2013, s.373.

Arapçada işâret etmek için kullanılan kelimeye (أسم الإشارة) işâret ismi denir. Kendisine işâret olunan (gösterilen) şeyde (المشار اليه) müşârun ileyh (işaret edilen) denir. Müşârun ileyhi müfret, müsenna ve çoğul olur. Bunların her biri ya müzekker ya da müennes olmasıyla altı kısma ayrılır.⁵⁰

O bahçe : (تِلْكَ الْحَدِيقَةِ)

Bu kalem: (هَذَا الْقَلَمِ)

Yukarıda verilen bu örneklerde altı çizili kelimeler müşârun ileyhtir.⁵¹Fakat şu husûsa dikkat edilmelidir. İşâret isimlerinden sonra gelen ma'rife isimler müşârun ileyh olmaz. Yalnız harf-i târifli isim müşârun ileyh olur. Harf-i tarifi dışındaki ma'rife isimler, alemler, zamirler, ma'rife isme muzâf olan isimler de müşârun ileyh olmazlar. Has ism-i mevsûller de harf-i târifli isim kabul edilir.⁵²

Bu odur: (هُوَ هَذَا),

Bu Ayşe'dir: (هَذِهِ عَائِشَةُ).

Bu pencere: (هَذِهِ النَّاوِيَّةُ)

Yukarıdaki cümlelerde, (النافذة) kelimesi harf-i târifli olduğu ve ism-i işâretten sonra geldiği için müşârun ileyhtir. Ama diğer örneklerde verilen (هو ve عائشة) kelimeleri ma'rife olmalarına rağmen harf-i tarif bu kelimelere dâhil olmadığından bunlar müşârun ileyh değil, haberdirlir.

Harf-i târifle mârifelenmiş isimden, alemden ve ma'rifeliği izafetle gerçekleşmiş isimlerden sonra gelen ism-i işâretler, her nekad bu isimleri işâret etse de isimler müşârun ileyh olmaz, mevsûf olurlar. İşâret isimleri ise sıfat olur.

O Ahmet : (أَحْمَدُ ذَلِكَ)

Bu defter : (هَذَا الدَّفْتَرِ)

Çocuğun bu kalemi : (قَلَمُ الْوَلَدِ هَذَا)

⁵⁰Ibn Tûlûn. I, 131.

⁵¹Çörtü, s.35.

⁵²Talu, s.177.

Yukarıdaki cümlelerde bulunan (أحمد)،(الدفتري) ve (قلم) kelimeler ma'rife olup işâret isimleriyle bunlara işâret edilmiştir. Bu durumda bu isimler muşârun ileyh olmazlar, mevsûf olurlar. İşâret isimleri ise bu mevsufların sıfatı olur.⁵³

Muşârun ileyh bazen hazfedilir. Buna dikkat etmek gerekir. Meselâ İşâret isminden sonra gelen isim lâm-ı ta'rifsiz olduğu zaman, muşârun ileyh mahzûf olur. Bu durumda işâret ismi mübteda, kendisinden sonraki isim de haber olur.⁵⁴

İşâret isimleri mâna bakımından birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Cemide müenneslik, müzekkerlik farkı olmadan tek kalıp üzere gelir. Sadece tesniyeleri mu'rabtır. Bu nedenle tesniyenin (iki kişinin/ iki şeyin) halleri cümlede merfû, mansûb, mecrûr oluşuna göre değişir. Diğerleri mebnîdir. Mebnilerin harekeleri zamme, fetha, kesre şeklindedir. Her cansız, çoğul, tek bir müennes hükmünde olduğundan insana işâret olunmadığı takdirde cemî yerine müfred müennes ismi kullanılır. Harf-i cer, işâret isimlerinin önüne konur.

2.3.2. Arapçada İşâret İsimlerinin Tanımı:

ألفاظٌ مَوْضُوعَةٌ لِلدَّلَالَةِ عَلَى شَيْءٍ مَّعِينٍ ، وَالْإِشَارَةُ إِلَيْهِ إِشَارَةٌ حَسْبِيَّةٌ ، أَوْ مَعْنَوِيَّةٌ

İşâret isimleri, belirli şeylere delâlet ve onlara işâret için konulmuş bir kısım lafızlardır. Bu işâret ve delâlet ya hissî ya da ma'nevîdir.

2.3.2.1. Hissî Olan Delâlet:

Örnek: (هذا كتابي) Bu benim kitabımdır.

Bu örnekte görüldüğü gibi (هذا) kelimesinin kitaba işâret etmesi hissi bir işâret, yani, el veya başka bir şeyle işâret ederek göstermektir.⁵⁵

هذه ناقة الله لكم آية⁵⁶)

İşte, size mucize olarak, Allah'ın devesi.⁵⁷

⁵³Çörtü, s. 35.

⁵⁴Talu, s.177.

⁵⁵Muhammed b. Sâlih 'Useymîn, *Teyşîru Kavâ'idi'n-Nahvi li'l-Mübtedeîn*, Dâru'l-'Ulûm ve'l-Hikem, Mısır, 1432/2011, s. 147.

⁵⁶Hûd, 11/ 64.

⁵⁷*Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlî*, s. 228.

Bu ayet-i kerimede (هذه) kelimesiyle görülen bir şeye işâret edilmiştir.

2.3.2.2. Ma'nevî Olan Delâlet:

(هذه فِكْرَةٌ رَائِعَةٌ) Bu güzel bir fikirdir. Burada yapılan işâret manevi bir işârettir. Yani gözle görülmeyip elle tutulmayan şeylere yapılan zihni bir işârettir.

{وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ}.⁵⁸

Bu çetin bir gündür.⁵⁹

Ayet-i kerimede (هذا) ile içinde bulunulan gün ve duruma zihni olarak işâret edilmiştir.

2.4. İşâret İsimlerinin Mertebeleri:

Arap nahv ekolleri arasında işâret isimlerinin mertebeleri hakkında iki görüş vardır. Birinci görüşe göre işâret isimleri yakın ve uzak olarak ikiye ayrılır.⁶⁰ Münadada olduğu gibi. Bu görüşün sahipleri iddialarını şu delillerle savunmaktadırlar:

1. Münadanın iki kısma ayrılmasında nahiv âlimlerinin icmaı vardır. Yakın için hemze, uzak için diğer geri kalan harfler kullanılır. İşâret isimlerinin kullanımı da münada harflerine benzer.
2. Ferrâ, Benî Temim kabilesinin lâm harfi olmadan (ذالك ve تيك) şeklinde, Hicazlıların ise (تلك ve ذلك) tarzında; lâm harfiyle birlikte kullandıklarını söyler. Benî Temimliler, kâfi, lâm ile okumazlar. Hicazîler ise kâfi lâmsız okumazlar. Buda işâret isminin iki mertebeye ayrıldığını gösterir.
3. Kur'an-ı Kerim'de müşârun ileyhe kâf ve lâm olmadan veya kâf ve lâm ile birlikte kullanılarak işâret edilmiştir. Eğer orta uzaklıktaki bir şeye lâm harfi olmadan kâf ile işâret edilirse Kur'an-ı Kerim işâret isimlerinin tüm vecihleri için toplayıcı olmaz. Bu Kur'an-ı Kerim'de şu ayetle reddedilmiştir.

(⁶¹) وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ

Sana bu kitabı her şey için bir açıklayıcı olarak indirdik.⁶²

⁵⁸Hûd, 11/ 77.

⁵⁹Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlî, s. 229.

⁶⁰İbn 'Akîl, Behâuddin 'Abdullah, Şerh 'alâ Elfiyye İbn Mâlik, thk. M. Muhyiddin 'Abdulhamîd, Dâru't-Turâs, Kahire, 1400/1980, I, 130; Ebû Muhammed 'Abdullah Cemaleddin, s. 100.

⁶¹Nahl, 89.

4. Eğer işâret ismi için üç mertebe olsaydı tesniye ve cemîler için sadece iki lafızla yetinilirdi.

İkinci görüşe göre, işâret isimleri üç mertebeye ayrılır. Tercih edilen görüş budur.⁶³

Yakın için kullanılan işâret isimleri: (لَلْقَرِيبِ)

Orta uzak için kullanılan işâret isimleri: (لَلْمُتَوَسِّطِ)

Uzak için kullanılan işâret isimleri: (لَلْبَعِيدِ)⁶⁴

Birinci mertebeye göre müşârun ileyhi müfret müzekkerolursaişâret ismi (ذَا), sakın olan elifle (ذَاء), sakın eliften sonra esreli hemzeyle(ذائه), esreli hemzeden sonra esreli hâ ile (ذَاهُ), ötreli hemzeden sonra ötreli hâ olmak üzere dört şekilde gelir.⁶⁵ Birinci mertebenin müfred müennesi on şekildedir: (ذِي ، نِي ، ذِهِي ، نِهِي ، ذَهْ ، تَهْ ، ذَهْ ، تَهْ ، ذَهْ ، تَهْ ، ذَاتِ ، تَا)

Bunların beştanesi (تَا), beştanesinde (ذَا) ile gelmiştir.⁶⁶ Birinci mertebenin müsenna müzekkeri ref hâlinde (ذَانِ) müsenna müennesi ref hâlinde (ذَانِ), bunların nasb ve cer halleri (ذَيْنِ ، وَ ذَيْنِ) şeklinde olur. İkinci mertebeye göre müşârun ileyhi müfret olursa müzekkerlerde işâret ismi (ذَاكَ) olarak gelir. İkinci mertebenin tesniyesi üç şekilde (ذَيْكَ ، ذَيْكَ ، ذَيْكَ) olarak gelir. Üçüncü mertebeye göre müşârun ileyhi çoğul olursa müzekkerlerde işâret ismi iki şekilde (ذَلِكَ ، ذَلِكَ) olur. Üçüncü mertebenin tesniyesi dört şekilde (ذَلِكَ ، ذَيْكَ ، ذَيْكَ ، ذَيْكَ) gelir.⁶⁷

Kûfe nahiv ekolüne göre, (ذ) harfi tek başına işâret ismidir.

(ذ) harfiyle birlikte olan (ا) elif harfi zaid bir harftir. Basra nahiv ekolu kendi içinde ihtilaf etmiştir. Ahfeş ve ona tabi olanlar (ذَا), aslı (ذِي) olup ya harfi elif harfine

⁶²Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli s. 276.

⁶³İbn Mâlik, Muhammed b. Abdullah, *Şerhu't-Teshîl*, thk. 'Abdurahman es-Seyyid-Muhammed Bedevî el-Mahtun, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1422/2001, I. 233; Mustafa Muhammed el Ezherî, s. 147.

⁶⁴Çörtü, s.35.

⁶⁵İbn 'Akil, s. 130.

⁶⁶Ali b. Tûlûn, I, 132; İbn 'Akil, 130; İbn Hişâm, s. 100.

⁶⁷İbn Mâlik, I. 233; 'Ali b. Tûlûn, I, 132.

kalb edilmiştir derler. Bu görüşe göre ‘ze’ harfi elifle birlikte işâret ismidir. Bu görüşü reddedenler, tesniye durumunda elifin hazfedilmemesi gerekirken hazfedilmesi, o kelimenin aslından olmadığını gösterdiği görüşündedir.⁶⁸ Tesniye durumunda gelen elif ref alâmeti olan elifdir. Nasb ve cer durumunda mu‘reb isimlerden olduğu gibi ya’ dan sonra esreli ‘nun’ gelir.⁶⁹

2.5. İşâret İsminin Tenbîh Hâsıyla Kullanılışı:

Asıl olan işâret isminin tekil(müfred), ikil (tesniye), çoğul (cemî) önüne, tenbih hâsı ve sonuna müenneslik bildiren (ة) harfi getirilince yakında olan bir müennesi işâret eder.⁷⁰Merfu durumunda (هذه) gelir. Müsenna için (هاتان) gelir. Mansub olunca (هاتين) olur ve bunun cemisi ise, müzekkerin yakınıni gösteren işâret ismi gibidir.⁷¹

İşâret isminin sonuna (هُمَا ، هُمَا ، هُمَا) tenbih hâları getirilmez. Çünkü bu zamirler gaibler içindir. Gaib olanla hazır olana, tenbih yapılmaz tam tersi hazır olanla gaibe tenbih yapılır, (ذَاهُ ، ذَاهُمَا ، ذَاهُمَا) şeklinde gelmesi caizdir.⁷²İşâret isminin önüne tenbih (ها) sı geldiğinde, işâret ismiyle birlikte uzaklık lâminin gelmesi mümtenidir. (هذا لك) denmesi caiz olmaz.⁷³

Uzaklık lâmı üç yerde terk edilir.

A) İşâret isminin müsennasında (ذَانِكَ تَانِكَ) de görüldüğü gibiuzaklık lâmı terk edilmiştir.

B) İşâret isminin medli olarak okunan çoğullarında (أُولَئِكَ) da olduğu gibiuzaklık lâmı terk edilmiştir. Kasırla okunursauzaklık lâmıgelir. (أُولَاكَ ، أُولَاكَ) Örneğinde görüldüğü gibi.

⁶⁸el-Enbârî, I, 535, 669.

⁶⁹İbn Mâlik, I, 233/ İbn Mâlik, s. 274. Bkz. *el-İnsaf*, *el-Mesele*, II, 669; İbn Ya‘iş, *Şerhu’l-Mufasssal*, III, 126; *Şerhu’l-Kâfiye*, II, 30,31; *el-Hem‘*, I, 75; *Şerhu’l-Eşmûnî*, I, 148.

⁷⁰Ebu’l-Fidâ, I, 261.

⁷¹Muhammed b. Sâlih ‘Useymîn, s. 150.

⁷²Ebu’l-Fidâ, I, 261.

⁷³İbn Mâlik, s. 277; ‘Ali b. Tûlûn. s. 135; İbn Hişam, s. 79.

C) Önünde tenbih hâsı gelen tüm işâret isimlerinde (هاتيك ، هاتاك ، هذاك) de olduğu gibi.⁷⁴

Mücerred olan işâret ismiyle tenbih hâsının arası (ان) ve kardeşleriyle ayrılabilir.(هانذا ، هانحن اولاء) örnekte görüldüğü gibi tenbih hâsıyla mücerred işâret isminin arası ayrılmıştır.⁷⁵ Mücerred olan işâret ismiyle tenbih hâsının arası (ان) ve kardeşlerinin dışında ayrılması çok azda olsaksem harfleriyle de görülmüştür.⁷⁶

Mekân için, işâret isimleri yakın, orta uzaklık ve uzak için değişik şekillerde kullanılır.

Tablo 1: İşâret İsmi için Kullanımı:

الجمع	التثنية	المفرد	
هؤلاء Bunlar	هذان هذين Bu ikisi	هذا Bu	المذكر
هؤلاء Bunlar	هتان هاتين Bu ikisi	هذه Bu	المؤنث

Yukarıda verilen tabloda asıl işâret isminin başına ve sonuna tenbih hâsı ve te'nis hâsı dâhil olan örnekler görülmektedir. Yukarıda görülen tablodaki işâret isimleri, yakınımızda bulunan nesne veya kavramlara işâret eder.⁷⁷ Birinci mertebenin çoğulunda müşârun ileyh akıllı ve gayri akıllılarında müzekkerlik ve müenneslik farketmez. Hepsi (هؤلاء veya اولاء) şeklinde olur. Med yaparak (uzatarak) veya kasr (uzatmadan) iki şekilde de olur. Fakat med ile okuma daha da evlâdır.⁷⁸ *İrşâdü's-Sâlikîn* kitabında(اولاء

⁷⁴İbn Hişâm, 'Abdullah b. Yûsuf, *Şerhu Şuzûri'z- Zeheb fî Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab*, thk. Muhammed Ebû Fadl 'Âşûr, Dâru İhyâi't-Turâsi'l 'Arabî, Beyrut, 1422/2001, I,79; Muhammed 'Abdullah Cemaleddin, s. 102.

⁷⁵İbn Mâlik, I, 238.

⁷⁶eş-Şinkîti, Ahmed b. el-Emîn, *ed-Dureru'l-Levâmi' 'alâ Hem 'i'l-Hevâmi' fî Şerhi Cem 'i'l-Cevâmi'*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1419/1999, I, 130.

⁷⁷Çörtü, s. 34.

⁷⁸İbn 'Akil. s. 131; İbn Mâlik, I, 234; İbn Mâlik, s. 276; Muhammed b. Sâlih 'Useymîn, s. 147.

ve (هؤلاء) nın sadece akıllıların müzekker ve müennesleri için kullanıla bildiği belirtilmiştir.⁷⁹

Tablo 2: İşâret İsminin Orta Uzaklık İçin Kullanımı:

الجمع	التثنية	المفرد	
أولئك Şunlar	ذالك ذينك Şu ikisi	ذاك Şu	المذكر
أولئك Şunlar	تانك تينك Şu ikisi	Şu تاك تيك	المؤنث

Üsteki tablodada yakın için kullanılan işâret isimleri orta uzaklıktakilerin müzekker, müennes, tekil, ikil ve çoğulları için de kullanılmıştır.⁸⁰ Hârisîlerin lehçesinde (اولئك ve اولاء) medle okunur. Beni Temim lehçesinde ise kasırla okunur.⁸¹

2.6. İşâret İsminin Tenbih Kâfiyle Kullanılışı:

Asıl işâret isminin müfred, tesniye ve cemisininsonuna kâfu'l-hitab olan (ك) harfi getirilince orta uzaklıktaki müennese işaret edilir. Mücerred işâret isminin beş tane oluşu, aynı şekilde hitap harfinin de beştane olması sebebiyle beşin beşle çarpımıyla yirmi beş sayısı ortaya çıkar. Bu da işâret isminin hitap harfiyle kullanılışının yirmi beş vechinin olduğunu gösterir.⁸² “Şu” demek için (تيك ، تاك) denir. Merfu hâlinde “şu ikisi”ne işâret etmek için (تا تاك) kullanılır. Mansub hâlinde ise (تينك) şeklinde işâret edilir. Tenbih kâfiyle gelen işâret isminin cemi, orta uzaklıktaki müzekkeri işâret eden işâret ismi gibidir.⁸³ İşâret isminin önüne tenbih (ها)’sı geldiğinde işâret ismiyle birlikte hitap kâfinin gelmesi (هؤلائك ، هذاك)de olduğu gibi caizdir.⁸⁴ Hitap kâfının hükmü (أنت) deki ت nin hükmünde olup muhatabın hâline

⁷⁹ İbn Kayyim, *İrşâdu’s-Sâlik ilâ Halli Elfıyyeti ibni Mâlik*, thk. Muhammed b. İvad, İslâm Üni. Medine-i Münevvere, 1419, I, 139.

⁸⁰ Çörtü, s. 33.

⁸¹ İbn Mâlik, I, 235.

⁸² Ebu’l-Fidâ, I, 260.

⁸³ ez-Zamahşerî, Mahmûd b. Ömer, *el-Mufasssal fi ‘İlmi’l-‘Arabiyye*, thk. Fahr es-Sâlih Kadâra, Dâru’l-‘Ammâr, Amman, 1425/2003, I, 136; İbn Mâlik, s. 133.

⁸⁴ Ali b. Tûlûn, s. 136.

delâlet eder.⁸⁵ Hitapkâfi harftir, harf oluşunun delili esmâ'ü'l-ef'allerdeki kâfin harf olmasıyla aynıdır. (ارايتك) de görülen kâf harftir.⁸⁶

Tablo 3: İşâret İsmi'nin Uzak İçin Kullanımı:

الجمع	التثنية	المفرد	
أولئك اولالك Onlar	ذانك ذينك O ikisi	ذلك o	المذكر
أولئك اولالك Onlar	تانك تينك O ikisi	تلك o	المؤنث

Yukarıda verilen tabloda görüldüğü gibi asıl olan işâret isminin sonuna tenbih kâfi lâhik olmuştur. Bu tablodaki işâret isimleriyle uzağa işâret edilir. Ancak bunların tesniye sigalarının kullanımı klasik Arapçada daha çok yaygın olup günümüz metinlerinde ise pek kullanılmamaktadır.⁸⁷

2.7. İşâret İsmi'nin Uzaklık Lâmi ve Hitab Kâfiyle Kullanışı:

Asıl işâret isminin müfred, tesniye ve cemîlerinin sonuna uzağı işâret etmek için hitab kâfi getirilir. Hitab kâfiyle birlikte uzaklıklâmı da getirilebilir. Fakat lâmin terkinde herhangi bir sakınca yoktur. Bir kısım âlimler müşârun ileyhîyâkın, orta uzak ve uzak diye üçe ayırmıştır. Yakına işâret kâf ve lâm harfi kullanılmadan (هذا الرجل gibi) yapılır. Orta uzaklığa kâf harfi kullanılır (ذلك الرجل). Örnekte de olduğu gibi uzaktaki için kâf harfiyle birlikte lâm harfi de kullanılır (ذلك الرجل). Bu örnekte en uzaktakine işâret edilmiştir. Mesafede uzaklık arttıkça işâret isminde de ziyade harf artışı olmuştur.⁸⁸ İbn Mâlik'e göre uzaklık mesafesi ikidir: Biri yakın diğeri uzak. Yakın olana kâf ve lâmsız olarak işâret edilir. Uzak olana ise yalnız kâf ile veya kâfla birlikte lâmda gelerek işâret edilir.⁸⁹ Uzaktaki müennese işâret etmek için (O = تلك) kullanılır. Bunun tesniye ve cemisi de orta uzaklıktaki müzekkeri işâret eden isimler gibidir. Ancak akılsızların cemisinde (تلك) kullanılır.⁹⁰ Müşârun ileyhînin büyüklüğünü göstermek için bazen uzak için kullanılan işâret ismi yakın olan işâret isminin yerine

⁸⁵ İbn Mâlik, I, 239

⁸⁶ Sibeveyh, s. 137.

⁸⁷ Çörtü, s. 38.

⁸⁸ ez-Zemahşerî, s. 137; İbn 'Akil, s. 134.

⁸⁹ İbn Mâlik, s. 278.

⁹⁰ ez-Zemahşerî, s. 136; Şerhu Şuzûri 'z-Zeheb, s. 78; 'Ali b. Tûlûn, s. 135.

kullanılır. Bazen de durumu bildirmek için tam tersi, yakın için olan işâret ismi uzak olanın yerinde kullanılır. Ayrıca müfred için olan işâret ismi tesniye ve cemi içinde kullanılabilir.⁹¹

2.8. İşâret İsimlerinde Asıl Olanlar:

İsm-i işâretin müfred, tesniye, cem-i müzekker ve müennes olarak kullanılması müşârun ileyhe göredir.⁹² Müşârun ileyh müfredse ism-i işâret de müfred, müşârun ileyh tesniye ise ism-i işâret de tesniye olur. Müşârun ileyh cemi ise işâret ismi de cemi olur. Fakat müşârun ileyh cemi gayr-ı âkıl olursa işâret ismi müfred müennes olarak kullanılabilir.

İsm-i İşâretler = (أولى, هؤلاء, أولاء, هاتان, تان, هذي, دان, هذي, ذي, هذا, ذا) Bunların kullanılışları aşağıda belirtildiği şekildedir.

ذا = Tenbih hâsı olmadan erkeklerin müfredi için kullanılır.⁹³

هذا = Tenbih hâsıyla birlikte erkeklerin müfredi için kullanılır.

ذي = Tenbih hâsı olmadan bayanların müfredi için kullanılır.⁹⁴

هذي = Tenbih hâsıyla birlikte bayanların müfredi için kullanılır.

دان = Tenbih hâsı olmadan erkeklerin tesniyesi için kullanılır. Buradaki elif tesniye için kullanılmış bir harftir. (ذا) nın tesniyesi değil, nasıl (انتما) zamiri (انت) nin tesniyesi değilse buda onun gibidir.⁹⁵

A = (دان) , (ذا) nın tesniyesi olsa o zaman (ذوان) müfredi (ذوان) olmalıydı. Çünkü müfredlerde hazfolan tesniyede avdet eder.

B = Marifelerin tesniyesi genellikle nekre olur. Burada (دان) ma‘rifedir.

C = İşâret isimlerinin tesniyeleri hep elifle gelir. (إن هذان لساحران) de olduğu gibi tesniye elifle gelmiştir.⁹⁶

⁹¹İbn Mâlik, I, 241; eş-Şinkîti, I, 133.

⁹²Çörtü. s.35.

⁹³ez-Zemaşerî, s. 136; İbn Hişâm, s. 100; İbn ‘Akîl, s. 130; Muhammed b. Sâlih ‘Useymîn s. 149.

⁹⁴İbn Hişâm, s. 100; İbn ‘Akîl. s. 131.

⁹⁵ez-Zemaşerî, s. 136; İbn Hişâm, s. 100; İbn ‘Akîl. s. 131; Muhammed b. Sâlih ‘Useymîn, s. 149.

⁹⁶el-Enbârî, s. 539; Ebu'l-Fidâ, I, 261; İbn Hişâm, s. 79.

هذان = Tenbih hâsıyla birlikte erkeklerin tesniyesi için kullanılır.

ذان = Tenbih hâsı olmadan bayanların tesniyesi için kullanılır. Yukarıda geçen (ذان) ile ilgili kuralların aynısı tesniye olan (تان) içinde aynıdır.⁹⁷

هاتان = Tenbih hâsıyla birlikte bayanların tesniyesi için kullanılır.

أولاء = Erkeklerin ve bayanların çoğulu için hâsiz olarak kullanılır.⁹⁸

هؤلاء = Erkeklerin ve bayanların çoğulu için hâ ile birlikte kullanılır.⁹⁹

أولى = Tenbih hâsı olmadan kasırla (uzatma yapılmadan) kullanımı; Benî Temim, Necd, Kays ve Rebi'a kabilelerinde vardır,¹⁰⁰ Kur'an-ı Kerim'de pek kullanılmamıştır. Med ile (uzatılarak) gelmesi Hicaz ehlinin lûgatına göredir.

Asıl işâret isminin müfred, tesniye ve cemisinin önüne, işte anlamını veren tenbih hâsı geldiği zaman yerine göre bu ism-i işâret değişmektedir. Merfu olduğu zaman (هذان) olarak gelmekte, buradaki elif ref alâmetini göstermektedir. Nasb olacak yerde ise (هذين) şekilde gelmektedir. Buradaki ya harfi ise nasb alâmetidir. Çoğul olduğu zaman değişiklik harflerle değil, cem-i teksir, şeklinde gelir. (هؤلاء)¹⁰¹

Tenbih ‘hâ’sı yazıldığı zaman hâ harfinin üzerine uzatma işareti konulmadan yazılır. Fakat okunduğu zaman hânın iki ses okunması gerekir.

Asıl işâret isminin, müfred, tesniye ve cemisinin sonunahitab (ك) harfi getirilince orta uzaklıktaki bir şeyi işâret etmek için müzekkerlerde o/şu (ذاك) olarak gelir. Müsenna ve merfu olan bir yerde, o/şu (ذائك) şeklinde gelmektedir. İsm-i işâretin geldiği yer mansub olması gereken bir yerdeyse (ذينك) o/şu ikisi anlamını veren ve nasbalâmetinin de yâ olduğunu gösteren (ذينك) şekilde gelir. Çoğul olarak gelmesi gereken yerde, onlar /şunlar (اولئك) şeklinde gelir.¹⁰²

⁹⁷ez-Zemahşerî, s. 136; İbn Hişâm. s. 100; İbn ‘Ukîl.131; Muhammed b. Sâlih ‘Useymîn, s. 149.

⁹⁸İbn Hişâm. s. 101; Muhammed b. Sâlih ‘Useymîn, s. 149.

⁹⁹ez-Zemahşerî, s. 137; İbn ‘Akîl, s. 131.

¹⁰⁰ İbn Mâlik, s. 137; İbn Hişâm, s. 80; İbn Tûlûn, s. 134.

¹⁰¹İbn Mâlik, s. 132; Çörtü, s. 38.

¹⁰²İbn ‘Akîl. s. 134; Muhammed b. Sâlih ‘Useymîn, s. 147.

Burada şöyle bir fark vardır: Cemideki (ذ) harfinin üzerine uzatma işareti konulmadan yazılır. Fakat okunurken (ذ) nin iki ses çıkarması gerekir.

Hitâb harfi veya harfleri (ك) hitab harfi olduğu gibi aynı zamanda hitab zamiri de olup konuşulduğu zaman kişi/kişiler veya olay/olayları belirtmek ve tayin etmek için kullanılır ve kendisinde de zamir anlamı yoktur.

(ك) Hitab harfidir. Burada (ذ) muzaf (ك), muzafun ileyi denmez. Çünkü (ك) harftir, harfin i'rabdan mahalli yoktur.¹⁰³

Örnek:¹⁰⁴ (ذَلِكَمُ اللَّهُ فَآئِي تَوْفَكُونَ) İşte bu, "çekirdek ve tohumu yaratan, ölüden diriye ve diriden de ölüyü çıkartan Allah'tır. Ohalde nasıl çevriliyorsunuz. " Bu ayet-i kerimede geçen (ذَلِكَ) ism-i işareti kendinin zikrinden önce geçen olayları düşünüp tefekkür edenlere hitap eder. Hayatında bir kez olsa dahi bu olayları araştıranların ayet-i kerimeyi yaşamış olmaları onları şahitlik derecesine çıkar.¹⁰⁵

2.9. Mekân İşâret İsimleri:

Yakında olan bir yeri işâret etmek için (هنا) kullanılır. *Şerhu Cem'i'l-Cevâmi*'de (هنا) ha'nın üstün veya esreli, nunun şeddeli olarak okunmasıyla, uzaktaki bir mekâna işâret edilmiş olur.¹⁰⁶ Yakına işâret etmek için iki işâret edatı (هنا ve هاهنا) kullanılır.¹⁰⁷ Bu ism-i işâret sadece gerçek anlamda maddi olan bir mekânı göstermek için kullanılır. Diğeri ise bundan farklıdır. Çünkü diğeri hem mekân hemde başkası için kullanılabilir. Orta uzaklıktaki bir yeri göstermek için (هناك) kullanılır. Mekânın dışında (هناك) ile zamana da işâret edilmiş olur. Daha uzakta olan bir yeri işâret etmek için ise (هناك) kullanılır. Aynı şekilde uzaktaki bir mekânı işâret etmek için (ثم) ism-i işâreti kullanılır.¹⁰⁸

¹⁰³ez-Zemahşerî, s. 136; İbn Mâlik, s. 277.

¹⁰⁴En'âm, 95.

¹⁰⁵*Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 139.

¹⁰⁶ez-Zemahşerî, s. 137; İbni 'Akîl, s. 136; eş-Şinkîti, I. 135; Muhammed b. Sâlih 'Useymîn, s. 147.

¹⁰⁷ez-Zemahşerî, s. 137; İbn Mâlik, s. 277; İbn 'Akîl, s. 136; Muhammed b. Sâlih 'Useymîn, s. 147.

¹⁰⁸ez-Zemahşerî, s. 136; İbn Mâlik, s. 277; Ali b. Tûlûn, I, 136; İbn 'Akîl, s. 136; İbn Mâlik, s. I, 242; Muhammed b. Sâlih 'Useymîn, s. 147.

(فَعَلُّوْا هُنَالِكَ وَانْقَلِبُوْا صَاغِرِيْنَ)¹⁰⁹

"Firavun ve kavmi" böylece orada (mağlup) oldular (onlara gâlip gelindi),küçük düşerek geriye döndüler.¹¹⁰

2.9.1. Mekân İşâret İsmiyle İlgili Kaide:

Mekân ism-i işâretleri, zarf-ı mekândır (mef'ûlün fih olurlar). Bunlar zamirler gibi sıfat veya mevsûf olmazlar.

2.10. Müşârun İleyhle İlgili Kaideler:

A) Müşârun ileyh, konum olarak işâret isimlerinden sonra gelir. Müşârun ileyh(ال) takısı bulunan isimdir.

B) İşâret isminden sonra gelen isimde (ال) takısı bulunmuyorsa bu isim müşârun ileyh olmaz. Mübteda için haber olur.

C- İşâret isminden önce gelen isim (ال) takısı olan bir isimse (alem ise) özel isim veya izafetle mârifelenmiş isim (isim tamlaması) müşârun ileyh olmaz. Mevsuf olur, işâret ismi de mevsufun sıfatı olur.

O kalem (القلمُ ذلك),

Bu adam (الرجلُ هذا)

D) İşâret isminden sonra gelen müşârun ileyhmüfred olan bir isimse, işâret ismide müfred olur. Tesniye ve cemi içinde bu kaide uygulanır. Sadece gayrı akıllıların cemii için, müşârun ileyh müfred müennes olan işâret ismi kullanılır.

E) Müşârun ileyhler ism-i işâretlere bedel veya atf-ı beyan olurlar. Bir kısım nahivciler şu görüşleri ileri sürmüşlerdir: Müşârun ileyh müştak ise sıfat olur, câmid ise bedel veya atf-ı beyan olur.

2.11. İşâret İsimlerinin Kullanılışı:

A) İşâret isimleri harfi tarifli (ال) bir isimden önce gelirse işâret ismi önüne geldiği isme işâret eder. Harfi tarifli olan isim ise müşârun ileyhi olur.¹¹¹

Yakın olan bir şeyi işâret edip göstermek için,

¹⁰⁹ A'râf, 119.

¹¹⁰Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 163.

¹¹¹Muhammed b. Sâlih 'Useymîn, s. 150.

Bu adam (هذا الرجل)

Uzakta olan bir şeyi işâret edip göstermek için,

O kalem (ذلك القلم) denir.

B) İşâret ismi, harfî tarifîle mârifelenmiş bir isimden sonra gelirse işâret ismi harf-i tarifli ismi işâret eder. Fakat bu durumda işâret ismi sıfat olur. Harfî tarifîle mârifelenmiş isimde o sıfatın mevsufu olur.¹¹²

O kalem (القلم ذلك),

Bu adam (الرجل هذا)

C) İşâret ismi nekre bir isimden önce gelirse işâret ismi mübteda olur, nekre isimde mübtedaya haber olur.

O kitaptır. (ذلك كتاب), Bu kalemdir. (هذا قلم)

D) İşâret ismi alemde önce gelirse işâret ismi mübteda olur. Alem olarak gelen isimde mübtedanın haberi olur.

O Fatma'dır. (تلك فاطمة),

Bu Ahmet'tir. (هذا احمد)

E) İşâret ismi alemde sonra gelirse özel olan isim mevsûf, işâret ismi de mevsûf olan ismin sıfatı olur.¹¹³

O Âişe (عا ئيشة تلك), Bu Ahmet. (احمد هذا)

F) İşâret ismi izâfet terkîbiyle terkiplenen bir ismin önüne gelirse ism-i işâret mübteda olur. İzâfet terkîbiyle terkiplenen isimde mübtedaya haber olur.

Bu evin kapısıdır. (هذاباب البيت)

G) İzâfet terkiplerinin ortasında (harf-i ta'rîfli olan muzâfun ileyh'in önünde) gelirse muzâfun ileyh müşârun ileyh olur. İsmi işâret muzâfun ileyhi işâret eder ve muzâfun ileyh olur.

Bu evin kapısı. (بابهذا البيت)

¹¹²Muhammed b. Sâlih 'Useymîn, s. 150.

¹¹³Bkz. Çörtü, s. 36.

Ğ) Muzâfun ileyhi ma'rife olan izâfet terkîbinin sonuna gelirse muzâfî belirten işâret sıfatı olur. Muzâf ise mevsûf olur.¹¹⁴

Evin bu kapısı. (بابالبيت هذا)

¹¹⁴ İbn Tûlûn, I, 132; Çörtü, s. 36.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞÂRET İSMİNİN KULLANIMI, İ‘RAB VE BİNA BAKIMINDAN YERLERİYLE İLGİLİ ÖRNEKLER

3.1. Müfred Müzekker Olan Müşârun İleyh:

İsm-i işâretin müşârun ileyhi müfred müzekker olursa müfred müzekker olan bu müşârun ileyih şahıs, sıfat, cansız, akıllılar, hayvanlar için olsun fark etmez. İşâret ismi yakın için hâ harfi almadan şu dört şekilde olur: (ذَا) Sakin olan elif harfiyle (ذَاء) sakin eliften sonra esrelihemzeyle (ذَاهُ), esreli eliften sonra esreli bir hâ ile (ذَاوَهُ), ötreli hemzeden sonra ötreli bir hâ ile gelmektedir.¹¹⁵

{ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا }¹¹⁶

“Kim Allah’a güzel bir ödünç verecek olursa Allah da onun karşılığını kat kat verir ve onun çok değerli bir mükâfatıda (Allah katında) vardır.”¹¹⁷

Allah’a ödünç vermekten maksat, yardım gayesiyle ve Allah rızası için maddî sıkıntı içinde bulunanlara faizsiz borç vermek ve borcun tahsilinde kolaylık göstererek insanlara faydalı olarak yardımcı olmaktır.

Karz-ı hasene güzel ödünç anlamını ifade etmekle beraber, burada malın en iyisini seçip Allah rızası için iyi niyetle faydalı alanlara harcamaktır.¹¹⁸

¹¹⁵İbn Mâlik, I, 277; İbn Tûlûn, I, 136.

¹¹⁶Hadid, 11.

¹¹⁷Türkiye Diyanet Vakfı Kur’an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, s. 537.

¹¹⁸ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Akçağ Yayınları, sadeleştirme, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Orhan Atalay, VI, 160.

Yukarıdaki ayet-i kerimdemüfred müzekker olarak gelen müşârun ileyhin, İsm-i işâreti hâsız ve sakin elifle birlikte (ذ) gelmiştir. İsm-i işâret olan(ذ) nın elifi üzerine değişik görüşler vardır. Kûfelilere göre elif zâid (fazla) olup işaret ismi sadece (ذ) harfidir. Basralılara göre ise elif fazla olmayıp(ذ) nın aslı(ذی) dir. (کی) Ye mülhak olmaması için ya harfi elife kalbedilmiştir.¹¹⁹

{ لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْنَاهُ خَائِعًا مُتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ }¹²⁰

“Eğer biz bu Kur’an’ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek parça parça olmuş görürdün.”¹²¹

İşte biz bu misalleri insanlara veriyoruz. Eğer bu Kur’ân-ı Kerim bir dağa indirilmiş olsaydı bu Allah’ın vaadi dolayısıyla boyun eğerek, tehdidi karşısında da paramparça olurdu.¹²²

Bu ayet-i kerimedeki (القرآن) kelimesi müfred müzekker olan müşârun ileyhidir.(ذ) İşâret ismi hâ ile birlikte (هذا) olarak gelmiştir.

{ فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُّوسَىٰ بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ }¹²³

Mûsâ onlara apaçık mucizelerimizle gelince, “Bu olsa olsa düzmece bir sihirdir dediler”.¹²⁴

(هذا) Bu, yani senin ayet, delil, mucize diye getirdiğin şeylerdir.¹²⁵

Bu âyetler, Mûsa (a.s)’nın tevhidi ispatlamak için ortaya koymuş olduğu akli delillerdir. Buradaki âyetlerin onun gösterdiği mucizeler olduğu da söylenmiştir.¹²⁶

Yine bu ayet-i kerimedemüşârun ileyh müfred müzekker olup işaret ismi olan (ذ) hitap (ك) ile birlikte (ذاك) olarak gelmiştir..

(ذاك أمر جليل) Bu yüce bir emirdir.

¹¹⁹Bkz. *el-İnsaf, el-Mesele*, II, 669; İbn Ya’iş, III, 126; *Şerhu’l-Kâfiye*, II, 30, 31; 235; *Hem’i’l-Hevâmi*, I, 75; *Şerhu’l-Eşmûnî*, I, 148.

¹²⁰Haşr, 21.

¹²¹*Türkiye Diyanet Vakfı Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 547.

¹²²Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XVII, 243-244.

¹²³Kasas, 36.

¹²⁴*Türkiye Diyanet Vakfı Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, IV, 228.

¹²⁵*Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 385.

¹²⁶Kurtubî, XIII, 312-316.

Burda işâretismi hitap kâfıyla birlikte gelerek müfred müzekker olan müşârun ileyhi işâret etmiştir.¹²⁷

3.2. Müfred Müennes Olan Müşârun İleyh:

Müşârun ileyh müfred, müennes olursa işâret ismi hâsız olarak yakın için (ذِه , ذِه) on şekildedir.¹²⁸ İbn Mâlik'e göre (ذِه , ذِه , ذِه , ذِه) dört şekilde gelir.¹²⁹

Tenbih hâsı ile birlikte ise (هَذِه , هَذِه , هَذِه) şeklinde gelmektedir.

(130) فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ

“Onlara bir iyilik gelince “ Bu bizim hakkımızdır.” derler”.¹³¹

Yüce Allah'ın, "Fakat onlara bir iyilik geldiğinde," buyruğu ile kastedilen, bolluk ve genişlik geldiğinde demektir. "Bu zaten bizim hakkımızdır." Yani, biz onu hakettiğimiz için verildi, derler.¹³²

(هَذِه) İşâret ismi tenbih hâsıyla birlikte gelerek müşârun ileyhi olan bolluk ve genişliğe işâret edilmiştir.

{ إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً }¹³³

“Hakikaten bu bir tek ümmet olarak sizin ümmetinizdir.”¹³⁴

"Şüphesiz ki bu sizin ümmetiniz tek bir ümmettir." Yüce Allah peygamberleri söz konusu ettikten sonra şöyle buyurmaktadır: İşte bunların hepsi tevhide ittifakla tebliğ etmişlerdir. Burada "ümmet" İslâm'ın kendisi olan "ed-din" anlamındadır. Bu açıklamayı İbn ‘Abbas, Mücahid ve başkaları yapmıştır. Müşriklere gelince onlar bütün peygamberlere ters düşmüşlerdir.¹³⁵

¹²⁷ez-Zamahşerî, 136; Ebu'l-Fidâ, I, 261; Muhammed b. Sâlih ‘Useymîn, s. 147.

¹²⁸İbn ‘Akîl, 131; İbn Tûlûn I, 133; Muhammed b. Sâlih ‘Useymîn, s. 147; İbn Hişâm, s. 100.

¹²⁹ez-Zamahşerî, s. 136; İbn Mâlik, I, 272-273.

¹³⁰A'râf, 131

¹³¹Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 574.

¹³²Kurtubî, VII, 430.

¹³³Enbiya, 92.

¹³⁴Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 329.

¹³⁵Kurtubî, XI, 565-566.

(ان هذه) İşte şu, yani şu önümüzdeki millet, bu Kur'ân ile anlatılan (Hz. Âdem'den gününüze uzanan) tevhid ve İslâm milleti, (امنكم) ümmetinizdir. Sizin kendilerinden olmanız gereken millettir, dindir.¹³⁶

İsm-i işâret olan (هذه) nin müşârun ileyhi (أمة) kelimesinin, burada “din” için kullanıldığı hâkimdir. Bazı müfessirler ise ilahi dinlerin tamamının İslâm olduğunancından hareketle buradaki müşârun ileyhi olan (أمة) kelimesini “tekbir din topluluğu” olarak yorumlamışlardır.¹³⁷ "Ayetteki "ümme" sözü, millet manasında olup İslâm dinine bir işarettir. Buna göre mana, "İslâm dini üzerinde olmanız, gereken dininizdir. Ona, farklı değil, tek bir millet olarak işaret edilir. Ben de sizin tek ilâhınızım... O halde ancak bana ibadet ediniz" şeklinde olur.¹³⁸

Müşârun ileyh müfred müennes olursa ism-i işâret tenbih (ك) ile birlikte (تيك ve ذيك) olarak gelmektedir.¹³⁹

Örnek: Ref hâlinde (تانك جاني), nasb hâlinde (رأيت تينك), cer hâlinde (مررت بتينك) şeklinde olur.¹⁴⁰

3.3. Müsenna Müzekker Olan Müşârun İleyh:

Müşârun ileyh müsenna müzekker olursa işâret ismi tenbih hâsı almadan (ذان) şeklinde olur.¹⁴¹

(ذان كتابان جديدان)

Bunlar yeni olan iki kitaptır.¹⁴²

Müşârun ileyh müsenna müzekker olursa işâret ismi tenbih hâsı ile birlikte (هذان) olur.

{ قَالُوا إِنَّ هَذَانِ لَسَاجِرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِّنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثَلَّى }¹⁴³.

¹³⁶Hak Dini Kur'an Dili, VI,79.

¹³⁷Bkz. Türkiye Diyanet Vakfı Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, s. 698.

¹³⁸er-Râzî, XVI, 225-226.

¹³⁹ez-Zemahşerî, s. 136; İbn Mâlik, s. 233; Muhammed b. Sâlih 'Useymîn, s. 147.

¹⁴⁰Ebu'l-Fidâ, I, 261.

¹⁴¹ez-Zemahşerî, s. 136; İbn Mâlik, s. 233; İbn Hişâm, s. 100; İbn Akîl, 136; Ebu'l-Fidâ, I, 261; İbn Tûlûn, I, 132; Burhaneddin İbrahim b. Muhammed, s. 137; Muhammed b. Sâlih 'Useymîn, s. 147.

¹⁴²İbn Mâlik, I, 273.

¹⁴³Tâhâ, 63.

Şöyle dediler : “Bu ikisi, muhakkakki, sihirleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve tuttuğunuz örnek yolunuzu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdan başka bir şey değil.¹⁴⁴

"Bu İkisi gerçekten sihirbazdır." şeklinde okunmuştur. Bu kıraat Ebû‘Amr Osman, Âişe (Allah ikisinden de razı olsun) ve onlardan başka sahabilerden de rivayet edilmiştir. el-Hasen, Sa‘îd b. Cübeyr, İbrahim en-Nehaî ve başka tabiiler de böyle okumuştur. Kıraat âlimlerinden İsa b. Ömer ve Âsım el-Cahderî, en-Nehhâs'ın naklettiğine göre de böyle okumuşlardır. Böyle bir kıraat i'raba uygun olmakla birlikte, Mushaf'a muhaliftir.

ez-Zührî, el-Halil b. Ahmed, el-Mufaddal, Ebân İbn Muhaysın, İbn Kesir ve Hafs'ın rivayetine göre ‘Âsım,(هذان) şeklinde "nun" harfini şeddesiz olarak "iki sihirbazdır" diye okumuşlardır. İbn Kesîr ise; (هذان) "Bu ikisi" lafzının "nûnunu şeddeli okumuştur. Bu şekildeki kıraat hem Mushaf'a muhalif hemde i'rab yanlışlıktan kurtulmuştur. Bu da ancak iki sihirbazdır anlamına gelir.

Medineliler ve Kûfeliler ise "nûn" harfini şeddeli olarak; (إِنَّ هَذَانِ) okumuşlar. Ancak bu okuyuşlarıyla Mushaf'a uygun okurlarken i'raba muhalefet etmişlerdir.

en-Nehhâs'a göre: Bunlar imamlardan belli bir çoğunluğun rivayet etmiş olduğu üç ayrı kıraattır. ‘Abdullah b. Mes'ud'dan; (إِنَّ هَذَانِ لَسَاحِرَانِ) "bu ikisi ancak iki sihirbazdır" şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir. el-Kisaî de ‘Abdullah'ın kıraatının,(إِنَّ هَذَانِ لَسَاحِرَانِ) "lâm"sız olduğunu söylemiştir. el-Ferrâ da Ubeyy'inkıraatının(إِنَّ هَذَانِ لَسَاحِرَانِ) şeklinde olduğunu ifade etmiştir. İşte bunlar da tefsir olarak değerlendirilecek üç ayrı kıraattır. Hatları Mushaf'a uygun olmadığından bu şekilde okumak caiz değildir.

İlim adamlarının, Medine ve Kûfelilerin kıraatı ile ilgili olarak altı görüşü vardır. Bunları İbnu'l-Enbârî "*Kitâbu'r-Redd*" adlı eserinde, en-Nehhâs da *İ'râbu'l-Kur'ân*" adlı eserinde, el-Mehdevî de *Tefsir*'inde zikretmişlerdir. Başkaları ise bu açıklamaları naklederken birinin sözünü diğerininkine karıştırmıştır. Ancak böyle bir kıraatı bazıları

¹⁴⁴Türkiye Diyanet Vakfı Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, s. 638.

da hatalı görmüşlerdir. Ebû ‘Amr, Medineliler ile Kûfeliler gibi okumakta Allah'tan hayâ ederim, demiştir.

Burada da "bu ikisi" anlamındaki "hâzâni" lafzının bu kıraate göre "hâzeyni" şeklinde olması gerektiğine işaret ediyor.¹⁴⁵

Ferrâ şöyle der: (هَذَا) nın aslı,(ذَا) dır. Hâ ilâve edilmiştir. Çünkü ‘ذَانٌ’ kelimesi, nakıs bir kelimedir. Binâenaleyh, dikkat çekmek için, ‘hâ’ ile tamamlanır. Sonundaki elif ise tesniye için getirilerek (هَذَا) şeklinde olur. İki elif bir araya geldi. (ذَا) da aslı olan elif, kelime zaten eksik harfli olup hafzedilemediğinden tensiye elifi hafzedildi. Kelime nunla beraber yine tesniyeye delalet etti. Asıl olanelifte amel edilemedi. Çünkü inenin ameli, tesniye elifindedir.

Bir başkası ise şöyle demiştir: Nunun sonunda bulunan elif, ya asıl olan elif'tir veya tesniye elifidir. Mevcut olan elif, asıl elif ise hafzedilemez. Haricî âmil, kelimenin zâtında tasarruf edemez. Mevcut olan elif tesniye elifi ise bu elifi asıl elif yerine koyduklarında şüphe yoktur. Binâenaleyh, bu elif asıldır. Bu sebeple hafzedilemez. Bu izahın neticesi de önceki cevaba dayanır.¹⁴⁶

Bu kelimeyi şeddesiz, (إن) şeklinde okuyanların kıraati de güzeldir. Şeddesiz olan (إن) edatından sonra gelen kelime merfû olarak i'rab edilir.¹⁴⁷

Müşârun ileyh müsenna, müzekker ref durumunda olursa işâret ismi hitap (ك) ile birlikte (ذَانِكَ) olarak gelir.¹⁴⁸

{ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ }¹⁴⁹

İşte bu ikisi Firavun ve onun adamlarına karşı Rabb'in tarafından iki kesin delildir.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Kurtubî, XI, 371-380.

¹⁴⁶ Bkz. *el-İnsâf, el-Mesele*, II, 669; İbn Ya‘îş, *Şerhu'l-Mufassal*, III, 126; *Şerhu'l-Kâfiye*, II, 30, 31; *Hem'i'l-Hevâmi*, I, 75; *Şerhu'l-Eşmûni*, I, 148; İbn ‘Akîl, s. 130.

¹⁴⁷ er-Râzî, XV, 551-552.

¹⁴⁸ Muhammed b. Sâlih ‘Useymîn, s. 147.

¹⁴⁹ Kasas, 32.

¹⁵⁰ *Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 389.

İşte bu ikisi, yani değnek ve yed-i beyzâ, bembeyaz el mucizesi, birisi korkutur; diğeri aydınlatıp teşvik eder, isteklendirir.¹⁵¹

Yüce Allah'ın, "İşte bunlar Firavun'a ve ileri gelenlerine Rabb'in tarafından iki bürhandır" buyruğu ile resûl olduğu söylenmiştir. İki bürhandan kasıt ise el ve asadır.

Bu ayet-i kerimede müşârun ileyhe değnek ve yed-i beyza olarak işaret edilmiştir.

Müşârun ileyh müsenna müzekker nasb ve cer durumunda olursa işâret ismi mücerred olarak (ذين) gelir. Tenbih hâsıyla birlikte (هذين) olur. Tenbih hâsı ve hitab kâfıyla birlikte (ذينك) şeklinde gelmektedir.¹⁵²

3.4. Müşârun İleyh Müsenna Müennes Olursa:

Müşârun ileyh müsenna müennes ref durumunda olursa işâretismi mücerred olarak (تان) gelir. Tenbih hâsıyla birlikte (هاتان) gelir. Hitab kâfıyla birlikte de (تانك) olur.¹⁵³

Müşârun ileyhi müsenna müennes nasb ve cer durumunda ise işâret ismi mücerred olarak (تين) gelir. Tenbih hâsıyla birlikte (هاتين) gelir. Hitab kâfıyla birlikte (تينك) olur.¹⁵⁴

{ قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِي حِجَجٍ }¹⁵⁵

“Kızların babası (Şu‘ayb): Bana sekiz yıl çalışmana karşı şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum.”¹⁵⁶ dedi.

3.5. Müşârun İleyh Cemi Olursa:

Müşârun ileyh cemi olursa işâret ismi hâsız olarak (أولاء) gelir.¹⁵⁷

{ هَآأَنْتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ }¹⁵⁸

¹⁵¹ *Hak Dini Kur'an Dili*, VI,384.

¹⁵² *ez-Zemahşerî*, s. 136; İbn Mâlik, I, 274; Muhammed b. Sâlih 'Useymîn, s. 147.

¹⁵³ İbn Hişâm, s. 79, 100; İbn 'Akîl, s.131.

¹⁵⁴ İbn Mâlik, I, 275; Ebu'l-Fidâ, I, 261; İbn 'Akîl, 131; İbn Tûlûn, I,132; Muhammed b. Sâlih 'Useymîn, s. 147.

¹⁵⁵ *Kasas*, 27.

¹⁵⁶ *Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 384.

¹⁵⁷ *ez-Zemahşerî*, s. 136; İbn Mâlik, I, 234; İbn Hişâm, s. 100; İbn 'Akîl, 131; Ebu'l-Fida, I, 261; İbn Tûlûn, I, 134; Muhammed b. Sâlih 'Useymîn, s. 149.

¹⁵⁸ *Âl-i İmrân*, 119.

“İşte siz öyle kimselersiniz ki, onlar sizi sevmedikleri halde siz onları seversiniz. Siz, bütün kitaplara inanırsınız.”¹⁵⁹

Yüce Allah'ın, "İşte siz öyle kimselersiniz ki onları seversiniz" buyruğunda kastedilenler münafıklardır. Buna delil de Yüce Allah'ın, "sizinle karşılaştıklarında; iman ettik" derler. Bu açıklamayı, Ebu'l-'Aliyye ve Mukatil yapmışlar. Burada "sevgi" temiz duygular beslemek, kötülük düşünmemek anlamındadır. Siz ey Müslümanlar, o münafıklara karşı temiz duygular beslersiniz. Onlarsa münafıklıkları dolayısıyla size karşı temiz duygular beslemezler.

(ها أنتم أولاء) Ey mü'minler siz öyle kimselersiniz ki onları, yani kendinizden başkasını daseversiniz.¹⁶⁰ Tenbih hâsıyla cemi olan işaret isminin arasına zamir girmiştir.¹⁶¹

Bu ayet-i kerimede(أولاء) kelimesi ile münafık veya kâfirlerin geneline işaret edilmiştir. Siz onları seversiniz siz onların Müslüman olmalarını istersiniz. Hâlbuki onlar sizi sevmezler. Çünkü enkötü olan şey küfürdür, onlar sizin kâfir olmanızı isterler.

3.6. Müşârun İleyh Cemi Olursa İşâret İsmi Tenbih Hâsıyla Kullanımı:

Müşârun ileyh cemi olursa işâret ismi tenbih hâsı ile birlikte (هؤلاء) şeklinde gelmektedir.¹⁶²

{ قَالُوا رَبَّنَا هَؤُلَاءِ شُرَكَائُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُو مِنْ دُونِكَ }¹⁶³

Derler ki, “ Rabbimiz! İşte bunlar, seni bırakıp da tapmış olduğumuz ortaklarımızdır.”¹⁶⁴

Şirk koşanlar, dünyada iken tapındıkları put ve heykellerini gördüklerinde bu da yüce Allah'ın, onların tapındıkları mabudlarını diriltip arkalarından gidecekleri ve mabudları kendilerini cehenneme kadar götürecekleri vakit olacaktır.

¹⁵⁹Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 64.

¹⁶⁰Hak Dini Kur'an Dili, II,503.

¹⁶¹İbn Tûlûn, I. 134; eş-Şinkîti, s. 130.

¹⁶²ez-Zemahşerî, s. 136; İbn Mâlik, I, 276; İbn Hişâm, s. 79; İbn Tûlûn, I, 134; Muhammed 'Abdullah Cemaleddin, s. 101.

¹⁶³Nahl, 86.

¹⁶⁴Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 275.

Müslim'in *Sahih*'inde şöyle denilmektedir: "Her kim herhangi bir şeye ibadet ediyorsa haydi onun arkasından gitsin. Güneş'e tapmış olan Güneş'in arkasından, Ay'a tapınmış olan Ay'ın arkasından, tağutlara tapınmış olan da tağutların arkasından gidecek."¹⁶⁵

Burada (أولاء) işâret ismi tenbih hâsıyla birlikte (هؤلاء) olarak gelmiştir. Allah'a ortak koşanlar ortak koştukları şeyleri gördükleri zaman onları işâret ederek, "Bunlar seni bırakıp da tapmış olduğumuz şeylerdir." derler.

{ قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ }¹⁶⁶

Hz. Lût, "İşte kızlarım!" (Düşündüğünüzü) yaparsanız (onlarla evlenin) dedi.¹⁶⁷ "Eğer evlenecekseniz işte bunlar kızlarım!" Yani, onlarla evleniniz ve harama meyletmeyiniz.¹⁶⁸ Tenbih hâsıyla birlikte cemi olan işâret ismi kullanılmıştır.

3.7. Müşârun İleyh Cemi Olursa İşâret İsmi'nin Hitap Kâfıyla Kullanımı:

Müşârun ileyh cemi olursa işâret ismi tenbih kâfı ile birlikte (أولئك) diye gelir.¹⁶⁹

{ أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ }¹⁷⁰

“İşte, asıl bunlar vâris olacaktır.”¹⁷¹

İşte onlar, bu özelliklere sahip müminlerdir. Ancak o mirasçılarkullarımızdan takva sahiplerine verdiğimiz cennet, işte budur.¹⁷²

Allah müminlerin vasıflarını üsteki ayetlerde saymakta, (أولئك) cemi olan işâret ismiyle müminlere işâret etmektedir.

{ أُولَئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ }¹⁷³.

"Bunlar için bilinen bir rızık vardır." ¹⁷⁴

¹⁶⁵Buhârî, Ezan 129, Tevhîd 24, Rikak 52; Müslim, İman 299; *Müsned*, I, 275, 293, 534. Ancak, gerek Müslim'de gerek diğer kaynaklarda sahabeden olan ravi, Enes değil, Ebû Hureyre'dir.

¹⁶⁶Hicr, 71.

¹⁶⁷*Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 265.

¹⁶⁸Kurtubî, X, 62-63.

¹⁶⁹İbn Mâlik, I, 276; Ebu'l-Fidâ, I, 262; Muhammed b. Sâlih 'Useymin, s. 147.

¹⁷⁰Mü'minûn, 10.

¹⁷¹*Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 341.

¹⁷²*Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 129.

¹⁷³Sâffât, 41.

İşte onlar için, yani ihlâsa erdirilmiş kullar için, bilinen bir rızık vardır. Onlar için rızık, arkası kesilmeyen, bilinen bir bağış anlamında kullanılmıştır.

3.8. Müşârun İleyh Cemi Olursa İşâret İsminin Mücerred Kullanımı:

Müşârun ileyh cemi olduğunda işâret isim mücerred olarak (أولي) şeklinde gelir. Tenbih hâsıyla birlikte (هاولاء) gelmektedir.¹⁷⁵ (أولي طلاب مجتهدون) Onlar çalışkan öğrencidirler). (أولي) İşâret ismi sükûn üzere mebnî ref yerinde olup mübtedadır. (طلاب) Zammeyle merfu olup mübteda olan (أولي) nın haberi olur. (مجتهدون) Vav ile merfu olmuş sıfattır. (أولي) İşâret ismi hitap kâfıyla birlikte (أولئك) şeklinde gelmektedir.

3.9. İşâret İsminin Mekân İçin Gelişi:

İşâret isminin mekân için (هُنَا ، هِنَا ، هُنَا ، هُنَا ، هُنَا ، هُنَا) olarak gelmektedir.¹⁷⁶

(وَأَزَلْنَا تَمَّ الْأَخْرَيْنِ)¹⁷⁷

“ Ötekilerini de oraya yaklaştırdık.”¹⁷⁸

Bu ayet-i kerimede (تَمَّ) İşâret ismi mekân için kullanılmıştır. (تَمَّ) İşâret ismiyle uzakta olan mekâna işâret edilir.¹⁷⁹

{ وَبِاللَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَانَّم وَجْهُ اللَّهِ }¹⁸⁰

“Doğuda batı da yalnız Allah’ındır. Öyleyse (namaz kılmak için) her nerede (yüzlerinizi kible tarafına) yönelerseniz Allah’ın vechi (yönelmenizi emrettiği cihet) işte oradadır.”¹⁸¹ Nereye dönerseniz buyruğu şarttır. Fiilin sonundan "nûn" harfi hafzedilmiştir. "Nereye" kelimesi amel eden türden olup zâiddir. Allah'ın vechi oradadır buyruğudur. "Dönerseniz" anlamındaki fiili, el-hasen şeklinde, tâ ve lâm harflerini üstün ile okunmuştur. "Orada" buyruğu zarf olarak nasb mahallindedir. Uzaklık ifade eder. Bu anlama gelen feth üzere mebnî olup i'rab olmaz. Çünkü bu müphemlik ifade eder.

¹⁷⁴Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 446.

¹⁷⁵ez-Zemahşerî, s. 136; eş-Şinkîti, s. 130; İbn Tûlûn, I, 134.

¹⁷⁶ez-Zemahşerî, s. 136; İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 141; İbn 'Akîl, 136; Ebu'l-Fida, I, 262; İbn Tûlûn, I, 136; Ahmed b. Emin eş-Şinkîti, s. 130.

¹⁷⁷Şuarâ, 64.

¹⁷⁸Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s.369.

¹⁷⁹ez-Zemahşerî, s. 137; İbn Mâlik, I, 281; İbn 'Akîl, 136; İbn Tûlûn, I, 136.

¹⁸⁰Bakara, 115.

¹⁸¹Mahmud Ustaosmanoğlu. Kur'an-ı Mecîd ve Tefsirli Meâl-i Âlisi, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2007.

Uzaklık ifade etmek için kullanılan "hunâke" gibidir. Yakın yeri anlatmak istediğimizde "hunâ" deriz.¹⁸²

Allah'ın yönelmenizi emrettiği yer kıbledir. Çünkü kible, zatından dolayı kible olmamıştır. Aksine Allah onu kible tayin ettiği için kible olmuştur. Cenâb-ı Allah bu hususu, kıblenin neshedilip bir taraftan diğer tarafa değiştirilebileceğini beyân etmek için zikretmiştir. Böylece bu âyet, Allah'ın kibleyi değiştirme hususundaki muradının bir mukaddimesi (hazırlaması) olur.¹⁸³

Bu ayette geçen (فَنَّمَّ) kelimesi mekân için işâret ismi olup yönelmeyi işâret ederek (yön)mekân bildirmiştir.

3.9.1. Mekân İşâret İsmi Hâ ile Kullanılışı:

Mekân için olan işâret ismi tenbih hâsı ile birlikte kullanımı (ههنا) şeklinde olur.¹⁸⁴

(لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَاهُنَا)¹⁸⁵

“Bu işte bize bir fayda olsaydı, şimdi burada öldürülmezdik diyorlar.”¹⁸⁶

Münafıklar, "Şayet bu işte bizim elimizde bir şey olsaydı Medine'den çıkmaz ve orada (Uhud'da) öldürülmezdik." Bu sözü, ‘Abdullah b. Ubeyy'in söylemiş olduğu, "Şayet Muhammed benim sözümü tutup Medine'den çıkmasaydı Uhud savaşının yapıldığı yeri işâret ederek burada öldürülmezdik." demiştir.¹⁸⁷

Yukarıdaki âyet-i kerimede (هُنَا) olan işâret ismi (ه) birlikte kullanılarak mekân için savaş alanını işâret etmiştir.

{قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَن نَدْخُلُهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَادْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ}¹⁸⁸

¹⁸²Kurtubî, II, 283.

¹⁸³er-Râzî, III, 378-381.

¹⁸⁴ez-Zemahşerî, s. 137; İbn Mâlik, I, 281; İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 141; İbn ‘Akîl, s. 136; Ebu'l-Fida, I, 262; Muhammed b. ‘Abdullah, s. 242; İbn Tûlûn, I, 136; Muhammed b. Sâlih ‘Useymîn, s. 150.

¹⁸⁵ Âli İmrân, 154.

¹⁸⁶Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 69.

¹⁸⁷er-Râzî, VII, 133.

¹⁸⁸Mâide, 24.

Kavmi ona, ‘‘Ey Mûsâ! Onlar orada oldukça biz oraya asla girmeyiz, sen ve Rabb’ in gidip savaşın, biz burada oturacağız!’’ dediler.¹⁸⁹

(إنا ههنا قاعدون) Biz şüphesiz burada oturacağız bir adım ileri gitmeyiz.¹⁹⁰

Yine bu ayet-i kerimede de mekân işâret ismi hâ ile birlikte kullanılmıştır.

(تقول العرب : جاؤوا من ههنا وههناك) Araplar şöyle derler: Şuradan, burdan geldiler. Yukarıdaki ism-i işâretlerin ifade ettiği anlam şudur: (أي : من هنا وهناك) yani şuradan ve buradan.

3.9.2. Mekân İşâretİsminin Kâf İle Kullanılışı:

Mekân işâretismi olan (ههنا) nın hitap kâfi ile kulanımı (ههناك ، ههناك ، ههناك) şeklinde gelir.¹⁹¹

(جاؤوا من ههنا وههناك) : Şuradan burdan geldiler. Bu örneklerde mekân işâret ismi hitap (ك) ile birlikte kullanılmıştır.¹⁹²

3.10. Müfred Müzekker Olan İşâret İsmiinin Tenbih Hâsı, Hitap Kâfı ve Uzaklık Lâmiyle Kullanılışı:

Müşârun ileyh müfred müzekker olup işâret ismi tenbih hâsı ve hitap kâfi ile birlikte (ههناك) olarak gelir. (الرجل قائمههناك) Görüldüğü gibi müfred müzekker müşârun ileyh olan (الرجل) e (ههناك) işâret ismiyle işâret edilmiştir. Uzaklık lâmi ve hitâp kâfi ile birlikte (ذلك) kullanılır.¹⁹³

{أُولَئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَخْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا} ¹⁹⁴

‘‘Bunlar iman etmemişlerdir. Bu yüzden Allah onların yaptıklarını boşa çıkarır. Bu Allah için çok kolaydır.’’¹⁹⁵

Cenab-ı Hak, "Onlar her ne kadar dilleriyle (zahiren) iman ettiklerini söyleseler de gerçekte iman etmemişlerdir. Binâenaleyh Allah, onların Müslümanlarla birlikte yapmış

¹⁸⁹Türkiye Diyanet Vakfı Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, s. 55.

¹⁹⁰Hak Dini Kur’an Dili, III, 326.

¹⁹¹İbn ‘Akil, 136; İbn Mâlik, s. 242; İbn Tûlûn, I, 136; Muhammed b. Sâlih ‘Useymîn, s. 147.

¹⁹²İbn Mâlik, I, 281; İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 141; Ebu’l-Fidâ, I, 262.

¹⁹³ez-Zemahşerî, s. 137; İbn Mâlik, I, 277; İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 141; İbn ‘Akil, 134; Ebu’l-Fidâ, I, 262; İbn Tûlûn, I, 137; Muhammed b. Sâlih ‘Useymîn, s. 149.

¹⁹⁴Ahzâb, 19.

¹⁹⁵Türkiye Diyanet Vakfı Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, s. 419.

oldukları amellerini de boşa çıkarır" buyurmuştur. Ayetteki, "Bu, o Allah'a pek kolaydır" ifadesi, (bunları) görüp anlayabilenlerin nazarındaki duruma bir işarettir. Nitekim Cenâb-ı Hak, "Bu O'na (Allah'a) kolaydır." buyurmuştur.¹⁹⁶Çünkü "ihbât" amelleri boşa çıkarmak, yok etmek, heder etmektir. Maddeleri yok etme ise bakıp düşünen, düşündüğünde, "Maddenin yok edilmesi parçalarının darmadağın edilmesiyle olur" der. Çünkü birisi bir şeyi yaksa o şeyin külü kalır. O külü rüzgâr dağıtıp götürse bile, yine onun orada zerrelere kalır. Bu, bazı insanların görüşüdür. Hâlbuki gerçek olan, Allah'ın cisimleri tamamen yok edip onlardan istediğini yeniden yarattığını kabul etmektir. Amellere gelince bunlar gözle görülen şeyler değildir.

Ayetteki, (ذلك) ism-i işâreti, "Bu, o Allah'a pek kolaydır" ifadesi, (bunları) görüp anlayabilenlerin nazarındaki duruma bir işarettir.¹⁹⁷ Müfred müzekker olan müşârun ileyhi işâret ismi uzaklık lââmı ve hitâb kâfi ile birlikte (ذلك) kullanılmıştır.

{قُلْنَ يَغْفِرَ اللهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ}¹⁹⁸

“Allah onları bağışlayacaktır. Çünkü Allah, böylesine kötülüğe batmış bir toplumu, doğru yola çıkarmaz.”¹⁹⁹ Bu ayet-i kerimede görüldüğü gibi işâret ismiuzaklık lââmı ve hitâb kâfi ile birlikte kullanılmıştır.

3.11. Müfred Müennes Olan İşâret İsmi Tenbih Hâsı Hitap Kâfi ve Uzaklık Lââmı ile Kullanılışı:

Müşârun ileyhi müfred müennes olursa işâret ismi tenbih hâsı ve hitap kâfi ile birlikte (هَاتِيكَ) olarak gelir. Hitap kâfi ve uzaklık lââmı ile (تَلْكَ) kullanılmaktadır.²⁰⁰

{تَلْكَ آيَاتِ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ}²⁰¹

“İşte bu âyetler, hikmet dolu Kitab'ın âyetleridir.”²⁰²

Yüce Allah'ın, "İşte bunlar hikmet dolu kitabın âyetleridir." buyruğu mübtada ve haberdir. Bu sözü edilen buyruklar, hikmet dolu kitabın âyetleridir. Mücahid ve Katâde

¹⁹⁶Rum, 27.

¹⁹⁷er-Râzî, XVIII, s,248-249.

¹⁹⁸Tevbe, 80.

¹⁹⁹Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 199.

²⁰⁰ez-Zemahşerî, 137; İbn Tûlûn, I, 136; Muhammed b. Sâlih 'Useymin, s. 147.

²⁰¹Lokman, 2.

²⁰²Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 410.

derler ki, bununla Tevrat'ı, İncil'i ve daha önce indirilmiş diğer kitapları kastetmiştir. "İşte bunlar" ifadesi gaip ve dışı olan şeylere işarettir. Bir diğer görüşe göre burada, "işte bunlar" bunlar anlamındadır. Yani, bunlar hikmet dolu kitabın âyetleridir. el-A'şâ'nın şu beyiti de bu türdendir:

"İşte benim atlarım ve işte develerim. Onlar sarıdırlar, yavruları ise (simsiyah), kuru üzüm gibidirler.²⁰³"

Bu âyetlerin tefsiri, Cenâb-ı Hakk'ın tıpkı, âyetlerinin tefsiri gibidir. Bakara'da, (ذالك) o, kelimesiyle hazâ (bu) manasının kastedildiği ileri sürüldüğü gibi, buradaki (تلك) kelimesiyle hâzihî (bu) manasının kastedildiği ileri sürülmüştür. Şöyle de denilebilir: Burada, (تلك) gaibe bir işaret olup manası, "Kur'ân'ın âyetleri, hikmet dolu kitabın âyetleridir" şeklindedir. Birlikte nazil olan bu âyetler inerken bütün âyetler henüz inmemişti. (تلك) Kur'ân'ın ihtiva ettiği âyetlerin tümüne işarettir. Kur'ân'ın âyetleri, "işte bunlar, hikmet dolu kitabın âyetleridir." demektir.²⁰⁴

Cenâb-ı Hak, Bakara Sûresi'nde, "o kitab" demiş, fakat orada, el-hakîm "hikmetle dolu" vasfına yer vermemiştir. Burada ise "el-hakîm" ifadesini de getirmiştir. Kitabın vasıflarının zikri artınca Allah Teâlâ onun nitelikleri hususundaki şeylerin zikrini de artırarak "Bir hidayet ve rahmettir." buyurmuştur. Cenâb-ı Hak orada, "müttakiler için bir hidayet rehberi" buyurmuştur. O halde oradaki Hûda, buradaki "el-kitâb'ın" mukabili; rahmeten de, "hakîm" kelimesinin mukabilidir. Kitâb'ın "hakîm" olarak vasedilmesi, "hikmetli, hikmet dolu" anlamında olup tıpkı (kânâ) "hoşnutluk ihtiva eden bir yaşantıda" anlamındadır.

Cenâb-ı Hak orada müttakiler için, burada ise muhsinler için buyurmuştur. Çünkü Allah Teâlâ, orada sadece Kur'ân'ın hidayet oluşundan bahsedip başka bir özelliğinden bahsetmeyince "müttakiler için" demiştir. Bu, "O Kur'ân'la şirkten, inattan ve taassuptanittika edip (korunup), Kur'an'la, inada düşmeden, bakıp düşünenler ancak hak ve hakikate ulaşır." demektir. Kur'ân'ın bir rahmet oluşundan bahsedince "muhsinler için" demiştir. Bu, "şirkten ve inattan korunup, "ihvan" (tevhid) kelimesini getirenler

²⁰³Kurtubî, VIII, 469-471.

²⁰⁴er-Râzî, XVIII, 143-144.

için" demektir. Allah Teâlâ orada, "Gayba iman eden ve namazı dosdoğru kılanlar."²⁰⁵ buyurmuş; burada ise "dosdoğru namaz kılanlar..." demiş, imandan bahsetmemiştir. Çünkü müttakinin, küfrü bırakan kimse olduğunu, dolayısıyla bunun iman etmesi gerektiğini; mü'minin ise, iman hakkını yerine getiren kimse olduğunu, binâenaleyh kâfir olmaması gerektiğini beyan etmiştik. İttikâ, imana iltizamı (dolaylı) olarak delâlet ettiği için iyice açıklığa kavuşsun diye, orada imanı açıkça zikretmiştir. İhsan ise imana sarih olarak delâlet ettiği için artık burada imânı açıkça, ayrıca zikretmemiştir.²⁰⁶

Ayetteki (تلك) ile bu sûredeki ayetlere işaret edilebileceği gibi bu sûreden önce inmiş olan bütün Kur'an ayetlerine işaret edilmiş olması da muhtemeldir. Yine, Kitab-ı Hakîm, "hikmet dolu kitab" tabiri ile Kur'an-ı Kerim'in kastedilmiş olması muhtemel olduğu gibi her semavi kitabın kendisinden yazılıp çıkarıldığı Allah katında mahfuz kitabın, yani Levh-i Mahfuz'un kastedilmiş olması da muhtemeldir. Nitekim Cenâb-ı Hak, "Muhakkak ki O, elbette çok şerefli bir Kur'an'dır. O Levh-i Mahfuz'da yazılıdır."²⁰⁷ "Doğrusu o Kitap, çok şerefli bir Kur'an'dır ki Levh-i Mahfuzdadır."²⁰⁸ Şüphesiz o Kur'an, nezdimizdeki ana Kitapta sabit çok yüce, çok kıymetli bir kitaptır."²⁰⁹ "Allah dilediğini imha eder, dilediğini vücûda getirir. Ana kitap O'nun nezdindedir."²¹⁰

Bahsettiğimiz ihtimaller iyice kavrandığında ayetin manasında şu dört ihtimal ortaya çıkar:

(تلك:) 1."İşte onlar" tabiri ile bu sûrede yer alan ayetlere işaret edilmiştir. Bu tabire göre ayetin anlamı, "O ayetler, hâkim olan o kitabın, yani (Kur'an'ın) ayetleridir" şeklinde olur. Çünkü Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e (s.a.s) suyun yok edemediği, uzun zaman geçmesinin kendisini değiştiremeyeceği bir kitabı indireceğini vaadetmiştir. Buna göre kelâmın anlamı, Yûnus Sûresi'nde bulunan şu ayetler, "Suyun kendisini silip yokedemediği o muhkem kitabın ayetleridir." şeklinde olur.

²⁰⁵Bakara, 3.

²⁰⁶er-Râzî, XVIII, 144-145.

²⁰⁷Vâkı'a, 77-78.

²⁰⁸Bürûc, 22.

²⁰⁹Zuhruf, 4.

²¹⁰Ra'd, 39.

2. Bu surede yer alan ayetler, Allah'ın katında saklı ve muhafazalı olan kitabın (Levh-i Mahfuz'un) ayetleri manasındadır. Bu iki görüşe göre, "işte onlar" kelimesi ile bu sûrenin ayetlerine işaret edilmiştir. Bu durumda, şöyle bir problem ortaya çıkar. " İşte (تلك) onlar" lafzı ile gâib olana (ortada olmayan, gözle görünmeyen şeye) işaret edilir. Hâlbuki bu sûrenin ayetleri ortadadır. Binâenaleyh daha nasıl bu lafız ile bu ayetlere işaret edilmesi yerinde ve güzel olabilir? Bu soru cevabıyla birlikte, Bakara Sûresi'nin ayetlerinin tefsirinde geçmektedir.

3. ve 4. ihtimaller: Bu lafızda, bu sûreden önce geçen Kur'an'ın ayetlerine işaret edilmiştir. Bu ayette kastedilen Kur'an-ı Hakîm'in ayetleridir. Kitab-ı Hakîm'in ayetlerinden maksat, Allah katında saklı ve gizli olan o kitabın (Levh-i Mahfuz'un) ayetleridir.

Bu ayet hakkında iki görüş daha vardır:

a) Kitab-ı Hakîm'den maksat, Tevrat ve İncil'dir. Buna göre, "Bu sûrede zikredilen ayetler, Tevrat ve İncil'de de bahsedilen ayetlerdir" şeklinde olur. Bu sûrede ele alınan kıssalar, Hz. Muhammed (s.a.s), Tevrat ve İncil'i bilmediği halde, Tevrat'ta ve İncil'de bahsedilen kıssalara uygundur. Binâenaleyh bu uygunluk, Allah Teâlâ'nın, Hz. Muhammed'e (s.a.s.) vahiy indirmiş olmasıyla mümkündür." demektir. Müslim'in görüşü olup ayetteki elif, lâm, râ harfleri elifba harflerine birer işarettir. Binaenaleyh "elif, lâm, râ" "İşte bunlar Kitab-ı Hakîm'in ayetleridir" ayetinin manası, "Bu harfler, meydan okumaya esas teşkil eden ve o Kitap için birer âyet ve işaret kılınan şeylerdir. Bu kitap insanların sözünden mucizevî bir sıfatla, farklılığı söz konusu olmasaydı o zaman bu üslûbun, aynı harfleri söyleyebilen diğer insanların sözlerine değil de, sadece bu kitaba has olması imkânsız olurdu" şeklindedir.²¹¹

{ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ }²¹²

“Bunlar, kitabın ve apaçık olan Kur'an'ın âyetleridir.”²¹³

²¹¹er-Râzî, XII, 252-253.

²¹²Yûsuf, 2.

²¹³Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s.261.

Buradaki (تلك) bunlar, kelimesi bu sûrenin ihtiva ettiği ayetlere işaret etmektedir. Kitap ve Kur'an-ı Mübîn ile Allah Teâlâ'nın Hz. Muhammed'e (s.a.s.) vaadettiği (gönderdiği) kitap kastedilmiştir. "Kur'an" kelimesinin, nekire (eliflâmsız) gelmesi, tefhim (onun şanınin yüceliğini göstermek) içindir. Buna göre mana şöyle olur: Bu ayetler, bir kitap olması ve beyan-ı ilâhîyi ifâde eden bir Kur'an olması bakımından mükemmel olan şu kitabın ayetleridir.²¹⁴

Yukarıda geçen iki ayeti kerimedede müfred müennes olan işâret ismi tenbih kâfîve uzaklık lâm ile (تلك) birlikte kullanılarak müfessirlerin belirttiği gibi bir kısım anlamlariifade etmiştir.

3.12. İşâretîsminin Müsenna Müzekker Hâli:

İşâret ismi müfred müzekker olursa ref hâlinde(هذانك)kullanılmaktadır.²¹⁵

(هذانك رجلا ن قادمان) Bunlar yeni gelen iki erkektir.

İşâret ismi müfred müzekker olursa nasb ve cer durumlarında (هذينك) kullanılır.

(اشتريت هذينك القلمين) Bu iki kalemi satın aldım. Burada işâret ismi nasb hâlinde (هذينك) kullanılır.

(التقيت بهذينك الصديقين) Bu iki dosta rastladım.Buradada müsenna müzekker olan işâret ismi cer hâlinde (هذينك) şeklinde kullanılır.

3.13. İşâret İsminin Müsenna Müennes Hâli:

İşâret ismi müsenna müennes olup ref hâlinde (هاتانك) olarak gelmektedir.²¹⁶

(هاتانك وُردتان جميلتان) Bunlar güzel iki güldür. İsm-i işâret müsennes, müsenna ref hâlinde (هاتانك) olarak gelmiştir.

İşâret ismi, müsenna, müennes nasb ve cer hâllerinde (هاتينك) olarak gelirler.

(قَطَّقْتُ هاتين الوردين) Bu iki gülü kopardım.

Burada ism-i işâret nasb hâlinde (هاتينك) olarak gelmiştir.²¹⁷

²¹⁴er-Râzî, XIV, 51.

²¹⁵İbn 'Akîl, 134; İbn Tûlûn, I, 137.

²¹⁶ez-Zamahşerî, s. 137.

²¹⁷İbn Mâlik, I, 279.

(سَلَّمْتُ عَلَى هَاتَيْنِكَ الْقَتَاتَيْنِ) Şu iki gence selâm verdim. Burada ise işâret isminin müsenna müennes cer hâlinde (هَاتَيْنِكَ) olarak gelmiştir.

Bunların çoğulları (müsenna müzekker, müsenna müennes) ref, nasb ve cer hâllerinin tümünde(هَوْلُكَ) olarak gelir.²¹⁸

(سَافِرَ هَوْلُكَ الْحُجَّاجِ)Şu erkek hacılar yola çıktılar. Burda erkeklerin çoğulu için (هَوْلُكَ) olarak gelmiştir.

(وَسَافِرَتْ هَوْلُكَ الْحَاجَاتِ) Şu bayan hacılar yola çıktılar. Yine aynı erkeklerin çoğulunda olduğu gibi bayanların çoğulunda da (هَوْلُكَ) olarak gelmiştir.

3.14. İşâret İsmi Tenbih Hâsı, Hitab Kâfı ve Uzaklık Lâmı ile Mekân İçin Kullanılışı

İşâret ismi tenbih hâsı ile birlikte (هَهْنَاكَ) diye kullanılır.²¹⁹

(هَهْنَاكَ حَدِيقَةٌ جَمِيلَةٌ) Burada güzel bir bahçe vardır. İşâret ismi tenbih hâsı ile birlikte mekân için (هَهْنَاكَ) şeklinde kullanılır.

İşâret ismi hitab kâfı ve uzaklık lâmı ile birlikte mekân için (هِنَالِكَ) kullanılır.²²⁰

{ هِنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ }²²¹

“İşte burada yardım ve dostluk, hak olan Allah’a mahsustur.”²²²

(هِنَالِكَ) İsm-i işâreti ile "işte bu makamda velâyet Allah'ındır" ifâdesi hakkında şu açıklama yapılmıştır:"İşte bu durumda velâyet, hak olan Allah'ındır." (هِنَالِكَ) "İşte bu durumda" buyruğu zarf olduğu halde, âmilin ne olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. "Ona bir topluluk yoktu." anlamındaki buyruğun âmil olduğu söylenmiştir. Ona yardım edecek bir topluluk yoktu. Orada da öyle bir şey yoktu anlamında belirtilmiştir. Orada ona yardım olunmadığı gibi kendisi de kendini kurtaramadı. Buradaki maksatona isabet eden azaptan kendisini kurtaramadığıdır.

²¹⁸Muhammed b. Sâlih ‘Useymîn, s. 149.

²¹⁹İbn Tûlûn, I, 136.

²²⁰ez-Zemahşerî, s. 137; İbn ‘Akîl, s. 136; Ebu'l-Fidâ, I, 262; İbn Mâlik, s. 242; İbn Tûlûn, I, 136.

²²¹Kehf, 44.

²²²Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 297.

Bir başka görüşe göre, "kendisi de kendini kurtaramadı" buyruğunda ifadenin tamamlandığını ve (هنالک) "işte bu durumda" âmil olan kelimenin "velâyet" olduğu da söylenmiştir. İfadenin takdiri, takdim ve tehir olduğu esasına göre, "Orada velâyet, hak olan Allah'ındır." şeklinde olup kıyamette velâyetin Allah'ın olacağı anlamındadır. Ebû 'Amr ve el-Kisaî ise, "Hak olan" ifadesini "vilâyete" sıfat olarak ref ile okumuşlardır. Medineliler ile Hamza, "Allah" lafza-i celâlinin sıfatı olarak esre ile okumuşlardır. İfade, "Hak sahibi olan Allah..." takdirindedir. ez-Zeccâc der ki: Bu kelimenin masdar ve te'kid olmak üzere nasb ile okunması da caizdir. Nitekim bu gerçekten senindir demek de böyledir.²²³

Allah Teâlâ, bu iki kardeşin hadisesini anlatınca biz ilâhî yardımın ve iyi neticenin mü'minin lehine, kâfirin aleyhine gerçekleştiğini anladık. Böylece durumun her mü'min ve kâfir için de aynı olacağını anladık. Cenâb-ı Hak, (هنالک) "Bu makamda velâyet Allah'ındır. (هنالک) Bu vakitte ve yerde velâyet Allah'ındır. O, dostlarına yardım eder ve onları düşmanlarına gâlib getirir. Kâfirlerin işini müminlere havale eder." buyurmuştur. "Bu makamda" ifâdesi, Allah'ın dostlarına ikram ettiği ve düşmanlarını zelil bırakmak istediği vakit ve yer demektir.

Mana şöyle olabilir: Böyle şiddetli (zor) durumlarda, (insanlar) Allah'ı veli (dost) edinir ve her muhtaç ve muzdar (darda kalmış) Allah'a iltica eder. O kâfir kardeşin, "Ne olurdu Rab'bime hiçbirşeyi ortak kılmayaydım!" şeklindeki sözü, kâfirin kendisine sığındığı ve küfrünün uğursuzluğunun onu sevkettiği şeyden yakınarak söylediği bir sözdür. Eğer o bu durumda olmasaydı bunu söylemezdi.

(هنالک) Orada velâyet Allah'ındır. O velâyetle mümin dostlarına, kâfirlere karşı yardım eder. Müminlerin intikamını ve hakkını onlardan alır. Müminlerin kalblerine, düşmanlarına karşı su serper, cesaret verir anlamını ifade eder. Allah Teâlâ, kâfireyaptığı ile mümine yardım etmiş, "Rabb'immin bana senin bağından daha hayırlısını vermesi, (seninkinin) üstüne ise gökten yıldırım göndererek onun kaypak bir toprak hâline gelmesi muhtemeldir" şeklindeki isteğini doğru çıkarmıştır. Bu izah ayette, "O,

²²³Kurtubî, XI, 26-27.

sevapça da hayırlı, akıbetçe de hayırlıdır." "Allah dostları için olan böyledir." ifâdesi de destekler.

Ayetteki, (هُنَالِكَ) "Bu makamda" ifâdesi, "Ahiret yurduna" işarettir. Yani "Ahiret yurdunda velâyet, Allah'a aittir." demektir. Mülk kimindir? Allah'ındır, ifadesi anlamındadır.

Cenâb-ı Hak, "O, sevapça da hayırlı akıbetçe de hayırlıdır." Başka bir ayette Cenab-ı Hak,"Ahirette, Allah'ı tasdik eden ve O'na iltica edenler için bu, mükâfatça daha hayırlıdır. Kendisini uman ve O'nun rızası için amel edenler için de en hayırlı bir neticedir." buyurmuştur. Ukûben kelimesinin, kâfın zammesi veya sükûnu ile bir de fu'lâ vezninden ukbâ şeklinde okunduğunda her ikisi de "akıbet, netice" manasındadır.²²⁴

Yukarıda yapılan bu açıklamalarda olduğu gibi(هُنَالِكَ) işâretismi mekân için kullanılmıştır.

{ هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ }²²⁵

"Orada Zekeriyâ Rabb'ine, duâ etti".²²⁶

Bu âyette gelen(هُنَالِكَ) İşâret ismi (orada kelimesi)mekân için kullanılabilceği gibizaman için de kullanılır.

Allah Teâlâ, "Firavun ve kâvmi(هُنَالِكَ) orada yenildiler ve zelil ve makhûrgeri döndüler"²²⁷buyurmuştur. (هُنَالِكَ) kelimesi onların bulunduğu mekâna işâret etmektedir. Allah Teâlâ, boyunlarına bağlı olarak, o(cehennem) en dar yerine atıldıkları vakit (هُنَالِكَ) "Yetiş ey helâk!" diye bağırırlar."²²⁸ Yani"dar yerde" anlamında kullanılmıştır.

²²⁴er-Râzî, XV, 178-181.

²²⁵Âl-i İmran, 38.

²²⁶Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s.54.

²²⁷A'raf, 119.

²²⁸Furkân, 13.

(هُنَالِكَ) kelimesi bazen zaman için de kullanılır. Nitekim yukarıdaki ayette, Hak Teâlâ, "İşte o zamanda velâyet hak olan Allah'ındır." Bu âyette (هُنَالِكَ) kelimesi, duruma ve zamana işaret etmektedir.

Ayetteki (هُنَالِكَ) kelimesini mekân manasında almamız caizdir. "Meryem'in (a.s.) (هُنَالِكَ) yanında Zekeriyya'nın (a.s.) oturduğu o mekânda bu kerametleri müşahede etti ve Rabb'ine duâ etti." Bu kelimeyi zaman manasında almamız da caizdir.(هُنَالِكَ) "Bu vakitte Rabb'ine duâ etti." ²²⁹

3.15. İşâret İsminin Hitab Kâfî ve Uzaklık Lâmiyla Kullanılışı:

Müfred müzekker olan müşârun ileyi için kullanılan (ذَاكَ) İşâretismi uzaklık lâmi ile birlikte (ذَالِكَ) şeklinde kullanılır.²³⁰

{ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ وَإِن كُنَّا لَمُبْتَلِينَ }²³¹

“Şübhesiz bunda (Nuh ve kavminin başından geçenlerde) birtakım ibretler vardır.”²³²

Gerçekten bunda, Nuh'un ve geminin durumu ile kâfirlerin helâk edilmesinde "âyetler" vardır. Yüce Allah'ın kudretinin kemaline belgeler vardır. O'nun peygamberlerine yardımcı olup düşmanlarını helâk edeceğine dair deliller vardır.²³³

Yukarıdaki ayet-i kerimede (ذَاكَ) işâret ismi uzaklık lâmi ile birlikte (ذَالِكَ) kullanılmıştır.

İşâret ismi müsenna için geldiğinde (ذَاكِمَا) şeklinde olur. Uzaklık lâmi ile birlikte (ذَالِكِمَا) kullanılır.²³⁴

{ ذَالِكِمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي }²³⁵

“Bu, Rabb'immin bana öğrettiklerindendir.”²³⁶

²²⁹Bkz. er-Râzî, VI, 286.

²³⁰ez-Zemahşerî, s. 136; İbn Mâlik, s. 239; İbn 'Akîl, 133; Ebu'l-Fidâ, I, 262; İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 140; İbn Tûlûn, I, 137; Muhammed b. Sâlih 'Useymin, s. 147.

²³¹Mu'minûn, 30.

²³²Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 343.

²³³Kurtubî, XII, 191.

²³⁴İbn Mâlik, I, 279; Muhammed b. 'Abdullah b. 'Abdullah, s. 239; İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 140; Ebu'l-Fidâ, I, 262; İbn Tûlûn, I, 137.

²³⁵Yûsuf, 37.

"Bu, Rabb'immin bana öğrettiği ilimlerden dir." ayeti ile "Atalarımın dinine tâbi oldum." ifâdesinde aynı anlama delâlet eden hususlar vardır.

Daha sonra (ذلکما) kelimesiyle, "Bu, Rabbimin bana öğrettiği ilimlerden dir." buyurmuştur. Ben kehânette bulunmak ve yıldızlara bakmak suretiyle konuşmuyorum. Ben size bunları, Allah'tan gelen vahiy ve O'nun öğretmesiyle hâsıl olan ilim sayesinde haber verdim.

"Ben, Allah 'a inanmayan bir kavmin dinini onlar ahireti inkâr edenlerin ta kendileridir. "buyurmuştur.²³⁷

Çoğul için ise (ذاکم) gelir. Uzaklık lâmı ile birlikte (ذلکم) diye kullanılır.²³⁸

{ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا }²³⁹

“Çünkü bu, Allah katında büyük (bir günahdır).”²⁴⁰

(إن ذلکم) Peygamberi üzme k ayrıca ölümünden sonra hanımları ile evlenmenin günahı (كان عند الله عظيما) Allah katında çok büyüktür.²⁴¹

Cenâb-ı Hak, mü'minlere bu kuralları öğretince mü'minler kendilerini bu günahdan muhafaza etmeye sevk edecek şeylerle te'kîd ederek sizin, Allah'ın Resulüne ezâ vermeniz doğru olmaz. Size menedilen herşey Resûlullah'a eziyet verir. Öyleyse siz de ondan kaçınınız.²⁴²

Yukarıdaki ayet-i kerimde de çoğul için (ذاکم) olan ism-i işâret, uzaklık lâmı ile birlikte (ذلکم) kullanılmıştır.

Müenneslerin çoğulu için (ذاکن) gelir. Uzaklık lâmı ile birlikte (ذلکن) olur.²⁴³

(فَذَلِكَ الَّذِي أُمْنُنِي)²⁴⁴

²³⁶ Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s.238.

²³⁷ er-Râzî, XIII, 234-235.

²³⁸ İbn Mâlik, I, 279; Muhammed b. 'Abdullah b. 'Abdullah, s. 242; Ebu'l-Fidâ, I, 262; İbn Tûlûn, I, 137.

²³⁹ Ahzâb, 53.

²⁴⁰ Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s.424.

²⁴¹ Hak Dini Kur'an Dili, VI, 547.

²⁴² er-Râzî, XVIII, 287.

²⁴³ İbn Mâlik, I, 279; İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 140; Muhammed b. 'Abdullah b. 'Abdullah, s. 239; Ebu'l-Fidâ, I, 262; İbn Tûlûn, I, 137.

(Kadın) dedi: (ذلكن) "İşte beni kendisi hakkında ayıpladığınız, şu gördüğünüz zattır."²⁴⁵

Bu ayet-i kerimede, "Niçin o kadın, Yusuf (a.s.) yanında olduğu halde (فذلكن)" tabiri kullanılmıştır?" bu soruya birkaç bakımdan cevap verilebilir. O kadın Yûsuf (a.s.) oradan ayrıldıktan sonra ona bu kelime ile işaret etmiştir. O şöyle demiştir: Mısırlı kadınlar, o kadının Ken'anlı kölesine âşık olduğunu dedikodu etmişlerdi. Binâenaleyh onlar Yusuf'u görüp böylesine şaşkınlığa düşünce o kadın, (ذلكن) işte sizin gördüğünüz bu insan, hakkında beni ayıplayıp kınadığınız o Ken'anlı köledir." Yani siz onu tam tasavvur etmediniz. Eğer hayâlinizde onun şekli tam teşekkül etseydi siz bu kınamayı yapmazdınız.²⁴⁶

Bu ayette de müenneslerin çoğulu için (ذالكن) olarak kullanılan işâret ismi, uzaklık lââmı ile birlikte (ذلكن) şeklindekullanılmıştır.

3.16. İşâret İsminin Müsenna Müzekker Olarak Kullanımı:

İşâret ismi müsennâ müzekker için (ذانك) şeklinde kullanılır.²⁴⁷

{ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ }²⁴⁸

"Bunlar iki kesin delildir. Çünkü onlar, yoldan çıkan bir kavim olmuşlardır (diye seslenildi)."²⁴⁹

İbn Kesir, (ذانك) "İşte bunlar o ikisi" buyruğunda nûnu şeddeli okumuştur. Diğerleri ise şeddesiz okumuşlardır. Ebû Umâre'nin, Ebu'I-Fadl'dan, onun Ebû Bekir'den, onun da İbn Kesir'den rivayetine göre İbn Kesir şeddeli ve "ya" ile okumuştur. Yine Ebû'Amr'dan rivayete göre şöyle demiştir: Hüzeyllilerin şivesi şeddesiz ve "ya" şeklindedir. Kureyşlilerin şivesi ise Ebû 'Amr ve İbn Kesir'in okuduğu gibidir.

²⁴⁴Yûsuf, 32.

²⁴⁵Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 238.

²⁴⁶er-Râzî, XIII, 224-225.

²⁴⁷Muhammed b. Sâlih 'Useymîn, s. 147.

²⁴⁸Kasas, 32.

²⁴⁹Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 388.

Bu hususta beş görüş vardır: Bir görüşe göre nûnun şeddeli okunması elifin yerine kullanılmasındandır. Bu da merfu olan, (ذالك) nin tesniyesidir ve mübtedâ olarak ref hâlidir. Müsenna elif'i ise tesniye elifi geldiğinden hazfedilmiştir. Burada iki sâkinin arka arkaya gelmesi göz önünde bulundurulmamıştır. Çünkü bunun aslı (فذالك) şeklinde olup birinci elif şeddeli nûnun yerine geçmek üzere hazfedilmiştir.

Bir diğer görüşe göre şeddeli "nun" buraya "lâmı " ayrıca soktukları gibi te'kid içindir. Mekkî'ye göre, nûnu şeddeli okuyan kimse tekil diye kullananların şivesine göre bina etmiştir. Bu şekilde kullanılınca tesniye nûnundan sonra "lâm"ı da sakin kılmış, daha sonra ikincinin birincisine idgam edilmesi hükmüne göre lâmı, nûna idgam etmiştir. Hâlbuki aslolan her zaman için birincinin, ikincisine idgam edilmesidir. Bu durumda tek istisna herhangi bir illetin engel teşkil etmesidir. İkincisi, birincisine idgam edilir. Birincinin, ikincisine idgamını engelleyen illet ise şudur: Böyle bir şey yapılacak olursa tesniyeye delâlet eden nûnun yerine şeddeli bir "lâm" gelir. Tesniye lafzı değişikliğe uğrar. İkinci harf, birincisine idgam edilmiş ve böylelikle şeddeli bir "nûn" ortaya çıkmıştır.

Böyle bir şey söz konusu olmadığından nun'dan önce "lâm" ispat edilmiş, birinci harf idgamın usulüne uygun olarak ikincisine idgam edilmiş, şeddeli bir "nûn" hâline gelmiştir.

Bir diğer açıklama şöyledir: Nûnun şeddeli olması, nûn ile izafet sebebiyle "nûn"u sakıt olan lafızlar arasındaki farkı belirtmek içindir. Çünkü "nûnun " izafesi yapılmaz.

Başka bir açıklamaya göre nûn, mütemekkin (i'rabı olan) isim ile işaret ismi arasındaki farkı göstermek içindir. "O ikisi" ile "Bu ikisi" lafızlarında "nûn"un şeddeli okunmasının illeti (sebebi) de budur.

Ebû 'Amr'a göre, kendi türünden bütün tesniyeler arasında bilhassa bu kelimeyi şeddeli kabul etmesi, harflerinin azlığından ötürüdür. Bu sebeple şeddeli okumuştur.

Şeddeli nûndan sonra "ya" ile okuyanların kıraatı da şöyle açıklanır: Nûnun esresini işba' ile okurken esre'den "ya" harfi ortaya çıkmıştır.²⁵⁰

²⁵⁰Kurtubî, XIII, 306-312.

Yukarıdaki ayette geçen (ذانك) müsenna müzekker olan ismi işârettir. Hz Mûsa'nın iki mucizesine işaret etmektedir. Bu mucizeleri Fahreddin Râzî şöyle açıklamıştır:

Allah Teâlâ, Hz. Musa (a.s.) için âsâyı yılan hâline çevirince, Hz. Musa (a.s.) dehşete kapıldı ve tedirgin oldu, korktu. Eliyle yılandan korunmaya, sakınmaya çalıştı. Bunun üzerine elinle ondan korunmada düşmanlarına karşı senin için bir zillet ve nakîsa bulunmaktadır. Onu attığında o nasıl yılan hâline geliveriyorsa elinle sakınacağın yerde onu koltuğunun altına sok. Şu iki şeyin meydana gelmesi için onu bembeyaz çıkarıver.

(ذانك) Bu iki şey de, sana karşı bir nakîsa olan şeyden sakınma ve bir başka mucize izhâr etme... Buradaki cenah kelimesinden maksat, eldir. Çünkü İnsanın iki eli, kuşun iki kanadı mesabesindedir. Kişi, sağ elini sol koynuna soktuğunda, kanadını kendine yapıştırmış olur.²⁵¹

Uzaklık lââmı(ikil ve çoğul) birlikte gelmez (ذانكما), (ذانكم) gibi ayrı gelmiştir. Bayanların çoğulu (cem-i müennes) (ذانكن) gibidir.²⁵²

Bayanların çoğulu ve erkeklerin çoğulu ikiside (أولئك) şeklindedir.²⁵³

{ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ }²⁵⁴

‘‘Kurtuluşa erenler de işte onlardır.’’²⁵⁵

Yukarıdaki ayette geçen (وَأُولَئِكَ) işâretismi çoğulu işâret ederek kişide görülmesi gereken şu dört sığata sahip olursa Allah katında hacılara su verme ve Mescid-i Haram'ı imâr etme sıfatlarına sahip olmaktan daha büyük bir dereceye sahip olur. O dört sıfat şunlardır:

a) İman

b) Hicret

²⁵¹er-Râzî, XVII, 511-512.

²⁵²İbn Mâlik, I, 279; İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 140; İbn Tûlûn, I, 137.

²⁵³Muhammed b. Sâlih ‘Useymîn, s. 147.

²⁵⁴Tevbe, 20.

²⁵⁵Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s.188.

c) Allah yolunda mal ile cihad

d) Can ile cihad

Bu dört sığata sahip olanların, son derece yüce ve kıymetli olduklarını söyledik. Çünkü her insanda mutlaka şu üç şey vardır:

a) Rûh,

b) Beden,

c) Mal ²⁵⁶

Erkeklerin müsenna ve cemi (ذانكما) ve (ذانكم) olduğu gibi (وأولئكما) ve (وأولئكم) şeklinde de olurlar. Cem-i müennesler için de (أولئكن) şeklinde kullanılmıştır. ²⁵⁷

{ وَأَوْلَيْكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُّبِينًا } ²⁵⁸

“İşte onlar üzerine sizin için apaçık yetki verdik.” ²⁵⁹

Cenâb-ı Hak, (أولئكم) "İşte size, onlar hakkında apaçık bir hüccet verdik" buyurmuştur. Bu âyette geçen (أولئكم) ism-i işâretiyle müşârun ileyhi olan Müslümanlar, kâfirlere karşı size “apaçık bir hüccet” tabiri hususunda iki izah yapılmıştır:

O kimselerin öldürülebileceğine dair, açık ve vazıh bir hüccet ortaya çıkmıştır. Onların düşmanlıklarının apaçık ortaya çıkması, küfür ve zulüm hususundaki hallerinin ayan beyan belli olması ve müslümanlara zarar vermeleridir.

Allah'u Teâlâ'nın, o kâfirlere öldürme hususunda müslümanlara müsaade etmesidir. ²⁶⁰

Müenneslerin müfredleri uzaklık lâmı ile birliktedir. (تلك) ²⁶¹ Ta harfinin kesreyle gelmesi daha sarihtir ve fetha ilede gelebilir. ²⁶²

{ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ } ²⁶³

²⁵⁶er-Râzî, XI, 450-451.

²⁵⁷İbn Mâlik, I, 279-280; Ebu'l-Fidâ, I, 262.

²⁵⁸Nisâ, 91.

²⁵⁹Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 91.

²⁶⁰er-Râzî, VIII, 229-231.

²⁶¹İbn Mâlik, I, 279; Ebu'l-Fidâ, I, 262; Muhammed b. Sâlih 'Useymîn, s. 149.

²⁶²eş-Şinkîti, s. 126.

“Hepsi tam on gündür”.²⁶⁴

(تَلَك) Kurban yerine geçecek olan bu oruçlar, toplam on gündür.²⁶⁵

Yukarıdaki ayette işâret ismi olan (تَلَك) "Bu, tam on gündür" buyruğu hususunda, (Allah'ın lâneti üzerlerine olsun) Mülhidler hakkında iki bakımdan eleştiri ve kınama yapılmıştır:

a) Bedihî olarak üç ile yedinin toplamının on ettiği herkesin malûmudur. Bunu zikretmek, açık olan bir şeyi, tekrar açıklamak gibi olur.

b) Allahu Teâlâ'nın sözü, on olma hususunda kâmil olmayan başka bir (on) un varlığını hatıra getiriyor ki bu da imkânsızdır. Hâlbuki bizim âlimlerimiz bu sözde çeşitli mâna ve faydaların bulunduğunu ifâde etmişlerdir.

1) Allahu Teâlâ'nın, sözündeki vâv harfi, kendisinin mutlak cem manası ifâde ettiği hususunda kesin bir nass değildir. Aksine vâv harfi bazen “veyahut” mânasına gelir. Arapların, "Ahmet veyahut Hasan ile otur" sözlerindeki "vâv" harfi de "veyahut"manasına gelir. İster şununla, istersen bununla otur. Allahu Teâlâ, ifâdesinde bu vehmi izâle etmek için zikretmiştir.

"On" lafzının zikredilmesi, sadece kendisiyle "kâmile" lafzına geçmenin sıhhati içindir. Buna göre Cenâb-ı Hak, demiş olsaydı bu ifadeyle üç veya üçten ayrılan yedinin murad edilmesi caiz olurdu. Burada "on" lafzının zikredilmesi gerekmiştir.

Allahu Teâlâ'nın sözü, kemâl hâlinin şu üç bakımdan izah edilmesini ihtiva etmektedir:

a) (تَلَك) Üç günle yedi günün oruç tutulması, kurban kesmenin yerini tutma bakımından kâmil ve tamdır.

b) (تَلَك) Üç günle yedi günün oruç tutulması, sahibinin mükâfatının kurban kesen veya kesebilen kimselerin mükâfatı bakımından mükemmeldir.

²⁶³ Bakara, 196.

²⁶⁴ Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 29.

²⁶⁵ Hak Dini Kur'an Dili, II, 105.

c) (تَلَك) Üç günle yedi günün oruç tutulması, temettü hac yapan birinin bu orucu tutması hâlinde, temettü haccı yapmayan kimsenin yapacağı hac gibi kâmindir.

3) Allah Teâlâ, "Size orucu on gün olarak vâcib kıldım" dediği zaman, burada bu günlerin bir kısmının bu lafzın mânâsının dışında kalmasını gerektiren bir delilin bulunması da akıldan uzak değildir. Çünkü umumî bir ifâdenin tahsis edilmesi şeriatta ve örfte çokça rastlanan bir durumdur. Cenâb-ı Allah, "Hacda üç gün, döndüğünüzde de yedi gün" demiş olsaydı bazı tahsis edici delillere göre bunun tahsis edildiği ihtimali söz konusu olabilirdi. Fakat Cenâb-ı Allah bundan sonra, (تَلَك) Bu üç günle ve yedi günün toplamı "tam on gündür" dediği zaman, bu tabir tahsis edici böyle bir delilin bulunmadığına dair bir nass olur ve delâleti de kuvvetli olur. Tahsis ve neshe ihtimali de hayli uzak olur.

4) Sayıların dereceleri dörttür: Birlikler, onluklar, yüzlükler ve binlikler. Bu dört sayının ötesinde kalan sayılar, ya mürekkebe, ya da küsürlü olurlar. Bu açıklamaya göre "on" sayısının kemâl vasfıyla nitelendirilmiş sayı olması tarife muhtaç bir durum olur. Buna göre ayetin takdiri, (تَلَك) "Bu üç gün ve yedi günün toplamı (**kemâl**) vasfıyla nitelenmiş ve küsürat ve terkitten uzak olan bir sayı olduğu için, bu sayıca oruç tutmanızı size vâcib kıldım." şeklindedir.

5) Te'kîd, Arapçada çokça bilinen bir yoldur. Meselâ Hak Teâlâ'nın, "Fakat göğüslerde olan kalbler kör olur."²⁶⁶ve"İki kanadıyla uçan kuşlar da"²⁶⁷ ayetlerinde de durum böyledir. Belirtilendeki fayda şudur: Birçok tâbirle ifade olunan ve birçok vasıflarla nitelenmeye çalışılan söz, tek bir lafızla ifâde edilen sözden, daha az ve daha zor unutulur. Birçok ibareyle açıklamak, o şeyin hadd-i zatında faydalar ihtiva ettiğine ve onu ihlâl etmenin caiz olmayacağına delâlet eder. Ama tek bir lafızla ifâde edilen şeyin mühim ve faydalı olduğu, ayrıca kendisini ihlâl etmenin caiz olmadığı zor anlaşılır ve bilinemez. Te'kîd bu tür hikmetleri kapsadığı için (تَلَك) işâret ismiyle üç gün ve yedi günü işâret edip toplamı (عشرة) kelimesiyle te'kid olması, bu oruçta sayıya riâyet etmenin kesinlikle ihmal edilmesi uygun olmayan mühim ve önemli şeylerden olduğuna delâlet eder.

²⁶⁶Hac, 46.

²⁶⁷En'âm, 36.

6) Bu hitâb Araplaradır. Onlar ise hesap yapmasını bilmiyorlardı. Allahu Teâlâ böylece bu hususu, şek ve şüpheyi bertaraf edecek biçimde açıklamıştır. Nitekim "Ay" hakkında Hz. Peygamber (s.a.s.)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir keresinde iki eliyle üç kere; başka bir sefer de iki eliyle iki defa işaret etmiş, üçüncüde de ibham, başparmak, parmağını yumarak işaret etmiştir. Böylece birinci işaretiyle ayın otuz gün, ikinci işaretiyle de yirmidokuz gün olduğuna dikkat çekmiştir.

7) Bu söz, yazının yanlış yazılabilesinden doğabilecek kapalılığı kaldırır. Çünkü yediile dokuz hat itibariyle birbirine benzerler. Cenâb-ı Hak, (تلك) ism-i işâretini zikrettiğinde ibhamlık meydana gelebilir (عشرة) kelimesiyle bu karışıklık ortadan kalkmış olur.

Buyruğundan maksadın, daha önce tutulan üç günlük oruç yediden hesap edilerek hacdan döndükten sonra o kişinin bu üç günün dışında dört gün daha olduğu hesap edilerek memleketine döndükten sonra tutması gereken günlerin sayısının yedi günü tamamlama şeklinde olacağıdır. Bundan muradın memleketine döndükten sonra bu üç günün dışında yedi gün tutmasının vâcib olacağı da mümkün ve ihtimal dâhilindedir. Cenâb-ı Hak (تلك عشرة) deyince bu müşkil ortadan kalkmış olur ve memleketine döndükten sonra kişiye vâcib olanın, bu üç günün dışında yedi gün olduğu ortaya çıkmış olur.

9) Lafız her ne kadar haber cümlesi olsa da mana bakımından bir emirdir. Ayetin takdiri, "O oruçlar, tam oruçturlar. Çünkü emredilen hac, Hak Teâlâ'nın da, emrinde olduğu gibi, tam hacıdırlar. Hâlbuki bu oruçlar, hacda meydana gelen bir arızadan dolayı cezaî oruçlardır. Binaenaleyh, tam ve mükemmel olması gerekli olan hacda meydana gelen küsürleri giderebilmesi için, bu oruçlar da tam oruç olsun!" şeklinde olur. Bu oruçların kâmil olmasındaki maksat, haccın tam olmasını beyan ederken zikrettiğimiz husustur. Burada emir lafzından haber lafzına geçilmiştir. Çünkü bir şey ciddî ve pekiştirilmiş olarak teklif edildiği zaman, teklif edilen şeyin varlık âlemine girip gerçekleşebileceği açık bir durumdur. Birşeyin meydana geleceğinden haber vermek o şeyin kuvvetle emredilmiş ve şeriatın onun gerekli olduğunu beyan hususunda büyük bir itina göstermesinden kinaye olarak kabul edilmiştir.

10) Allahu Teâlâ, üç gün hacda, yedi gün de hacdan döndükten sonra oruç tutulmasını emredince bu ifâdede Allah katında büyük ve kâmil bir itaat olduğu tam izah edilememiş olur.

Müenneslerin müsennasızaklık lâmı ile (تَلَكَمَا) şeklindedir.

{وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنهَكُمَا عَنْ تَلَكُمَا الشَّجَرَةَ وَأَفَلَّ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ} ²⁶⁸

“Rableri onlara: Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi? diye nidâ etti.”²⁶⁹

Erkeklerin çoğulu uzaklık lâmıyla birlikte (تَلَكُم) şeklinde kullanılır.²⁷⁰

{ وَنُودُوا أَنْ تَتَّكُمُ الْجَنَّةُ أَوْ رَتَّبْتُهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ } ²⁷¹

“Onlara: İşte size cennet, yapmış olduğunuz iyi amellere karşılık ona vâris kıldınız diye seslenilir.”²⁷²

(تَلَكُمُ الْجَنَّةُ) İşte o, bu cennettir. Yani dünyada size söz verilen cennet, gönlünüzdeki bütün kin ve öfkeyi silen altından ırmaklar akan içinde böyle hamd ederek sürekli bir mutlulukla sonsuz kalacağımız bu cennettir.²⁷³

Bu hitap, ya Allah ya da meleklerdendir. Uygun olanın, nida edenin Allahu Teâlâ olmasıdır.²⁷⁴

Kâdî şöyle demektedir: "Ayetteki onlara, işte yapmakta devam ettiğiniz (iyi işler) sayesinde, mirasçı kıldığımız cennet budur." Bu hitap, bütün mü'minler için umûmî bir hitaptır.²⁷⁵

Müenneslerin çoğulu (تَلَكُن), müsennasi ise (تَانَكَم ، تَانَكَم ، تَانَكَم) gibidir.

3.17. İşaret İsmi'nin Delâleti ve Müşârun İleyhin Kısımları:

Müşârun ileyhkendi içinde iki kısma ayrılır:

²⁶⁸A'râf, 22.

²⁶⁹Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s.151.

²⁷⁰İbn Mâlik, I, 279; İbn Tûlûn, I, 137.

²⁷¹A'râf, 43.

²⁷²Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 154.

²⁷³Hak Dini Kur'an Dili, IV, 195.

²⁷⁴er-Râzî, X, 374.

²⁷⁵er-Râzî, X, 377-378.

3.17.1. Müşarun ileyhi Gayri Mânevi Olan:

Müşarun ileyhi gayri mânevi olursa yani ism-i işâreti delâlet (işâret) ettiği müşarun ileyhi gayri maneve olduğu zaman bu kısımdaki müşarun ileyh kendi içinde üç kısma ayrılmaktadır.

3.17.1.1. Akıllılar İçin Olan Müşârun İleyh:

İşâret isminin işâret ettiği müşârun ileyh akıllılardan olana örnek.

{أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءَ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ} ²⁷⁶

“Onlar cennet ehlidirler. Yapmakta olduklarına karşılık orada ebedi kalacaklardır.”²⁷⁷

Daha sonra Cenâb-ı Hak, "Bunlardır cennetlik olanlar. İşlemekte oldukları (sâlih amellerine) mükâfat olarak orada ebedî kalacaklardır." buyurmuştur. Mu'tezile şöyle der: "Bu ayet bazı hususlara delâlet eder:

1) "Bunlardır cennetlik olanlar" ifadesi, hasr manasında olup cennetliklerin, ancak, "Rabbimiz Allah'tır" deyip sonra dosdoğru olanlar olduğuna delâlet eder. Büyük günah sahibinin tevbe etmez ise cennete giremeyeceğini gösterir.

2) "İşlemekte oldukları (salih amellerine) mükâfat olarak" ifadesi, "mükâfat, yapılan amellerin bir karşılığı değil, Allah'ın bir lütfudur." görüşünün yanlışlığına delâlet eder.

3) "İşlemekte oldukları (sâlih amelleri)" ifadesi, fiilin kula ait olduğunu, kul tarafından yapıldığını gösterir.²⁷⁸

{ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ} ²⁷⁹

“ İşte (Yahudilerin, Hıristiyanların) hakkında şüphe ettikleri Meryem oğlu İsa'ya dâir Allah'ın gerçek sözü budur.”²⁸⁰

²⁷⁶Ahkâf, 14.

²⁷⁷Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 502.

²⁷⁸er-Râzî, XX, 24-25.

²⁷⁹Meryem, 34.

²⁸⁰Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. .306.

Ayetteki (ذالك) kelimesi daha önce geçen, "Ben Allah'ın kuluyum. O, bana kitabı (İncil'i) verdi." Meryemoğlu İsaifadesine işaretler. Yani, "İşte bu sıfatları taşıyan Meryem oğlu budur." anlamındadır. Cenâb-ı Hak'ın, "O, Meryem oğlu İsadır" demesi, Hz. İsa'nın Allah'ın değil, o kadının çocuğu ve oğlu olduğuna bir işaretler.²⁸¹

(ذالك) "İşte Meryem oğlu İsa budur." Yani, Bizim sözünü ettiğimiz kişi, Meryem oğlu İsa'dır. Onun hakkındaki inancınız böyle olsun. Yahudilerin söyledikleri gibi siz de hâşâ, o bir zina çocuğudur ve o Yusuf en-Neccâr'ın oğludur demeyin. Hristiyanların dedikleri şekilde, o bir ilâhtır yahut bir ilâh oğludur da demeyin.

"Hak sözle" ilgili olarak el-Kisaî bu, İsa'nın bir sıfatıdır demiş. Yani Meryem oğlu (ذالك) İsa işte budur. el-Hak, Aziz ve Celil olan Allah olmakla birlikte "Allah kelimesi" adı verileceği gibi "Hak söz" diye de adlandırılmıştır.²⁸²

{ ذَلِكُمْ بِأَنكُمْ اتَّخَذْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ هُزُومًا وَغَرَّتْكُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا }²⁸³

"Siz, Allah'ın âyetlerini alaya aldınız, dünya hayatı sizi aldattı.²⁸⁴ Sizin bu hâlinizin sebebi, Allah'ın âyetlerini yani Kur'ân'ı bir eğlence ve oyun edinmeniz ve dünya hayatının sizi aldatmasıdır." Sizler dünyanın batıllarına ve oyalayıcı süsüne püsüne aldandınız. Ondan başka bir yer olmadığını, öldükten sonra diriliş olmayacağını sandınız²⁸⁵.

Cenâb-ı Hak, onlara şöyle denildiğini buyurmuştur. (ذلكم) İsm-i işâretle, siz şu üç çeşit kötü ameli işlediğiniz için bu üç tür şiddetli azaba müstehak oldunuz. İşaret edilen kötü ameller ise şunlardır:

a) Hak dini inkârda ısrar etmeniz,

b) O dinle alay etmeniz ki çünkü siz Allah'ın ayetlerini bir eğlence edindiniz ifadesiyle anlatılmıştır.

²⁸¹er-Râzî, XV, 343-344.

²⁸²Kurtubî, XI, 200-203.

²⁸³Câsiye, 35.

²⁸⁴Türkiye Diyanet Vakfı Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, s. 501.

²⁸⁵Kurtubî, XVI, 40.

c) Ahiretten tamamen yüz çeviripdünya sevgisine gark olmanız ki bu da "Sizi dünya hayatı aldattı." ifadesi ile anlatılmıştır.

Cenâb-ı Allah, (ذلکم) "İşte bugün onlar, artık buradan çıkarılmayacaklar" buyurmuştur.²⁸⁶

Yukarıda verilen örnekler müşârun ileyhi gayri manevi olanlar içindir. Değişik işâret isimlerini (أولئك، ذلکم، ذلك) ifade etmek için birden fazla örnek getirdik.

3.17.1.2. Gayri Âkıllar İçin Olan Müşârun İleyh:

Müşârun ileyh gayri akıllara örnek:

{ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا }²⁸⁷

“Şübhesiz kulak, göz ve gönül bunların her biri yaptıklarından sorumludurlar.”²⁸⁸

(أولئك) İsm-i işâreti ile ayetteki "kulak, göz ve kalbi" işâret ederek bunların herbiri bundan sorumludurlar diye belirtmiştir.

Bu cümle hakkında iki bahis vardır:

Birinci bahis: İlimler duyularla ya da akılla elde edilir. Cenâb-ı Hak, birinci kısımda (أولئك) kulağı ve gözü zikrederek işâret etmiştir. Çünkü insan bir şeyi duyup gördüğünde onu anlatır ve haber verir.

Akılla elde edilen ikinci kısım ilim de ikiye ayrılır:

a) Bedîhî,

b) Kesbî.

Cenâb-ı Hak, aklî ilimlere ayette "kalb" kelimesiyle işâret etmiştir.²⁸⁹

"Çünkü kulak, göz ve kalbin herbiri ondan sorumludur." Bunların herbirisi kazandıklarından dolayı sorumlu tutulacaktır. Kalb, düşündüğü ve inandığı şeylerden, kulak ve göz görüp duyduklarından sorumlu tutulacaklardır.

²⁸⁶er-Râzî, XIX, 624-626.

²⁸⁷İsra, 36.

²⁸⁸Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. .284.

²⁸⁹Bkz. er-Râzî, XIV, 482-483.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Şanı Yüce Allah, insana işittiklerinden, gördüklerinden ve kalbinden geçirdiklerinden soracaktır. Bunun bir benzeri de Hz. Peygamberin şu buyruğudur: "Hepiniz birer çobansınız ve hepiniz göttüklerinizden sorumlu tutulacaksınız." ²⁹⁰

İnsan, organlarının çobanıdır. Buyrukta(أولئك) İşte bütün bunlardan insan sorumlu tutulacaktır denilmiştir. O halde burada bir muzafın hafzedilmesi sözkonusudur.

Ancak, delil olmak bakımından birinci anlamı daha belîğdir. Çünkü insanın organları tarafından yalanlanması da sözkonusu olacaktır. ²⁹¹

{ قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ } ²⁹²

Sâlih şöyle dedi: İşte (mucize) bu dişi devedir. (Bir gün) onun su içme hakkı var, belli bir günde su içme hakkı da sizindir. ²⁹³

"Su içme hakkı (bir gün) onundur, belli bir günün içme hakkı da sizin." Sözün ifade ettiği hususla ilgili olarak Katâde şöyle demiştir: "Devenin su içme günü gelince onların suyunun tamamını içerdi. Onların içmesi ise, devenin içmediği gündeydi." ²⁹⁴Bu ayette (هذه) ism-i işâretiyle gayri akıllılardan olan deveye işâret edilmiştir.

{ وَيَا قَوْمِ هَذِهِ نَاقَةٌ اللَّهُ لَكُمْ آيَةٌ } ²⁹⁵

Ey kavmim, ‘‘İşte şu Allah’ın dişi devesi size bir mucizedir. ²⁹⁶

(هذه) işâret ismiyle işâret edilen deve, birkaç bakımdan mucizedir.

- 1) Allah Teâlâ onu kaya parçasından yaratmıştır.
- 2) Allah onu dağın içinde yaratmış, sonra dağ yarılmıştır.
- 3) Allah onu herhangi bir erkek deve bulunmaksızın hamile yaratmıştır.

²⁹⁰Buharî, Cumua 1, Müslim, Cenâiz, İmâre 20; Ebû Dâvûd, İmâre 1, 13; Tirmizî, Cenâiz, 27.

²⁹¹Kurtubî, X, 394-395.

²⁹²Şuarâ, 155.

²⁹³Türkiye Diyanet Vakfı Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, s. 372.

²⁹⁴er-Râzî, XVII, 363-365.

²⁹⁵Hud, 64.

²⁹⁶Türkiye Diyanet Vakfı Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, s.228.

4) Cenâb-ı Hak o deveyi, bir doğum ve gelişme, büyüme olmaksızın bu durumda bir anda yaratmıştır.

5) Rivayet olunduğuna göre su içme sırası bir gün o devenin, diğer bir gün de kavmin tamamınıdır.

6) O deveden, büyük bir topluluğa yetecek miktarda süt elde ediliyordu. Bütün bunlar kahir ve kesin mucizelerdir. Hâlbuki Kur'ân'da, o devenin "bir mucize" olduğunabaşka bir izah yoktur. O devenin hangi yönlerden mucize olduğunun beyanı ise Kur'ân'da yer almamıştır.²⁹⁷

3.17.2. Câmîd (Cansızlar) İçin Olan Müşarun İleyh:

İşareti isminin işaret ettiği müşârun ileyihi camid (cansız) olan varlıklara örnekler:

²⁹⁸{ هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ }

“İşte, bu size vaat edilen cehennemdir.”²⁹⁹

İşte vaadolduğunuz cehennem budur. Cehennem bekçileri onlara: İşte vaadolduğunuz ve sizin yalanladığınız cehennem budur, diyeceklerdir.

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde Allah insanları, cinleri, öncekileri, sonrakileri tek bir düzlükte toplayıp biraraya getirecek. Daha sonra cehennem ateşinden bir parça insanların üzerinde görünecek, onları çepeçevre kuşatacak. Sonra da bir münadi (هذه) "İşte vaadolduğunuz cehennem budur." diyecek.³⁰⁰

(هذه) İşaret ismiyle cansız olanlara işaret ederek sapıklık ehlinin varacağı yeri beyan etmiştir.³⁰¹

³⁰²{ هَذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ }

“Bu, yüzünüze karşı gerçeğisöyleyen kitabınızdır.”³⁰³

²⁹⁷er-Râzî, XII, 60.

²⁹⁸Yâsin, 63.

²⁹⁹Türkiye Diyanet Vakfı Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, s. 443.

³⁰⁰Kurtubî, XIV, 435-437.

³⁰¹er-Râzî, XVIII, 541.

³⁰²Câsiye, 29.

İşte bu size hakkı söyleyen, yani tanıklık eden kitabımızdır. Bu sözler, Yüce Allah'ın onlara söyleyeceği sözler olacağı gibi meleklerin söyleyeceği sözler olduğu da söylenmiştir.³⁰⁴

(هذا) işaret ismi cansız olan (كتاب) işaret ederek, "O kitap size konuşur, yani hiçbirşey katmadan ve eksiltmeden sizin için şahitlik yapar. Çünkü biz meleklerle, sizin yaptığınız şeylere istinsah ettiririz. Sizin amellerinizi yazmalarını emrederiz." buyurmuştur.³⁰⁵

{ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ} ³⁰⁶

“O kitap (Kuran): O’nda asla şüphe yoktur.”³⁰⁷

“Zâlike’l-Kitâbu” ibaresi hakkında Yüce Allah'ın (ذلك) "İşte bu (şu) kitab" anlamının "bu kitap" olduğu söylenmiştir.

Şu" kelimesi aslında gaib olana işaret için olmakla birlikte hazırda bulunana işaret için de kullanılır. Nitekim şanı yüce Allah kendi zatı hakkında haber verirken (aynı kelime ile) şöyle buyurmaktadır: (ذلك) "İşte bu, gizliyi de açığı da bilen aziz ve rahim olandır."³⁰⁸ Hufâf b. Nudbe'nin şu beyitindeki işaret de böyledir:

"Mızrak(ım) belini bükerken ona dedim ki:

Hufaf'a iyi bak. işte o kişi benim!"

Yani, ben buyum anlamındadır.

Burada yer alan "şu" ile Kur'ân-ı Kerim'e işaret edilmekte ve bu anlamına gelen (هذا) yerine kullanılmaktadır. Bunun ifade ettiği kısa anlam şudur: "Elif Lâm Mim, (ذلك) İşte bu kitap, onda hiçbir şüphe yoktur." Aynı zamanda bu, Ebû'Ubeyde, 'İkrime ve başkalarının görüşüdür. Yüce Allah'ın şu buyruklarında da kullanılan (bu türden işaret zamirleri) aynı anlamdadır: (ذلك) "İşte bu bizim İbrahim'e, kavmine karşı verdiğimiz delilimizdir."³⁰⁹ "Bunlar Allah'ın âyetleridir. Sana onları hak ile okuyoruz."³¹⁰ Burada

³⁰³ Türkiye Diyanet Vakfı Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s.500.

³⁰⁴ Kurtubî, XVI, 36-37.

³⁰⁵ er-Râzî, XIX, 621.

³⁰⁶ Bakara, 2.

³⁰⁷ Türkiye Diyanet Vakfı Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 2.

³⁰⁸ Secde, 6.

³⁰⁹ En'am, 83.

geçen, uzaktaki veya gaib olan birisini işaret etmek için kullanılan(ذلك) kelimesi, yakın için kullanılan (هذا) kelimesi anlamındadır. Fakat artık bunlar zaman itibariyle geçip gittiklerinden âdetâ uzaklaşıp gitmiş gibi oldular. Bu bakımdan uzak için işaret zamiri olan(ذلك) kelimesi kullanıldı. Buharî'de şöyle denilmektedir: Ma'mer dedi ki (ذلك) işte bu kitap bu Kur'ân-ı Kerim'dir.

Takva sahipleri için bir hidayettir, bir açıklama ve bir yol göstermedir. Yüce Allah: "Bunlar Allah'ın hükümleridir. Aranızda o hükmeder.³¹¹ buyruğunda olduğu gibidir. Mana bu Allah'ın hükmüdür, şeklindedir.³¹²

"Şu" anlamında da kullanılır. Ummu Harâm'dan rivayet edilen hadis-i şerifte Hz. Peygamber'in onlar bu denizin ortasında yolculuk yapacaklardı³¹³ buyruğundaki kasıt, o (görmediğimiz) denizde yolculuk yapacaklar, anlamındadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Ayrıca gaib olana işaret edilerek: "O onun kapısında duruyor." şeklinde de denilmiştir.

"Bu, şu" zamirinin gaib hakkında kullanılışı ile ilgili olarak on ayrı görüş vardır:

1) (ذلك) "İşte bu kitap" yani benim insanlar için takdir ettiğim mutluluk, bedbahtlık, ecel ve rızık hakkında bir şüphe yoktur. Onu değiştirecek yoktur, anlamındadır.

2) (ذلك) "Bu kitap" ezelde kendim için taktir ettiğim, "rahmetim gazabımı geçmiştir" buyruğu kastedilmiştir. Çünkü Müslim'in *Sahih*'inde Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Allah yaratmayı hükmettiği zaman kitabında kendisi hakkında kendisinin yanında alıkonulmuş o kitabında, benim rahmetim gazabıma galib gelir." diye buyurmuştur. Bir diğer rivayette de "geçer" şeklindedir.³¹⁴

3) Yüce Allah peygamberine suyun silip götüremeyeceği bir kitap indireceği vaadinde bulunmuştur. (ذلك) İşte bununla sözü geçen o vaade işaret edilmiştir. Nitekim

³¹⁰Bakara, 252.

³¹¹e'l-Mümtehine, 60/10.

³¹²Ma'mer b. el-Müsennâ Ebû 'Ubeyde'dir. Ona ait bu açıklama ile Kur'ân'dan benzer diğer örnekler: Buharî, Tevhîd 46'da geçmektedir.

³¹³Buhârî, Cihâd 3, İsti'zan 41, Ta'bir 12; Müslim, İmare 160-163; Tirmizî, Fedâilul-Cihâd 15; Nesaî, Cihad 40.

³¹⁴Buhârî, Tevhîd 15, 22, Bed'u'l-halk 1; Müslim, Tevbe 14-16, Deavât 99; İbn Mâce 13, Zühd 35.

Müslim'in *Sahih*'inde Mücaşi'li İyad b. Himar'dan gelen bir rivayete göre Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Allah yeryüzü halkına baktı, Araplarıyla, Arap olmayanıyla hepsine gazap etti. Bundan tek istisna kitap ehlinde kalan bir azınlık oldu. Buyurdu ki: Seni, seni ve seninle başkalarını sınavayım diye peygamber olarak gönderdim. Senin üzerine suyun yıkayamayacağı, uyurken ve uyanırken okuyacağın bir kitap indirdim."³¹⁵

4) Burada(ذك) ile işaret Kur'ân-ı Kerim'in Mekke'de nazil olan bölümlerindedir de denilmiştir.

5) Şanı Yüce Allah, Peygamberi Muhammed'e (s.a.): "Muhakkak Biz, senin üzerine ağır bir söz bırakacağız."³¹⁶ buyruğunu Mekke'de inzal buyurunca Resûlullah (s.a) yüce rabbinden kendisine verilen bu vaadin gerçekleştirilmesini gözetleyip duruyordu. Medine'de onun üzerine: "Elif, Lâm, Mim (ذك) işte bu kitap onda hiçbir şüphe yoktur" buyruğunu inzal buyurunca onun anlamı şunu ifade ediyordu: Medine'de senin üzerine indirdiğim Kur'ân-ı Kerim'in bu bölümleri işte Mekke'de inzal sana vahyedeceğimi vâdetmiş olduğum o kitaptır.

6) Buradaki (ذك) "işte bu" ile Tevrat ve İncil'de bulunanlara işaret edilmektedir. "Elif, Lâm, Mim" ise Kur'ân-ı Kerim'in adıdır. İfadenin taktiri şöyle olur: Bu Kur'ân-ı Kerim Tevrat ve İncil'de açıklaması yapılan kitaptır. Yani Tevrat ile İncil bu kitabın doğruluğuna tanıklık etmekte ve Kur'ân-ı Kerim her ikisinde bulunan manaları kuşattığı gibi onlarda bulunmayan şeyleri de fazladan ihtiva etmektedir.

7) Burada yer alan (ذك)"işte bu kitap" buyruğu ile Tevrat'a da İncil'e de işaret edilmektedir de denilmiştir. Anlamı şöyledir: "Elif, Lâm, Mîm. Bu kitap işte o iki kitap veya o iki kitap gibidir." Yani Kur'ân-ı Kerim o iki kitapta bulunanları kendisinde toplamıştır. Böylelikle "bu" ifadesi Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bir delil ile her ikisini ifade etmektedir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "O (inek) ne çok yaşlı ne de çok gençtir. Bunun ikisi arasında dinç bir inektir."³¹⁷ Burada "bunun" buyruğu ile kastedilen yaşlı ile genç arasında demektir.

³¹⁵Müslim, Cennet 63.

³¹⁶Müzzemmil, 5.

³¹⁷Bakara, 2.

8) Bir diğerk görüşe göre burada yer alan (ذك) "bu" ile Levh-i Mahfuza işaret edilmektedir. el-Kisâf der ki: "Bu" Kur'ân'ın henüz nazil olmamış, semada bulunan diğerk bölümlerine işaretler.

9) Diğerk bir görüşe göre şanı yüce Allah, kitap ehline Muhammed'in (s.a.) üzerine bir kitap indireceğini vadetmişti. İşte buradaki işaret, sözü geçen o vâadedir. el-Müberred der ki: Bu Kur'ân-ı Kerim sizin bundan önce kâfirlere karşı gelişini sayesinde muzaffer olacağınızı ileri sürdüğünüz o kitaptır.

10) Bu buyruk ile "Elif Lâm Mim" harfleri, Benim kendilerinden oluşturduğum bu söz düzeni ile size karşı meydan okuduğum harflerdir, görüşünü kabul edenlere göre, alfabedeki harflere işaret edilmektedir.³¹⁸

Fahreddin er-Râzî ise(ذك) İsm-i işaretinin işaret ettiği müşarun ileyhi aşağıdaki şekillerde açıklamıştır:

Birisi, "Burada işaret edilen varlık karşımızda bulunmaktadır. Hâlbuki biri çıkıp da der: (O) lafzı, kendisi ile uzaktaki birşeye işaret edilen müphem bir isimdir." diyebilir.

Bu duruma biz iki bakımdan cevap veririz:

Birincisi: Kendisine işaret edilenin karşımızda bulunmuş olduğunu kabul etmiyoruz. Bu sözümüzü birkaç yönden izah edebiliriz:

a) el-Esamm'ın sözüdür. Şöyle demiştir: Cenâb-ı Hak, Kur'ân'ın bazısını bazısından sonra indirmiştir. Meselâ, Bakara Sûresi'nden sonra birçok sûre indirilmiştir. Bunlar da Mekke'de nazil olan sûrelerdir ki bunlarda tevhide, şirkin bozukluğuna, peygamberliğin ve ahiretin gerçek olduğuna delâlet eden ayetler bulunmaktadır. İşte, ayetteki sözü, Bakara Sûresi'nden önce inmiş olan bu Mekkî sûrelere işaretler. Cenâb-ı Allah, bazen Kur'ân'ın bir kısmını da "Kur'ân" olarak isimlendirmektedir. Nitekim "Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyiniz."³¹⁹ buyurmuştur. Hak Teâlâ, cinlerden

³¹⁸Kurtubî, I, 399-401.

³¹⁹A'râf, 204.

naklen: "Bize hayranlık uyandıran bir Kur'ân işittik."³²⁰ Biz Musa'dan sonra indirilen bir Kitap işittik."³²¹buyurmuştur.

Hâlbuki bu cinler, Kur'ân'ın hepsini değil bir parçasını işitmişlerdi. O da o vakte kadar indirilmiş olan ayetlerdi.

b) Allah Teâlâ, Peygamber'i (a.s.) gönderdiği zaman, ona hiçbir şeyin yok edemeyeceği bir kitap indireceğini vaat etmiş, Hz. Peygamber (a.s.) de bunu ümmetine haber vermişti. Ümmet bunu, ondan rivayet etmişti. Cenâb-ı Hakk'ın, "Muhakkak ki biz, senin üzerine ağır bir söz vahyedeceğiz." Bu ayet, Müzzemmil Sûresi'nde (5. ayet)Hz. Peygamber'in ilk peygamberlik yıllarında nazil olmuştur.

c) Cenâb-ı Hakk, Bakara Sûresi'nde, Benî İsrail'e hitap etmiştir. Çünkü bu sûre Medine'de nazil olmuş, çoğu yahudilere ve Benî İsrail'e karşı getirilen hüccet ve delillerle doludur. İsrâiloğullarına, Hz. Mûsâ ve İsâ (a.s.), Allah'ın Hz. Muhammed'i (a.s.) Peygamber olarak göndereceğini ve ona bir kitap indireceğini haber vermiştir. Manası şöyledir: Bu, geçmiş peygamberlerin, İsmail'in (a.s.) soyundan, âhir zamânda peygamber olarak göndereceği zata Allah'ın inzal edeceğini haber verdikleri kitaptır.

d) Cenâb-ı Hak, bu Kur'ân'ın Levh-i Mahfûz'da bulunduğunu,"Hiç şüphesiz o (Kur'ân), katımızdaki ümmü'l-Kitab'da (Levh-i Mahfuzdadır"³²²diyerek haber verince Hz. Peygamber de (a.s.) ümmetine haber vermiştir. Cenâb-ı Hakk'ın indirdiği bu kitabın Levh-i Mahfuz'daki kitap olduğunu bildirmek için (O kitap) demesi imkânsız değildir.

e) (ذلك) lafzı ile ayetinin söylenip tamamlanmasından sonra, ona işaret edilmiştir. Söylenip tamamlanan şeyse uzak hükmündedir.

f) Kur'ân, onu gönderenden gönderilene ulaşınca uzak noktada bulunmuş olur. Nitekim kendisine bir şey verdiğin arkadaşına, "onu koru" dersin, "bunu koru" demezsin.

g) Kur'ân, beşerî gücün, hepsine muttali olamayacağı birçok büyük hikmet ve çeşitli ilimleri ihtiva ettiği için her ne kadar o kitap olarak elimizde ise, ihtiva ettiği

³²⁰Cin, 1.

³²¹Ahkâf, 30.

³²²Zuhruf, 4.

sırlar ve hakikatler bakımından bizden uzaktır (her şeyi ile görünürde değildir). Bu sebeple ona, uzak ve gaibte olan şeye işaret edildiği gibi, "O" diye işaret edilmesi caiz olmuştur.

İkincisi: İşaret edilen varlığın karşımızda olduğunu kabul etsek bile (ذلک) lafzı ile sadece uzaktaki bir şeye işaret edilmesini doğru kabul etmeyiz. Bunun izahı , (bu, şu) lafızları iki işaret harfidirler. Çünkü bunların aslıdır. Bu da, işaret harfidir. Nitekim Cenâb-ı Allah:

"Allah'a güzel bir ödünç verecek olan o kimse kimdir?"³²³ buyurmuştur. Manası ise dikkat çekmedir. Bir şey yakın olduğunda ona diyerek işaret edilir. "Ey muhatab, işaret ettiğim şeye dikkat et. O, göreceğin şekilde karşında hazır duruyor." demektir. Bazen "kâf" harfi, hitab etmek için, "lâm" harfi de işaret manasını tekid etmek için ondan sonra getirilir ve denilir. Böylece sanki konuşan kimse, kendisine işaret edilen varlık, konuşan kimseden uzakta kaldığı için dikkat çekme hususunda mübalağa etmiştir. İşte bu da lafzının, ilk icadında uzağı ifade etmediğine, aksine örfte, zikrettiğimiz emarelerden dolayı, uzağa işaret etmek için kullanıldığına delâlet eder. Böylece bu lafız, (فرس) kelimesi gibidir. (فرس) kelimesi, her ne kadar ilk icadında, yeryüzünde hareket eden her varlığı içine alsa bile örfte bilhassa "at" için kullanılmıştır. Bunun böyle olduğu sabit olunca, deriz ki: Burada, (ذلک) lafzını, lugavî manasına hamlediyoruz, örfî manasına değil. Bu durumda da uzağı ifade etmez. İlk icadlarındaki yakınlıklarından dolayı, lafızları birbirinin yerine geçebilmişlerdir.

Nitekim Cenâb-ı Hak:

"Kuvvetlerin ve basiretlerin sahibi olan kullarımız İbrahim'i, İshâk'ı ve Ya'kub'u da an. Çünkü biz onları hâlis bir hasletle ki bu yurtlarını hatırlamalarıdır, hâlis insanlar yaptık. Çünkü onlar, Bizim indimizde cidden seçkinlerden ve hayırlılardandı. İsmail'i, Elyesa'yı, Zü'l-Kifl'i de an. İşte bütün bunlar hayırlı insanlardır."³²⁴ Sonra da, "Bu (güzel) bir zikir (anmadır)." ³²⁵ buyurmuştur. "Yanlarında gözlerini yalnız zevcelerine

³²³Bakara, 245.

³²⁴Sâd, 45-48.

³²⁵Sâd, 49.

dikmiş hepsi bir yaşta olan huriler vardır. İşte hesap günü için size vaadolunan şey budur."³²⁶

"(Bir gün bakarsın ki) ölüm baygınlığı, sana gerçekten gelmiş. İşte bu, senin kaçıp durduğun şey (denilmiştir)."³²⁷

"Bunun üzerine Allah onu hem ahiret hem dünya azabı ile yakaladı. Şüphe yok ki korkacak kimseler için bunda bir ibret vardır."³²⁸

"Andolsun Tevrat'tan sonra Zebur'da da yazmışsınız ki yeryüzüne ancak sâlih kullarım mirasçı olur." buyurmuş ve hemen peşisıra da:

"Şüphe yok ki bunda, âbidler için bir tebliğ vardır."³²⁹ buyurmuştur. "Onun için biz, o öldürülen adama (kesilen ineğin) bir parçasıyla vurun." demiştik. İşte Allah böylece ölüleri diriltir." Yani "bu şekilde, Allah ölüleri diriltir."³³⁰

Cenab-ı Hak, "Bu, sağ elindeki nedir, ey Mûsâ?"³³¹ Yani "Sağ elinde olan o şey nedir?" buyurmuştur. Allah en iyi bilendir.³³²

Şöyle denirse: "Kendisine işaret edilen "sûre" kelimesi müennes olduğu halde, ismi işaret burada niçin müzekker getirilmiştir?" Şöyle cevap verilir: İşaret edilenin müennes olduğunu kabul etmiyoruz. Çünkü müennes olan ya müsemmadır ya da isim (olan lafız)dır. Birincisi bâtıldır. Çünkü müsemma burada, Kur'ân'ın bir kısmıdır ki bu müennes değildir. İsme gelince bu lafızdır. Bu da müennes değildir. Evet, bu müsemmanın sûre denen bir başka ismi vardır ve bu isim müennestir. Fakat önce geçen ve söylenip bitmiş olan lafızdır ki bu müennes değildir. Yoksa önce geçen ve müennes olan Kur'ân'ın isimleri sûre lafzı değildir.³³³

³²⁶Sâd, 52-53.

³²⁷Kâf, 19.

³²⁸Nâziât, 25-26.

³²⁹Enbiyâ, 105-106.

³³⁰Bakara, 73.

³³¹Tâhâ, 17.

³³²er-Râzî, I, 427-429.

³³³er-Râzî, I, 429.

3.18. Mânevi Olan Müşârun İleyh:

Mânevi olan müşârun ileyh, ism-i işâretin delâlet (işâret) ettiği müşârun ileyhi melmus olmayandır.

{ وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرْدَاكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ }³³⁴

Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya, işte sizi o mahvetti ve ziyana uğrayanlardan oldunuz.³³⁵

"Sizin Rabb'iniz hakkında bu zannınız sizi helâk etti." Sizi helâk etti de cehenneme getirdi.

Katâde şu değerlendirmede bulunmuştur: "Zan" bilmek anlamındadır. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse ancak Allah hakkında güzel zan besleyerek ölsün.³³⁶ Çünkü birtakım kimseler Rabbleri hakkında kötü zan beslediler de O da onları helak etti." İşte yüce Allah'ın, "Sizin Rabbiniz hakkındaki bu zannınız sizi helak etti." buyruğu bu anlama gelmektedir.³³⁷

Daha sonra Cenâb-ı Hak, "Rabbinize karşı beslediğiniz şu zannımız yok mu? İşte sizi, ohelâketti. Bu yüzden hüsrana düşenlerden oldunuz." buyurmuştur. Bu, AllahuTeâlâ hakkında, herhangi bir şeyin bilgisinin O'nun ilminden hariç olduğunu zanneden bir kimsenin, şüphesiz ki hüsrana düşen ve helâk olan kimselerden olacağı hususunda sarîh bir delildir. Ehl-i tahkik şöyle demiştir: Zan, iki kısımdır. Allah hakkında, hüsn-ü zan ve fasit zan. Hüsn-ü zanna gelince bu, O'nun hakkında hep rahmet ve lütuf zannında bulunmak, hüsn-ü zan beslemektir. Bir kudsî hadiste Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: "Ben, kulumun benim hakkımdaki zannıcaıym, zannı üzereyim."³³⁸

Yine Hz. Peygamber (s.a.s), "Sizden hiç biriniz, Allah hakkında iyi zanda bulunmaksızın ölmesin. " buyurmuştur.³³⁹

³³⁴Fussilet, 23.

³³⁵Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s.478.

³³⁶Bu kadarıyla: Müslim, IV, 2206; İbn Hibbân, *Sahih*, II, 404; Ebû Dâvud, III, 189; İbn Mâce, II, 1395; *Müsned*, III, 334; Tayâlisî, *Müsned*, I, 246.

³³⁷Kurtubî, XV, 325-33.

³³⁸Buharî, Tevhid, 15; Müslim, Tevbe, 1 (4/2102).

³³⁹Müslim, Cennet, 61 (4/2205).

Kabîh, çirkin zan, ise fasittir, bâtıldır. Bazı hallerin Allah'ın ilminden gizli kaldığını sanmaktır.

Katâde şöyle demiştir: Zan, iki çeşittir. Kurtaran zan ve helâk eden zan. Kurtaran zan şu ayetlerle açıklanabilir. "Çünkü ben, hakikaten hesabıma kavuşacağımı zannemiştim."³⁴⁰"Onlar hakikaten Rablerine kavuşup döneceklerini bilirler."³⁴¹

Helâk edici zanna gelince, bu da Cenâb-ı Hakk'ın, "Rabbinize karşı beslediğiniz şu zannımız yok mu? İşte sizi, o helâk etti." ayetinde ifade ettiği zandır. *Keşşâf* sahibi şöyle demiştir: "(ذلکم) mübtedâ olduğu için merfû (ظنکم) ve (أرضکم) kelimeleri ikiside haberdirlir. (ظنکم) kelimesinin (ذلکم) dan bedel, (أرضکم) kelimesinin haber olması mümkündür."³⁴²

(ذلکم) olan işâret ismi mânevi olan (ظنکم) müşârun ileyhine işâret (delâlet) etmiştir. Buradaki müşârun ileyh melmus değil manevidir.

{ ذَلِكْ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ }³⁴³

“İşte bu, "Allah'ın size indirdiği" buyruğudur."³⁴⁴

{ هَذَا ذِكْرٌ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ }³⁴⁵

“İşte bu, bir hatırlatmadır. Doğrusu Allah'a karşı gelmekten sakınanlara güzel bir gelecek vardır.”³⁴⁶

"Bu bir zikirdir." Yani bu dünyada güzel bir şekilde anılmaktır. Ebediyyen kendisi ile anılacakları bir şereftir.

"Şüphe yok ki takva sahipleri için elbette güzel bir dönüş yeri vardır."³⁴⁷

Buna göre, Cenâb-ı Hak, Peygamberlerin (a.s.) hallerinin zikrini, sırf Hz. Muhammed'in (a.s.) kavminin beyinsizliğine sabretmesi için açıklamıştır. İşte bu yol

³⁴⁰Hâkka, 20.

³⁴¹Bakara, 46.

³⁴²er-Râzî, XIX, 376-377.

³⁴³Talak, 5.

³⁴⁴Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 557.

³⁴⁵Sâd, 49.

³⁴⁶Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s.455.

³⁴⁷Kurtubî, XV, 113-116.

tamamlanıp bunun peşinden, cahillerin beyinsizliklerine sabretmeyi gerektiren başka bir yolu zikretmeyi dileyip iki konudan birini de diğerinden ayırmayı murat edince pek yerinde olarak,"Bu, bir zikirdir."buyurmuştur. Bununla, "Bu, bir peygamber (a.s.) için bir şeref ve bir yâd-ı cemildir. Onlar, ebediyyen anılırlar." manası kastedilmiştir. Sahîh olan ise birinci izah şeklindedir.³⁴⁸

Yukarıdaki ayetlerin her birinde değişik işâret isimleri olan (ذلکم هذا ذلک) manevi olan müşârun ileyhe örnekler getirilmiştir.

3.19. İşâret İsmi'nin İ'rab ve Bina Yönünden Cümledeki Yeri:

(هذان ، هاتان ، وهاتان ، وهذين ، وهاتين) dışında kalan tüm işâret isimleri mebnîdir. (هذان ، هاتان ، وهاتان ، وهذين ، وهاتين) bunlar mu'rabdır. Ref durumunda müsennaya tabi olurlar, i'rabları elif ile olur.

{ هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ }³⁴⁹

Şu iki grup, Rab'leri hakkında çekişen iki hasımdır.³⁵⁰

(هذان) Mübteda. Müsenna, elifle i'rablandığı için refi elif iledir.

(خصمان) Mübtedanın haberidir.

Buda müsennanın i'rabı olan elifle i'rablanmıştır.³⁵¹

Müsennanın nasb ve cerri şöyle gelmektedir:

Nasb için örnek: (أكرم هذين الضيفين) Şu iki misafire ikramda bulun.

Cer için örnek: (وسلمت على هذين الضيفين) Şu iki misafire selâm verdim.

Görüldüğü gibi iki durumdada i'rab yâ ile gelmiştir.

Aynı kurallar (هاتان) ide görülmektedir.

Ref hâli, (هاتان شجرتان مثمرتان) Şu iki ağaç meyve ağacıdır.

³⁴⁸er-Râzî, XIX, 96-97.

³⁴⁹Hacc, 19.

³⁵⁰Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s.333.

³⁵¹ Münteceb el-Hemezânî, *el-Kitâbu'l- Ferîd fi i'rabi'l- Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Muhammed Nizamuddin el-Fethî, Dâru'z-Zaman, Medine, 1427/2006, VI. 541; Mahmud Süleyman Yâkut, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâru'l-Ma'rife, İskenderiye, VI, 3030.

Nasb hâli, (اقرأ هاتين القصيدتين) Şu iki konuyu oku. Cer hâli,

³⁵²(أريد أن أنكحك إحدى ابنتي هاتين): (Şu‘ayb) dedi ki: Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımın birini sana nikâhlamak istiyorum.³⁵³

(هاتين) in izafetten dolayı mecrur olan (ابنتي) nin bedeli olduğu için mecrur olarak gelmiştir.³⁵⁴

Yukarıdaki ayette geçen İşâretismi olan (هذان) müsennanın i‘rabı olan elifle i‘rablanan mübtedaya örnektir.

{ أُولَئِكَ الَّذِينَ اسْتَرَوْا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى }

İşâret ismi olan (أولئك) feth üzere mebnî olup ref yerinde mübtedadır.³⁵⁶

{ تِلْكَ الْقُرَى نَعُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِهَا }

İşâret ismi olan (تلك) feth üzere mebnî olup ref yerinde mübtedadır.

{ لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ }

İşâret ismi olan (هذا) sükûn üzere mebnî olup ref yerinde nâ‘ibu‘l- faildir.³⁵⁹

{ أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ }

İşâret ismi olan (أولئك), feth üzere mebnî olup ref yerinde fâ‘ildir.³⁶¹

{ وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ }

İsm-i işâret olan (هذا), sükûn üzere mebnî olup ref yerinde kânenin ismidir.³⁶³

{ لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ }

³⁵²Kasas, 27.

³⁵³Türkiye Diyanet Vakfı Kur‘ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, s. 387.

³⁵⁴Münteceb el-Hemezânî, V, 129; Mahmud Süleyman Yâkut, s. 3480.

³⁵⁵Bakara, 16.

³⁵⁶en-Nehhâs, Ahmed b. Muhammed, *Î‘râbu‘l-Kur‘an*, Dâru‘l-Ma‘rife, Beyrut, 2008/1429, s. 23; Münteceb el-Hemezânî, I, 161; Mahmud Süleyman Yâkut, I, 40.

³⁵⁷A‘râf, 101.

³⁵⁸Zuhruf, 31.

³⁵⁹Münteceb el-Hemezânî, V, 551; Mahmud Süleyman Yâkut, IX, 4257.

³⁶⁰Mütaffifîn, 4.

³⁶¹Mahmud Süleyman Yâkut, X, 5017/5018.

³⁶²Yûnus, 37.

³⁶³Münteceb el-Hemezânî, III, 382; Mahmud Süleyman Yâkut, V, 2039.

İsm-i işâret olan (هؤلاء), kesr üzere mebnî olup ref yerinde kânenin ismidir.³⁶⁵

{ إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمٌ }³⁶⁶

İsm-i işâret olan (هذا), sükûn üzere mebnî olup nasb yerinde innenin ismidir.³⁶⁷

{ لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ }³⁶⁸

İsm-i işâret olan (هذا) sükûn üzere mebnî olup nasb yerinde mef'ûlün bihidir.³⁶⁹

{ فَمَا جَزَاء مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ }³⁷⁰

İşâret ismi olan (ذلك) feth üzere mebnî olup nasb yerinde mef'ûlün bihidir.³⁷¹

{ فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ }³⁷²

İşâret ismi olan (هذا) sükûn üzere mebnî olup hârf-i cerle mecrurdur.³⁷³

{ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً }³⁷⁴

İşâret ismi olan (ذلك) feth üzere mebnî olup harf-i cerle mecrurdur.³⁷⁵

{ وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا }³⁷⁶

İşâret ismi olan (ذلك) feth üzere mebnî olup izafeyle mecrurdur.³⁷⁷

İşâret ismiyle tenbih hâsının arasına fasıl girmediği zaman, hâ'nın işâret ismine dâhil olarak gelmesi caizdir. Hitap kâfı bitişik olsa dahi, (هَذَا ، وهاتاك) olarak gelmesi doğrudur.

Tenbih hâsının işâret ismine dâhil olup bunların arası başka bir kelimeyle ayrıldığında hitap kâfının bitişmesi caiz değildir. (ها أنذاك ، ولا ها أنت ذاك) bu örnekte

³⁶⁴Enbiyâ, 22.

³⁶⁵Münteceb el-Hemezânî, IV, 481.

³⁶⁶İsrâ, 9.

³⁶⁷en-Nehhâs, s. 516; Münteceb el-Hemezânî, IV, 166; Mahmud Süleyman Yâkut, VI, 2595/2596.

³⁶⁸Haşr, 21.

³⁶⁹en-Nehhâs, s. 1135; Mahmud Süleyman Yâkut, IX, 4624.

³⁷⁰Bakara, 85.

³⁷¹Münteceb el-Hemezânî, I, 318; Mahmud Süleyman Yâkut, I, 146.

³⁷²Kehf, 55.

³⁷³Münteceb el-Hemezânî, IV, 294; Mahmud Süleyman Yâkut, VI, 2738.

³⁷⁴Âl-i İmrân, 49.

³⁷⁵ Mahmud Süleyman Yâkut, II, 610.

³⁷⁶Furkan, 67.

³⁷⁷en-Nehhas, s. 671; Münteceb el-Hemezânî, II, 57; Mahmud Süleyman Yâkut, VII, 3290.

(ها أنذا ، وها أنت ذا) görüldüğü gibidir. Fakat hitap kâfi bitişmeden geliyorsa caizdir. (ها أنذا ، وها أنت ذا) örneklerinde olduğu gibi. Hitap kâfi olmadan da gelmesi doğrudur.

(هنا " ، و " ثم) İşâret ismi olarak geldikleri gibi, zârfı mekân gayri mütasarraf olarak da gelmesi doğrudur. Böyle olunca hep mebni olarak gelir. Aynı zamanda (ثم) kelimesine meftuh tâ bitişerek (ثمّة) şeklinde olabilir.

{ وَقَالَ هَذَا يَوْمَ عَصِيبٍ }³⁷⁸

(او) Atıf harfidir. Bu cümle, (ضاق) cümlesine atıftır.

(قال) Mâzi fiil, feth üzere mebni, müstetir zamir olan (هو) ye failidir.

(هذا) İşâret ismi sükûn üzeremebnî olup ref yerinde mübtedadır.

(يوم) Zammeyle merfu olan haberdir.

(عَصِيب) Zammeyle merfu olan sıfattır. Cümle isim cümlesi olup nasb yerinde kavı maddesinin makûlüdür.³⁷⁹

{ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ }³⁸⁰

(مَنْ) İstifham ismi, sükûn üzere mebni olup ref yerinde mübtedadır.

(ذا) İşâret ismi sükûn üzere mebnî olup ref' yerinde mübtedanın haberidir.

(الذي) İsm-i mevsul, sükûn üzere mebnî olup ref yerinde sıfattır veya (ذا) dan bedeldir.

(الذي) için mübtedadır. (مَنْ) İstifham ismi, sükûn üzere mebni, ref yerinde mübtedadır. haber olması da doğrudur.

Şöyle de olabilir: (ذا) Mübteda (مَنْ) haberi, haber mübtedanın önüne geçmiş haberin istifham olduğundan sadru'l-keîâm hakkı vardır. (والذي يقرض الله) sıfattır. Birinci görüş daha sahihtir. Çünkü (ذا) işâret ismidir.

(يقرض) Muzari fiil, zammeyle merfu, faili gizli zamir olan (هو) dir. (يقرض) Cümlesi i'rabtan mahalli olmayıp mevsûl için sıla cümlesi olur.

³⁷⁸ Hûd, 77.

³⁷⁹ Mahmud Süleyman Yâkut, V, 2179.

³⁸⁰ Hadîd, 11.

(الله) Lafza-i celâl olup mef'ûlün bihtir, harekesi fetha iledir.

(قرضا) Fetha ile mansub olan ikinci mef'ûlün bihidir.

(حسنا) Fetha ile mansub olan sıfattır.

(فيضاعفه) Kelimesindeki (الفاء) sebebiyye (يضاعف) mansub olan fiil-i muzaridir. Çünkü (فاء السببية) sonra muzmer edilmiş feth alâmetide zahirdir. Faili gizli olan (هو) dir. (والهاء) Muttasıl olan zamir nasb mahallinde mef'ûlün bihidir. (له) Câr ve mecrurdur.³⁸¹

{ لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْنَاهُ خَائِعًا مُتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ }³⁸²

(لو) Cezmetmeyen şart harfidir. Sükûn üzere mebnî olup i'rabdan mahalli yoktur.

(أنزلنا) Fiil ve faildir.

(هذا) İşâret ismi, sükûn üzere mebnî olup nasb yerinde mef'ûlün bihidir.

(القرآن) Açık bir fethayla mansub olan bedeldir.

(على جبل) câr ve mecrurdur.

(لرأيناه) Lâm harfî şartın cevabını rabt etmek içindir.

(ورأيناه) Fiil fail ve birinci mef'ûlün bihidir.

(خائعا) Fethayla mansub olmuş ikinci mef'ûlün bihidir. Halde olabilir. Çünkü görmek göz ile olabildiği gibi kalb ile de olabilir.

(متصدعا) İkinci hâldir veya (خائعا) için sıfattır.

(من خشية الله) Câr ve mecrur (متصدعا) a mütealliktir. (وخشية) Muzaf (لفظ الجلالة) Muzafun ileyhi (لو) cümlesi ve onun korumasında olanlar isti'nafi (başlangıç) bir cümle olup i'rabdan mahalli yoktur.³⁸³

{ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا }³⁸⁴

(وكان) Vav harfî hâl veya istinaf içindir.

³⁸¹Mahmud Süleyman Yâkut, I, 433.

³⁸²Haşr, 21.

³⁸³el-Hemezânî, VI, 130: Mahmud Süleyman Yâkut, IX, 4624.

³⁸⁴Ahzâb, 19.

(وذلك) İşaret ismi sükûn üzere mebnî olup ref yerinde (كان) nin ismidir.

(على الله) Câr ve mecrûr nasb yerinde (يسيرا) vasfında gizli olan zamire hâldir.

(يسير) Açık bir fethayla mansub olup (كان) nin haberidir. (كان) nin cümlesi birinci veche göre hâl olup i‘rardan mahalli yoktur. İkinci veche göreyse istinafbir cümledir.³⁸⁵

{ فَأِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ }³⁸⁶

(فإذا) Fâ atıf harfî, mebnî olup i‘rardan mahalli yoktur.

(إذا) Zaman zarfı (müstakbel için), sükûn üzere mebnî, nasb yerinde şart mânasını zımında tutmuştur.

(جاءتهم) Mâzi fiil, gizli olan zamir nasb mahallinde mef’ûlün bihidir.

(الحسنه) Fâil, zammeyle merfu olmuş, (إذا) nın izafetiyle cümle cer mahallindedir.

(قالوا) Fiil ve fail, cümle cezmetmeyen şartın cevabı, i‘rardan mahalli yoktur.

(لنا) Câr ve mecrur mahzûf olana müteallik, ref mahallinde mukaddem olan haberidir.

(هذه) İşâret ismi kesr üzere mebnî olup, ref yerinde muahhar mübtedadır. Cümle nasb mahallinde kavlin makulüdür.

{ قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ }³⁸⁷

(قالوا) Fiil ve fail, müste’nif cümle olup i‘rardan mahalli yoktur.

(تلك) İşâret ismi, sükûn üzere mebnî olup ref mahallinde mübtedadır.

(إِذًا) Cevap ve ceza harfî, sükûn üzere mebnî olup amel etmez. Elifle veya nun ile (إذْنُ) şeklinde yazılır.

(كرة) Zammeyle merfu, haberidir.

(خاسرة) Zammeyle merfu olmuş sıfattır.³⁸⁸

³⁸⁵el-Hemezânî, V, 247: Mahmud Süleyman Yâkut, VII, 3721.

³⁸⁶A‘raf, 131.

³⁸⁷Nâzi‘ât, 12.

قَالُوا إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ أُنْ }³⁸⁹

(قالوا) Fiil ve faildir.

(إن) Müsakkaleden muhaffef olmuştur, amel etmez.

(هَذَا) İşâret ismi elifle merfu (çünkü müsennanın i‘rabı ref hâlinde elifle olur), mübtedadır.

(لساحران) Lâm harfi muhaffef (أن) ile müsakkal (أن) ve nefy (إن)inin arasınıyırmak içindir. Bu özellik ibtida lâminin özelliklerinden biridir.³⁹⁰

{ فَذَانِكَ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكَ }³⁹¹

(فَذَانِكَ) Fâ gayrı te’kid olarak fazladır. (ذَانِكَ) İşâret ismi, müsennalar içindir. Müfredi (ذَانِكَ) olarak gelir. Ref hâli elifle olup mübtedadır.

(برهانان) Ref hâli elifle olup mübtedanın haberidir.

(من ربك) Câr ve mecrûr, mahzûf olan bir müteallaka tutunmuştur. (برهانان) Sıfat olma mahallindedir. Takdiri (مرسلان من ربك) dir.³⁹²

{ قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنْكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ }³⁹³

(قال) Mazi fiil, feth üzere mebnî olup fâili gizli olan zamirdir.

(إِنِّي) Nasb ve te’kid harfidir. (يا) Mansub olan mütekellim zamiri nasb mahallinde (إِنَّ)nin ismidir.

(أُرِيدُ) Muzari fiil, zammeyle merfudur. Faili vücubten takdir olunan, müstetir zamir olan (أَنَا) dir. (أُرِيدُ) cümlesi ref mahallinde (إِنَّ)nin haberidir. (إِنِّي) cümlesi nasb mahallinde kavlin makulüdür.

(أُنْكِحَكَ) Fiil-i muzari (أَنْ) ile mansub olmuş nasbalâmeti fethadır. Faili vücubten takdir olunan, müstetir zamir olan (أَنَا) dir. (

³⁸⁸Mahmud Süleyman Yâkut, X, 4962.

³⁸⁹Tâha, 63.

³⁹⁰Mahmud Süleyman Yâkut, VI, 2878.

³⁹¹Kasas, 32.

³⁹²en-Nuhasi, s. 718; Mahmud Süleyman Yâkut, VII, 3486.

³⁹³Kasas, 27.

(الكاف) Muhatap zamiri nasb mahallinde birinci mef'ûlün bihidir. Fiil ile te'vil edilen mastar olup nasb mahallinde (أريد) için mef'ûlün bihidir.

(إحدى ابنتي) Kelimesi (لأنكحك) nin ikinci mef'ûlün bihidir.

(إحدى) Muzaf, (وابتني) mecrûr olan muzafun ileyhidir.

(هاتين) Mecrûr olan sıfattır. (ابنتي) Müsennanın irabi olan (الياء) ile i'rablanmıştır.³⁹⁴

{ قَالُوا رَبَّنَا هُوَ لَاءِ شُرَكَائُنَا }³⁹⁵

(قالوا) Fiil ve fail, i'rabdan mahalli yoktur.

(ربنا) Fethayla mansub olmuş münadadır. Nida harfi hazf olunmuştur.

(ورب) muzaf (ونا) mütekellim zamiri olup cer mahallinde muzafun ileyhidir.

(هؤلاء) İşâret ismi, kesr üzere mebni, ref mahallinde mübtedadır.

(شركاؤنا) Merf'û olan haberdir. (شركاء) muzaf (نا) cer mahallinde muzafün ileyhidir.

(ربنا) Cümlesi ve bunun korumasında olanlar nasb mahallinde kavlin makuludur.³⁹⁶

{ أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ }³⁹⁷

(أولئك) İşâret ismi, feth üzere mebnî olup ref mahallinde mübtedadır.

(هم) Munfasıl zahir olup i'rabdan mahalli yoktur. İkinci mübteda olmasında caizdir. Birinci vecih tahsisedelâlet ettiği için daha güzeldir.

(الوارثون) Cem-i müzekker salim olduğundan dolayı refi vav ile olup müptedanın haberidir.³⁹⁸

{ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا }³⁹⁹

(ما) Nefyharfî olup, herhangi bir ameli yoktur.

³⁹⁴Mahmud Süleyman Yâkut, VII, 3480.

³⁹⁵Nahl, 86.

³⁹⁶Mahmud Süleyman Yâkut, V, 2543.

³⁹⁷Mü'minun, 10.

³⁹⁸en-Nehhâs, s. 633: Mahmud Süleyman Yâkut, V, 3096.

³⁹⁹Âl-i İmrân, 154.

(ما قتلنا) i‘rabdan mahalliyoktur. (قتلنا) Mazi fiil, bina-i meçhuldur. (ونا) Nâ‘ib-i fail, (قتلنا) Mazi fiil, bina-i meçhuldur. Cazim olmayan şarta cevaptır.

(ها) Tenbih harfi, sükûn üzere mebnidir.

(هنا) İşâret ismi, sükûn üzere mebni olup nasb mahalinde zarfı mekândır. (بقتلنا) ya müte‘alliktır.⁴⁰⁰

{ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ }⁴⁰¹

(هُنَالِكَ) İşâret ismi, sükûn üzere mebni olup nasb mahallinde mahzûf olan bir müte‘allaka tutunmuş mukaddem haberdir.

(الولاية) Tehir olunmuş mübteda, ref hâli zamme ilemdir.

(الله) Câr ve mecrurdur.

(أزلفنا) Fiil faildir.⁴⁰² (وأزلفنا) Atıf harfi, (الواو)

{ إِنَّ دَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا }⁴⁰³

(إن) Nasb ve te‘kid harfi.

(إن) İşâret ismi, nasb mahallinde sükûn üzere mebnî olup (إن) nin ismidir. (ذلكم)

(كان) Nâkıs olan mazi fiildir. (كان)

(عند الله) Lafza-yı celâl (الله) Feth üzere mansub olup, mekân zarfı ve muzaftır. (عند الله) muzafun ileyh, kesre ile mecrûrdur.

(عظيمًا) Feth üzere mansub olup (كان) nin haberidir. (كان) cümlesi ref mahalinde (إن) nin haberidir.⁴⁰⁴

{ أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنِ تُلْكُمَا الشَّجَرَةَ }⁴⁰⁵

(ألم) Feth üzere mebni olup, istifham harfidir, i‘rabdan mahalli yoktur. (ألم)

Cezim ve nefy harfidir.

⁴⁰⁰Mahmud Süleyman Yâkut, II, 772.

⁴⁰¹Kehf, 44.

⁴⁰²en-Nehhâs, s. 544; Mahmud Süleyman Yâkut, VI, 2728.

⁴⁰³Ahzâb, 53.

⁴⁰⁴Mahmud Süleyman Yâkut, VIII, 3761.

⁴⁰⁵A‘râf, 22.

(أنهكما) ile cezmedilmiş muzari fiilidir. Faili vücuben takdir olunan müstetir zamirolan (أنا) dir.

(والكاف) Muttasıl zamir, nasb mahallinde mef'ulün bihtir.

(ما) Tesniye alâmetidir. Cümlelerin i'rabdan mahalli yoktur.

(عن) Cer harfi, (تلكما) işâret ismi, cer mahallinde feth üzere mebni olan şibh-i cümledir. Bu cümle (بأنهكما) müte'allıktır.

(الشجرة) Mecrur olup işâretismine bedeldir. Cer alâmeti kesredir.⁴⁰⁶

{ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا }⁴⁰⁷

(أن) Nasb ve te'kid harfidir. (السمع) Fethayla mansub olmuş isimdir.

(والبصر والفؤاد) atıftır. İkisinde mansubtur.

(أولئك) İşâret ismi, cer mahallinde fethayla mebni olmuş, muzafun ileyhidir.

(كان) Nâkıs olan fiil-i mazidir.

(مسؤولا) Müteallak olan câr ve mecrurdur.

(مسؤولا) Fethayla mansub كان nin haberidir. كان Cümlesi ref mahallinde mübteda olan كل nin haberidir. كل Cümlesi ve bunun korumasında olanlar ref mahallinde إن nin haberidir.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶Mahmud Süleyman Yâkut, IV, 1567.

⁴⁰⁷İsra, 36.

⁴⁰⁸Mahmud Süleyman Yâkut, VI, 2618-2619.

SONUÇ

Arap dilinde işâret isimleri nahiv ve sarf âlimlerinin, eserlerinde ahkâmını beyân ettikleri konulardandır. İşâret isimlerinin yakın, orta uzaklık ve uzaklık için değişik şekillerde kullanılmasıyla birlikte, müfred, müsennâ ve cemi kullanım şekilleri, hitapkâfî ve tenbih hâsıyla kullanılışı, aynı zamanda cümle içinde ifâde ettiği anlamlar ve zamirlerden ayrılma noktaları cümle içerisindeki i‘rab alış şekillerinin şimdiye kadar yirmi çeşit olduğu tespit edilmiştir.

İşâret ismi belirli bir şeye delâlet etmek için kullanılan mebnî ve ma‘rife isimlerdir. İşâret İsminin sadece tesniye olanları mu‘rebdir. Bu isimler kullanışları yerine ve müşârun ileyhe göre değişir. Müfretlik, tesniyelik ve cemi oluşları müzekker ve müenneslikleri bu bağlamda gerçekleşir.

İşâret isimleri mebnîlerin ikinci kısmından olup müşârun ileyhe işaret etmek için kullanılır. Harfe benzediğinden dolayimebnîlerden sayılmıştır. Harf anlam ifade etmede isme veya fiile ihtiyacı olduğu gibi işâret isminin anlam ifade etmede müşârun ileyhin varlığına ihtiyacı vardır. İşâret isimleri mübhemlerden olup belirli bir müşârun ileyhe işaret etmesi, onu diğer varlıklardan ayırt ettiğinden dolayı mârife sayılmıştır.

Arapçada işâret etmek için kullanılan kelimeye (أسم الاشارة) işâret ismi denir. Kendisine işâret olunan şeyede (المشار اليه) müşârun ileyh denir. Müşârun ileyhi müfret, müsenna ve çoğul olur. İşâret isimlerinden sonra gelen ma‘rife isimler müşârun ileyh olmaz. Yalnız harf-i tarifli isim müşârun ileyh olur. Harf-i tarifi dışındaki ma‘rife isimler, alemler, zamirler, ma‘rife isme muzâf olan isimler de müşârun ileyh olmazlar.

Harfi târifle mârifelenmiş isimden, âlemden ve marifeliği izafetle gerçekleşmiş isimlerden sonra gelen işâretisimler, her ne kadar bu isimleri işâret etsede isimler müşârun ileyh olmaz, mevsûf olurlar. İşâret isimleri ise sıfat olur.

Müşârun ileyh bazen hazfedilir. Buna dikkat etmek gerekir. Meselâ İşâret isminden sonra gelen isim lâm-ı tarifsiz olduğu zaman, müşârun ileyh mahzûf olur. Bu durumda işâret ismi mübteda, sonrasındaki isim de haber olur.

İşâret isimleri mâna bakımında birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Cemide müenneslik, müzekkerlik farkı olmadan tek kalıp üzere gelir. Sadece tesniyeleri mu‘rabtır. Bu nedenle tesniyenin (iki kişinin/ iki şeyin) halleri cümlede merfû, mansûb, mecrûr oluşuna göre değişir. Diğerleri mebnîdir. Mebnîlerin harekeleri zamme, fetha, kesre şeklindedir. Her cansız, çoğul, tek bir müennes hükmünde olduğundan, insana işâret olunmadığı takdirde cemî yerine müfred müennes ismi kullanılır. Harf-i cer, işâret isimlerinin önüne konur.

Asıl işâret isminin müfred, tesniye ve cemilerinin sonuna uzağı işâret etmek için hitab kâfi getirilir. Hitab kâfiyle birlikte uzaklı lâmı da getirilebilir. Fakat lâmin terkinde herhangi bir sakınca yoktur. Bir kısım âlimler müşârun ileyhi yakın, orta uzak ve uzak diye üçe ayırmıştır. Yakına işâret kâf ve lâm harfi kullanılmadan (هذا الرجل gibi) kullanılır. Orta uzaklığa kâf harfi kullanılır (ذاك الرجل). Örnekte de olduğu gibi uzaktaki için kâf harfiyle birlikte lam harfi de kullanılır (ذلك الرجل). Bu örnekte en uzaktaki işâret edilmiştir. Mesafede uzaklık arttıkça işâret isminde de ziyade harf artışı olmuştur. İbn Mâlik’e göre uzaklık mesafesi ikidir: Biri yakın diğeri uzak. Yakın olana kâf ve lam’sız olarak işâret edilir. Uzak olana ise yalnız kâf ile veya kâfla birlikte lamda gelerek işâret edilir. Uzaktaki müennese işâret etmek için (تلك = O) bunun tesniye ve cemi’sinde ise orta uzaklıktaki müzekkeri işâret eden isimler gibidir. Ancak akılsızların cemisinde (تلك) kullanılır. Müşârun ileyhin büyüklüğünü göstermek için bazen uzak için kullanılan işâret ismi yakın olan işâret isminin yerine kullanılır. Bazen de durumu bildirmek için tam tersi, yakın için olan işâret ismi uzak olanın yerinde kullanılır. Ayrıca müfred için olan işâret ismi tesniye ve cemi içinde kullanılabilir.

Asıl işâret ismi müfred, tesniye ve cemi’nin önüne, işte anlamını veren tenbih hâsi geldiği zaman yerine göre bu ism-i işâret değişmektedir. Merfu olduğu zaman (هذان) olarak gelmekte buradaki elif ref âlamet olduğunu belirtir. Mansub olunacak yerde ise (هذين) şekilde gelmektedir. Buradaki gelen ya harfi ise nasb alameti olduğunu gösterir. Çoğul olduğu zaman değişiklik harflerle değil cem-î teksir, yani binaî vahidi kırılan, şeklinde gelir.

Asıl işâret isminin, müfred, tensiye ve cemi'nin sonuna kâfu'l hitab (ك) harfi getirilince orta uzaklıktaki bir şeyi işâret etmek için müzekkerlerde o/şu (ذاك) olarak gelir. Müsenna ve merfu olan bir yerde gelirse o/şu (ذالك) şeklinde gelmektedir. İsm-i işâretin geldiği yer mansub olması gereken bir yerdeyse (ذینك) o/şu ikisi anlamını veren ve nasb âlametinin de yâ olduğunu gösteren ذینك şekilde gelir. Çoğul olarak gelmesi gereken yerde, onlar /şunlar (اولئك) olarak gelir.

Kâfu'l hitâb (ك) harfi hitab harfi olduğu gibi aynı zamanda hitab zamiri de olup konuşulduğu zaman kişi/kişiler veya olay/olayları belirtmek ve tayin etmek için kullanılır ve kendisinde de zamir anlamı yoktur.

Yakında olan bir yeriişâret için (هنا) ha, ötreli nun üstün şeddesiz olanişâret ismi kullanılır. *Şerhu Cem'i'l-Cevâmi* de (هنا) ha'nın üstün veya esreli, nu'nun şeddeli olarak okunması uzaktaki bir mekânı işâret etmek için kullanılır. Yakına işâret etmek için iki işâret edatı (هنا ve هاهنا) kullanılır. Bu ism-i işâret sadece gerçek anlamda maddi olan bir mekânı göstermek için kullanılır. Diğeri ise bundan farklıdır. Çünkü diğeri hem mekân hemde başkası için kullanılabilir. Orta uzaklıktaki bir yeri göstermek için (هناك) kullanılır. Mekânın dışında (هناك) zamanada işâret etmek için kullanılır. Uzakta olan bir yeri işâret etmek için ise (هنا لك) kullanılır. Aynı şekilde uzaktaki bir mekânı işâret etmek için (هنا لك) ism-i işâret kullanılır.

KAYNAKÇA

- ‘ABBÂS, Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, Dâru’l-Ma‘ârif, Kahire.
- AHMED ‘İZZE ve ‘Înâye, *Şerhu Molla Câmî*, Dâru İhyai’t-Turâsi’l-‘Arabî, Beyrut2012.
- EL-ANTÂKÎ, Muhammed, *el-Muhît fi Esvâti’l-‘Arabiyye ve Nahvihâ ve Sarfihâ*, Mektebetü Dâri’ş-Şark, Beyrut 1993.
- EL-‘ASKERÎ, Ebû Hilâl el-Hasen, *Mu‘cemu’l-Furûki’l-Lugaviyye*, thk. Şeyh Beytullah Beyât, Müessesetü’n-Neşri’l-İslâmî, Kum 1412; thk. Muhammed İbrahim Selîm, Dâru’l-‘İlm ve’s-Sekâfe, Kahire, tsz.
- EL-BEĞAVÎ, Ebû Muhammed el-Hüseyin, *Me‘âlimu’t-Tenzîl fi Tefsîri’l-Kur’ân*, thk. ‘Abdurrezzâk el-Mehdî, Dâru İhyâ’i’t-Türâsi’l-‘Arabî, Beyrut 1998.
- ÇÖRTÜ, M.Meral, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. İstanbul 2016.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe, Ansiklopedik Lugat*, Yay. Prof. Dr. Mustafa Çiçekler, Aydın Kitabevi, İstanbul, 2013.
- DOĞAN, Yusuf, *Arap Dilinde Mübalağa*, Yayınevi Yay. Ankara 2009.
- DURMUŞ, İsmail, “Nahiv”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 300-306.
- EBÛ HAYYÂN, Muhammed b. Yûsuf, *el-Bahru’l-Muhît fi’t-Tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1420.
- EBU’L-FİDÂ, İsmâil, *Kitâbü’l-Kunnâş*, thk. Riyad b. Hasan, Mektebu’l-‘Asriyye, Sayda-Beyrut 1435/2004.
- ELMALILI, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Akçağ Yayınları, Sadeleştirme: Lütfüllah Cebeci, Sadık Kılıç, Orhan Atalay, Ankara 2015.
- EL-EŞMÛNÎ, ‘Ali b. Muhammed; *Şerhu’l-Eşmûnî ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1419.
- EYMEN Emîn, ‘Abdulganî, *el-Mevsû‘atü’ş-Şâmile fi’n-Nahv ve’s-Sarf*, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye Beyrut 2012.

- EL-EZHERÎ, Hâlid b. ‘Abdullah, *et-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh*, thk. Ahmedes-Seyyid, Dâru’t-Tevfikiyye li’t-Türâs, Kahire 1998.
- EL-EZHERÎ, Hâlid b. ‘Abdullah, *Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh*, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 2000.
- FAZLIOĞLU, Şükran, “Vaz’”, *DİA*, İstanbul 2012. XXXXII, 578.
- EL-FERRÂ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b.Ziyâd, *Ma‘âni’l-Kur‘ân*, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî/Muhammed ‘Ali en-Neccâr/‘Abdulfettâh İsmâ‘îl eş-Şelebî, Dâru’l Mısriyye, MısırTsz.
- FIRINCI, Doğan, *Arap Dilinde Sıfat-ı Müşebbehe ve Kur’an-ı Kerim’deki Kullanımı*, OMÜ, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2012.
- GÜNEŞ, Kadir, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Mektep Yay, İstanbul 2013.
- EL-HALEBÎ, Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed Muhibuddîn el-Mısırî, *Şerhu’t-Teshîl*, thk. ‘Ali Muhammed Fâhır, Dâru’s-Selâm, Mısır1433.
- EL-HAMALÂVÎ, Ahmed b. Muhammed, *Şeze’l-‘Arf fî Fenni’s-Sarf*, thk. Nasrullah ‘Abdurrahman Nasrullah, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad 2003.
- EL-HİMSÎ, Yâsîn, *Hâşiye ‘alâ Şerhi’l-Fâkihî*, Matba‘atu Mustafa el-Halebî, Mısır 1932.
- EL-HUDARÎ, Muhammed b. Mustafa, *Hâşiyetu’l- Hudarî ‘alâ Şerhi İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Turkî Ferhân el-Mustafa, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1991/1411.
- ‘İYD, Muhammed, *en-Nahvu’l-Musaffâ*, ‘Âlemü’l-Kütüb, Kahire 2005.
- İBN ‘AKÎL, el-Hemedânî, ‘Abdullah b.‘Abdurrahman, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdülhamid, Dârü’t-Türâs, Kahire 1980.
- İBN CİNNÎ, Ebu’l Feth, *el-Munsıf li’bni Cinnî Şerhu Kitâbi’t-Tasrîf li-Ebî ‘Osmân el-Mâzinî*, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Kadîm, Beyrut 1954.
- İBN CİNNÎ, *el-Hasâis*, el-Hey’etü’l-Mısriyye el-‘Âmme li’l-Kitâb, Bağdat 1980.

- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed ‘Abdullah, *Şerhu Şüzûri’z-Zeheb*, thk. ‘Abdulğani ed-Dakr, eş-Şirketü’l- Müttahide, Dımaşk 1982.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed ‘Abdullah, *Muğni’l-Lebib*, Dâru’l-Erkam, Beyrut 1999.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed ‘Abdullah, *Muğni’l-Lebib ‘an Kütubi’l-E’arîb*, thk. Mâzin el-Mubârek, Dâru’l Fıkr, Dımaşk1985.
- İBN HİŞÂM, *Şerhu Katri’n- Nedâ ve Belli’s-Sadâ*, thk. Muhammed Muhyiddin ‘Abdülhamîd, Kahire 1382.
- İBN KAYYİM, *İrşâdis-Sâliki ilâ halli Elfiyyeti ibni Mâlik*, thk. Muhammed b. İvad, İslam Üni, Medine-i Münevvere 1419.
- İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed, *Edebu’l Kâtib (Küttâb)*, thk. Muhammed ed-Dâlî, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut. tsz.
- İBN MÂLİK, Mumammed b. ‘Abdullah et-Tâî, *Şerhu’l-Kâfiye eş-Şâfiye*, thk. ‘Abdulmun‘im Ahmed Hureydî, Câmi’atü Ümmi’l-Kurâ, Mekke, tsz.
- İBN MÂLİK, Mumammed b. ‘Abdullah et-Tâî, *Şerhu’l-Teshîl*, t hk. Muhammed ‘Abdulkâdir ‘Ata-Târık Fethî es-Seyyid, Dâru’l Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1422/2001.
- İBN MANZÛR, Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu’l- ‘Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, tsz.
- İBNÜ’S-SERRÂC, Muhammed b. es-Serî b.Sehl en-Nahvî, *el-Usul fi’n-Nahv*, thk. ‘Abdullah Huseyin, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2001.
- İBN TÛLÛN, Muhammed b. ‘Ali, *Şerh ‘alâ Elfiyye İbn Mâlik*, thk. Abdulhamîd Câsim, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1423/2002.
- İBNÜ’S-SERRÂC, Muhammed b. es-Serî b.Sehl en-Nahvî, *el-Usul fi’n-Nahv*, thk. ‘Abdullah Huseyin, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2001.
- İBN YA‘ÎŞ, ‘Ali b. Ebi’s-Süreyyâ, *Şerhu’l-Mufassal li’z-Zemahşerî*, Dâru’l-Kütubi’l-‘İlmiyye, Beyrut 2013.
- KILIÇ, Hulûsi, “Sarf”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 136.

- EL-KURTUBÎ, Ebû ‘Abdullah Muhammed; *el-Câmi‘ li- Ahkâmi‘l-Kur’an*, thk. Ahmed el-Berdûnî, Dâru‘l-Kütübî‘l Mısriyye, Kahire1384.
- MAHMUD SÜLEYMAN YÂKUT, *İ‘râbu‘l-Kur‘âni‘l-Kerim*, İskenderiye 2011.
- MAKSUDOĞLU, Mehmet, *Arapça Dilbilgisi*, M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfi Yay. İstanbul 2001.
- MÂLİK B. ENES, *el-Muvatta‘*, thk. Muhammed Mustafa el-A‘zamî, Müessesetu Zâyid b. Sultân, Beyrut 2004.
- MEHMED Zihni, *el-Muntehab ve‘l-Muktedab fî Kavâidi‘s-Sarf ve‘n-Nahv*, Marifet Yay, İstanbul 1981.
- MUHAMMED ‘Azîz, *es-Sıfatü‘l- Müşebbehe ve Mübâlağatü ismi‘l Fâ‘il fil- Kur‘âni‘l Kerîm Dirâse Sarfiyye Nahviyye Dilâliyye*, (Basılmamış Doktora Tezi), Câmi‘atu ‘Aynı Şems Kulliyetu‘l-Benât li‘l- Âdâb ve‘l-‘Ulûm ve‘t-Terbiye, Kahire 1430/2009.
- EL-MU‘ÎNÎ, Muhammed, *es-Siyağü‘l-İfrâdiyye el-‘Arabiyye*, Matba‘atü Câmi‘ati‘l-Kâhire, Kahire 1981.
- MUTÇALI, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay. İstanbul 1995.
- MÜNTECEB EL-HEMEZÂNÎ, *el-Kitabu‘l-Ferid fî İ‘râbi‘l-Kur‘ani‘l-Mecid*, thk. Muhammed Nizamuddin el-Fethî, Dâru‘z-Zamân, Medine 1427/2006.
- EN-NÂDİRÎ, Muhammed Es‘ad, *Nahvu‘l-Lugati‘l-‘Arabiyye*, el-Mektebetu‘l-‘Asriyye, Beyrut 2009.
- EN-NECCÂR, Muhammed ‘Abdulaziz, *Dıyâu‘l-Mesâlik ilâ Evdahi‘l-Mesâlik*, Müessesetu‘r-Risâle, Beyrut 2001.
- EN-NEHHÂS, Ahmed b. Muhammed, *İ‘râbu‘l-Kur’an*, Dâru‘l-Ma‘rife, Beyrut 2008/1429.
- EN-NEHHÂS, Ebû Ca‘fer Ahmed b. Muhammed, *Ma‘âni‘l-Kur‘ân*, thk. Muhammed ‘Ali es-Sâbûnî, Câmi‘atü Ümmi‘l-Kurâ, Mekke 2003.

- EN-NESEFÎ, Ebu'l Berekât, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, thk. Yûsuf 'Ali Bedîvî, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1998.
- ER-RÂĞİBEL-İSFAHÂNÎ, el-Hüseyn b.Muhammed; *el-Müfredât fi Ğarîbi'l Kur'an*, thk. Safvân 'Adnân, Dâru'l-Kalem- Dâru'ş-Şâmiyye, Dımaşk 1415/1915.
- SÎBEVEYH, Ebû Bişr, *el-Kitab*, thk.'Abdu's-Selâm Muhammed Harun, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1982.
- ES-SÜYÛTÎ, Celâluddîn,'Abdurrahman, *el-Müzhir fi 'Ulumi'l-Lüğâ*, thk. Fuâd 'Ali Mansûr, Dâru'l- Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1998.
- ES-SÜYÛTÎ, Celâluddîn, 'Abdurrahman, *Hem'u'l-Havâmi' fi Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, thk. Ahmed Şemseddin, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1998.
- ES-SÜYÛTÎ, Celâluddîn, 'Abdurrahman, *el-Eşbâh ven-Nazâir fi'n-Nahv*, thk. Garîd eş-Şeyh, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2011.
- EŞ-ŞİNKÎTÎ, Ahmed b. el-Emin *ed-Dureru'l-Levâmi' 'alâ Hem'i'l-Hevâmi' Şerhu Cem'i'l-Cevâmi'*, thk. Muhamed Basil 'Uyûnu's-Sûd, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1419/1999.
- EŞ-ŞÂTİBÎ, İbrahim b. Musa, *Şerhu'ş-Şâtîbî*, thk. Muhammed Seyyid 'Osman, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut2012.
- EŞ-ŞERTÛNÎ, Reşid, *Mebâdiü'l-'Arabiyye, Kısmu's-Sarf ve'n-Nahv*, Müessesetü İntişarâti Dâri'l-'İlm, Beyrut 1965.
- ET-TABERÎ, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2000.
- TALU, Mehmet, *Sarf ve Nahiv İlmi*, Özak Ofset, Kayseri1986.
- Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 1982.
- EL-'USEYMÎN, Muhammed b. Sâlih, *Teysîru Kavâ'idi'n-Nahv li'l-Mübtedeîn*, Dâru'l-Ulûm ve'l-Hikem, Mısır 1432/2011.
- YA'KÛB, İmîl Bedî', *el-Mu'cemu'l-Mufassal fi 'İlmi's-Sarf*, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1993.

YA'KÛB, İmîl Bedî', *Mu'cemu'l-Evzâni's-Sarfîyye*, 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1996.

EZ-ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Mahmûd, *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Ğavâmidî't-Tenzîl*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1981.

EZ-ZEMAHŞERÎ, Mahmûd b. Ömer, *el-Mufasssal fi 'İlmi'l-'Arabiyye*, thk. Fahr es-Sâlih Kadâra, Amman 1425/2003.

ÖZGEÇMİŞ

1975 yılında Erzurumun/Çat ilçesi Kızılca köyü'nde doğdum. İlköğretimimi, 4. sınıf'a kadar Kızılca Köyü'nde, 5. sınıfı ise Yaylasuyu Köyü İlköğretim Okulu'nda tamamladım. Orta ve Lise'yi Erzurum Merkez İmam Hatip Lisesinde açıktan tamamladım. 1996-1999 yılları arasında Erzurum Yenişehir Belediyesi Emlak Şefliğinde görev yaptım. 2002 yılında Atatürk Üniversitesi Hamza Polat Meslek Yüksek Okulu'ndan mezun oldum. 2004 yılında Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi İlahiyat Önlisans eğitimini bitirdim. 2006 yılında Rize İkizdere Müftülüğünde İmam Hatip olarak göreve başladım. 2012 yılında (DGS) sınavıyla Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazandım. 2012 yılında Çat Parmaksız Yatılı Kuran Kursu'nda kurs öğreticisi ve yöneticisi görevine geçiş yaptım ve aynı zamanda Parmaksız Camii ve Kuran Kursu Yaptırma ve Yaşatma Dernek Başkanlığı'nı üstlenerek halen yürütmekteyim. 2014 yılında İlahiyat'tan mezun oldum. 2015yılı Bahar Dönemi'nde Erzincan Üniversitesin'de Temel İslam Bilimleri alanında yüksek lisans eğitimine başladım. 2016 yılında İHOP (İmam Hatip Okulları Platformu)'nun Çat Kordinatörlük görevini üstlenerek halen yürütmekteyim. Evli ve üç çocuk babasıyım.

Mustafa POLAT